

Báišduoddara meahcceguovllu ja dasa guoskevaš jekkiidsuodjalan- guovlluid dikšun- ja geavahanplána

Jorgaleaddji: Jouni Vest
Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax
Pearbmagovva: Roavveoaini. Govva: Matti Mela.

© Metsähallitus 2011

ISSN-L 1796-2943
ISSN 1799-5396 (njađđojuvvon)
ISSN 1796-2943 (pdf)
ISBN 978-952-446-880-0 (njađđojuvvon)
ISBN 978-952-446-881-7 (pdf)

50 kpl
Kopijvä Oy, Jyväskylä, 2011

Báišduoddara meahcceguovllu ja dasa guoskevaš jekkiidsuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplána

GOVVIDANSIIDU

ALMMUSTUHTTI	Meahciráđđehus	ALMMUSTUHTTINÁIGI	2011
DOAIBMANADDI	Meahciráđđehus	DOHKKEHANBEAIVI	20.12.2010
LUHTOLAŠVUOHTA	Almmolaš	DIÁRANUMMIR	3513/623/2008
SUODJALANGUOVLO-TIIPA/SUODJALAN-PROGRÁMMA	meahcceguovlu, jekkiidsuodjalanguovlu, buolžžaidsuodjalanprográmma		
GUOVLLU NAMMA			
NATURA 2000-GUOVLLU NAMMA JA KODA	Báíšduoddara meahcceguovlu (FI 1302003), Piera-Márjjá jeaggi (FI 1300207), Čuonjájeaggi-Bierggevárjeaggi (FI 1300206), Luopmošjoga guolba (FI 1302010)		
GUOVLOOVTTADAT	Lappi luonddubálvalusat		
DAHKKI(T)	Meahciráđđehus		
PRENTOSA NAMMA	Báíšduoddara meahcceguovlu ja dasa guoskevaš jekkiidsuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplána		
ČOAHKKÁIGEASSU	<p>Meahcceguovlolága mielde Meahciráđđehus lea dahkan Báíšduoddara meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána, mainna geahčalit seailluhit guovllu meahccáivuoda, dorvvastit luondduealáhusaid ja sámekultuvrra sihke ovddidit luonddu májggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodáaid. Go lea dakkjuvvon Báíšduoddara meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána, de seammás lea dakkjuvvon meahcceguvlui ráđjašuvvi jekkiidsuodjalanguovlluid sihke Luopmošjoga guovllu dikšun- ja geavahanplána. Pláanas ovdanbukton ulbmilat ja doaibmabijut gusket sihke meahcceguvlui ja plánii gullevaš eará guovlluide, jos ii sierra nuppeláhkai daddjojuvvvo.</p> <p>Pláana vuodđuduuvvá lágaide ja ásahusaide, guovllu luonddu ja geavaheami vuodđočielggadusaide (Metsähallituksen luonnonsuojetulajaisuja. Sarja A 161), báikkialdefitnamiidda, čanasjoavkkuid ovdanbuktin oainnuide sihke ráđdádallamiidda Sámedikkiin sihke báikkálaš olbmuid dieđuide ja ožžojuvvon máhcahahkii.</p> <p>Báíšduoddara meahcceguovlu lea Suoma njealjádin stuorámus meahcceguovlu, man viidotat lea s. 157 000 ha. Báíšduoddara meahcceguovlu ja dan sisa báhcci Geavu luonddumeahcci sihke daidda ráđjašuvvi jekkiidsuodjalanguovllut hábmejít lagabui 238 000 hektára viidosaš ollisvuoda. Oppa guovlu gullá sámiid ruovttuguvlui.</p> <p>Báíšduoddara meahcceguovlu lea luondduealáhusbargiide ja eará báikegoddelaččaide dehálaš boazodoallo-, meahccreibido-, guolástan-, lubmen- ja lustageavahanguovlu. Guovlu gullá eanaš Báíšduoddara bálgosa sihke muhtun muddui Muttošjávri, Gálldoaivvi ja Muotkeduoddara bálgosiid boazodoalloguovlluide. Rievssatbivdu mearkkaša ollu báikkálaš olbmuide. Rievssaha bivdet guovllus maiddái árbevirolaš vuogi mielde gárdumiin.</p> <p>Olbmot vánddardit eanaš meahcceguovllu olggobealde, Geavu luonddumeahcis. Geavu vánddardanjohtolahkii šaddá johtit meahcceguovllu bokte ja muhtumin olbmot johtet maiddái merkejuvvon johtolagaid olggobeallai meahccái. Ohcejoga lahka, muhtun muddui meahcceguovllu sisa báhcci Goahppelašjávri guovlu lea maiddái bivnnuhis vánddardanbáiki.</p> <p>Pláanas ii báljo árvaluvvo odđa vánddardanráhkadusaid dahje -johtolagaid lasiheapmi.</p> <p>Pláana lea ollásit fidnemis suomagiellii (Metsähallituksen luonnonsuojetulajaisuja. Sarja C 100)</p>		
ČOAVDDASÁNIT	meahcceguovlu, sámekultuvra, boazodoallu, Natura 2000		
EARÁ DIEĐUT	Pláana lea čállán Elina Stolt.		
RÁIDDU NAMMA JA NUMMIR	Metsähallituksen luonnonsuojetulajaisuja. Sarja C 107 Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanalmmustahittimat. Ráidu C 107		
ISSN-L	1796-2943	ISBN (NJAĐDON)	978-952-446-880-0
ISSN (NJAĐDON)	1799-5396	ISBN (PDF)	978-952-446-881-7
ISSN (PDF)	1796-2943		
ŠIODOLOHKU	158 s.	GIELLA	sámeigiella
GOASTTIDEADDJI	Meahciráđđehus	PRENTENBÁIKI	Kopijyvä Oy
JUOHKKI	Meahciráđđehus, luonddubálvalusat	HADDI	10 euro

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	2011
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	20.12.2010
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	3513/623/2008
SUOJELUALUETYYPPPI/ SUOJELUOHJELMA	erämaa-alue, soidensuojelualue, harjujensuojeluohjelma		
ALUEEN NIMI			
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Paistunturin erämaa (FI 1302003), Pieran Marin jänkä (FI 1300207), Hanhijänkä–Pierikivaaranjänkä (FI 1300206), Luomusjoen kuolpuna (FI 1302010)		
ALUEYKSIKKÖ	Lapin luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Metsähallitus		
JULKAISEN NIMI	Paistunturin erämaa-alueen ja siihen liittyvien soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma		
TIIVISTELMÄ	<p>Erämaala (62/1991) mukaisesti Metsähallitus on laatinut Paistunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman, jolla pyritään alueen erämaaluonteen säilyttämiseen, luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamiseen sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseen. Paistunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman kanssa yhteisesti on laadittu erämaahan rajoittuvien soidensuojelualueiden sekä Luomusjoen alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Suunnitelmassa esitettyt tavoitteet ja toimenpiteet koskevat sekä erämaa-alueita että suunnitelmaan sisällytettyjä muita alueita, ellei erikseen toisin mainita.</p> <p>Suunnitelma perustuu lakeihin ja asetuksiin, alueen luonnon ja käytön perusselvityksiin (Stolt 2006: Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161), maastokäynteihin, sidosryhmien esittämiin näkemyksiin, neuvotteluihin saamelaiskäräjien kanssa sekä paikallisen väestön tietoihin ja palautteeseen.</p> <p>Paistunturin erämaa-alue on Suomen erämaista neljänneksi suurin, pinta-alaltaan noin 157 000 ha. Paistunturin erämaa ja sen sisään jäävä Kevon luonnonpuisto sekä niihin rajoittuvat soidensuojelualueet muodostavat yhdessä lähes 238 000 ha:n kokonaisuuden. Koko alue kuuluu saamelaisten kotiseutualueeseen.</p> <p>Paistunturin erämaa on luontaiselinkeinojen harjoittajille ja muille paikkakuntalaisille tärkeä poronhoito-, metsätö-, kalastus-, hillastus- ja virkistysalue. Alue kuuluu pääosin Paistunturin paliskunnan sekä osin Muddusjärven, Kaldoain ja Muotkatunturin paliskuntien poronhoitoalueisiin. Riekonpyynnillä on suuri merkitys paikalliselle väestölle. Riekkoa pyydetään alueella myös perinteiseen tapaan ansoilla.</p> <p>Retkeily painottuu alueella erämaan ulkopuolelle, Kevon luonnonpuistoon. Kevon retkeilyreitille kuljetaan erämaa-alueen kautta, ja osa kulusta suuntautuu myös merkityjen reittien ulkopuolelle erämaahan. Utsjoen lähellä, osin erämaassa sijaitseva Kuoppilasjärven alue on myös suosittu retkeilykohde.</p> <p>Suunnitelmassa ei ole esitetty merkittäviä uusien retkeilyn rakenteiden tai reittien lisäyksiä.</p> <p>Suunnitelma on julkaistu kokonaan myös suomenkielellä (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 100)</p>		
AVAINSANAT	erämaa-alue, saamelaiskulttuuri, poronhoito, Natura 2000		
MUUT TIEDOT	Suunnitelman on kirjoittanut Elina Stolt.		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 107		
ISSN-L	1796-2943	ISBN (PAINETTU)	978-952-446-880-0
ISSN (PAINETTU)	1799-5396	ISBN (VERKKOJULKAIKU)	978-952-446-881-7
ISSN (VERKKOJULK.)	1796-2943		
SIVUMÄÄRÄ	158 s.	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	Kopijyvä Oy
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	10 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	2011
UPPDRAGSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	20.12.2010
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	3513/623/2008
TYP AV SKYDDSOMRÅDE/SKYDDSPROGRAM	ödemarksområde, myrskyddsområde, åsskyddsprogrammet		
OMRÅDETS NAMN			
NATURA 2000-OMRÄDETS NAMN OCH KOD	Paistunturi ödemark (FI 1302003), Pieran Marin jänkä (FI 1300207), Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä (FI 1300206), Luomusjoen kuolpuna (FI 1302010)		
REGIONENHET	Lapplands naturtjänster		
FÖRFATTARE	Forststyrelsen		
PUBLIKATION	Skötsel- och användningsplan för Paistunturi ödemarksområde och tillhörande myrskyddsområden		
SAMMANDRAG	<p>I enlighet med ödemarkslagen (62/1991) har Forststyrelsen gjort upp en skötsel- och användningsplan för Paistunturi ödemarksområde. Med denna plan strävar man efter att bevara områdets ödemarksnatur, trygga naturnäringarna och samekulturen samt utveckla mångsidig användning av naturen och förutsättningarna för detta. I samband med skötsel- och användningsplanen för Paistunturi ödemarksområde har man utarbetat en skötsel- och användningsplan för de myrskyddsområden som gränsar till ödemarken samt för Luomusjoki-området. Syftena och åtgärderna som presenteras i planen berör både ödemarksområdet och övriga områden som inkluderats i planen, om inte något annat nämnts.</p> <p>Planen baserar sig på lagar och förordningar, grundläggande utredningar om områdets natur och användning (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161), terrängbesök, intressentgruppars synpunkter, diskussioner med sametinget samt information och feedback från lokalbefolkningen.</p> <p>Paistunturi ödemarksområde är fjärde största ödemarken i Finland, dess areal är ca 157 000 ha. Paistunturi ödemark och Kevo naturreservat, som finns inom ödemarkens gränser, samt de myrskyddsområden som gränsar till dem bildar tillsammans en helhet på nästan 238 000 ha. Hela området hör till samernas hembygdsområde.</p> <p>Paistunturi ödemark är ett viktigt renskötsel-, jakt-, fiske-, hjortoplocknings- och rekreationsområde för utövare av naturnäringar och andra ortsbor. Området hör huvudsakligen till Paistunturi renbeteslags samt delvis till Muddusjärvi, Kaldoaivi och Muotkatunturi renbeteslags renskötselområden. Fångst av ripa har stor betydelse för ortsborna. På området fångas ripa även på traditionellt sätt med hjälp av snaror.</p> <p>Friluftslivet riktar sig i huvudsak mot området utanför ödemarken, mot Kevo naturreservat. Man kommer till vandringslederna i Kevo genom ödemarksområdet och en del av slitaget riktas också mot ödemarken utanför de markerade lederna. Kuoppilasjärvi-området nära Utsjoki, som delvis finns i ödemarken, är också ett populärt utfärdsmål.</p> <p>I planen föreslås inga betydande tillägg när det gäller friluftskonstruktioner eller vandringsleder.</p> <p>Planen finns i sin helhet också på finska (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 100)</p>		
NYCKELORD	ödemarksområde, samekultur, renskötsel, Natura 2000		
ANDRA UPPGIFTER	Skötsel- och användningsplanen har skrivits av Elina Stolt.		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 107		
ISSN-L	1796-2943	ISBN (HÄFTAD)	978-952-446-880-0
ISSN (HÄFTAD)	1799-5396	ISBN (ONLINE)	978-952-446-881-7
ISSN (ONLINE)	1796-2943		
SIDANTAL	158 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Kopijvä Oy
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	10 euro

Sisdoallu

1 Álggahus	13
1.1 Suoma meahcceguovllut	13
1.2 Jekkiidsuodjalanguovllut	14
1.3 Plánenguovlu.....	14
1.3.1 Báíšduoddara meahcceguovlu	14
1.3.2 Beronápmirjeakki (Peerrumämmirjeggi) jekkiidsuodjalanguovlu	16
1.3.3 Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu	16
1.3.4 Čuonjájeakki (Čuánjájeggi) –Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovlu	16
1.3.5 Luopmošjárvri ja Giellájoga buolžaguovlu sihke Luopmošjoga guolbba	17
1.4 Plánema vuodđu ja vuolggasajit	18
1.5 Plánenproseassa	18
GUOVLLU LUONDU JA DAN GEAVAHEAPMI DÁSSÁŽII	20
2 Luondu ja historjá.....	20
2.1 Oppalaš govvideapmi.....	20
2.2 Geologija ja geomorfologija	21
2.3 Cázádagat	21
2.4 Natura-luondotiippat	21
2.4.1 Báíšduoddara meahcceguovlu	21
2.4.2 Beronápmirjeaggi	22
2.4.3 Čuonjájeaggi–Biergevárjeaggi	23
2.4.4 Luopmošjoga guolbba	23
2.5 Šattolašvuhta ja šattut	24
2.5.1 Áitatvuloš šattut.....	24
2.6 Guoládat	25
2.7 Lottádat	25
2.8 Njičehasat	26
2.8.1 Áitatvuloš njičehasat.....	26
2.9 Historjá	28
2.9.1 Vuodđudanhistorjá	28
2.9.2 Kulturárbi	29
2.10 Dálá geavaheapmi	32
2.11 Eanageavahanguorahallan.....	33
2.12 Čoahkkáigeassu deháleamos árvvuin suodjaleami ja geavaheami dáfus.....	36
GEAVAHEAPMI JA DIKŠUN.....	37
3 Dikšuma ja geavaheami ulbmilat.....	37
3.1 Meahcceguvololáhka	37
3.2 Jekkiidsuodjalananásahus	37
3.3 Natura 2000 -fierpmádat	38
3.4 Buolžžaidsuodjalanprógrámma	38
3.5 Cáhcerápmadirektiiva	38
3.6 Eanageavahan- ja huksenláhka	39
3.6.1 Lávvaplánen.....	40
3.7 Meahciráddéhulsláhka	41
3.8 Sámekultuvrra dorvvasteapmi.....	42
3.8.1 ON:a KP-soahpamuš	42
3.8.2 Biodiversitehtasoahpamuš	42

3.8.3 Vuodđoláhka.....	42
3.8.4 Sámediggeláhka.....	43
3.8.5 Meahciráđđehusláchka	43
3.8.6 Eanageavahan- ja huksenláhka	43
3.8.7 Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanláhka.....	44
3.8.8 Sámiid bistevaš ovdáneami prográmma	44
3.8.9 Ovttadássásášvuodaláhka	45
3.8.10 Ovttadássásášvuodaplána	45
3.8.11 Sámi giellaláhka.....	45
3.9 Boazodoalloláhka.....	46
3.10 Meahciráđđehusa ásahan dikšun- ja geavahanulbmilat	46
4 Avádatjuohku	47
4.1 Avádatjuogu ulbmilat ja vuolggasajit	47
4.2 Avádatjuogu ákkat Báíšduoddara meahcceguovllus.....	47
4.3 Avádatjuohku	48
4.3.1 Boaittobealeavádat.....	48
4.3.2 Lustageavahanavádat	48
5 Luonddusuodjaleapmi ja -dikšun	51
5.1 Dálá dilli.....	51
5.1.1 Luonddusuodjaleapmi ja meahcceguovloláhka	51
5.1.2 Báíšduoddara meahcceguovllu ja dan birastahti jekkiidsuodjalanguovlluid sajádat luonddusuodjaleamis	51
5.1.3 Árbevierduovdagat	52
5.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	52
5.3 Čuovvun.....	53
6 Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun	55
6.1 Dálá dilli.....	55
6.1.1 Sámekultuvra	55
6.1.2 Giddes dološbázáhusat.....	56
6.1.3 Huksejvvon kulturbiras.....	58
6.1.4 Sámi kulturduovdda.....	60
6.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	60
6.2.1 Dološmuittuid vuhtiiváldin doaimmas	61
6.3 Čuovvun.....	61
7 Luonddu lustageavaheapmi ja luondduturisma.....	62
7.1 Doahpagat	62
7.2 Lustageavaheami ja luondduturismma mearri ja iešláhki	62
7.3 Lustageavaheapmi.....	64
7.3.1 Lustageavaheami rusttegat ja johtolagat.....	64
7.3.2 Lustageavaheapmi ja meahcceguovloláhka.....	65
7.3.3 Lustageavaheapmi ja jekkiidsuodjalananásahus	65
7.3.4 Ulbmilat ja doaibmabijut	66
7.3.5 Čuovvun.....	66
7.4 Luondooahpisteapmi ja oahpahusgeavaheapmi.....	67
7.4.1 Dálá dilli	67
7.4.2 Ulbmilat	67
7.4.3 Doaibmabijut	67
7.4.4 Čuovvun.....	68

7.5	Luondoturisma ja turismii guoskevaš eará fítnodatdoaibma	68
7.5.1	Dálá dilli	68
7.5.2	Ulbmilat	69
7.5.3	Doaibmabijut	70
7.6	Bálvalanrusttegiid fuolahuš	70
7.6.1	Dálá dilli	70
7.6.2	Ulbmilat ja doaibmabijut	70
8	Boazodoallu.....	71
8.1	Dálá dilli	71
8.1.1	Báišduoddara bálggus	71
8.1.2	Muttošjávrri bálggus	73
8.1.3	Gálldoaivvi bálggus	74
8.1.4	Muotkeduoddara bálggus	74
8.2	Boazodoallu ja meahcceguovloláhka	74
8.3	Boazodoallu ja jekkiidsuodjalanláhka	75
8.4	Ulbmilat ja doaibmabijut	75
9	Guollečáziid dikšun ja guolástus.....	76
9.1	Guolástusa mearkkašupmi	76
9.2	Guolástanvuogatvuohita ja guolástanráddjehusat	77
9.3	Sierraákkat guolástus	78
9.4	Guollegilvimat	79
9.5	Guolástus ja meahcceguovloláhka	79
9.6	Guolástus ja jekkiidsuodjalanláhka	79
9.7	Ulbmilat ja doaibmabijut	79
9.7.1	Guolledávddaaid leavvama hehtten	80
9.8	Čuovvun	80
10	Fuodđodikšun ja meahccebivdu.....	81
10.1	Dálá dilli	81
10.1.1	Meahcástanvuogatvuohita	81
10.1.2	Fuodđodikšun ja meahccebivdu Báíšduoddara meahcceguovllus	81
10.2	Meahccebivdu ja meahcceguovloláhka	83
10.3	Meahccebivdu ja jekkiidsuodjalanláhka	83
10.4	Ulbmilat ja doaibmabijut	83
10.5	Čuovvun	85
11	Meahccejohtalus ja eará johtaleapmi.....	86
11.1	Geainnut ja johtolagat	86
11.1.1	Dálá dilli	86
11.1.2	Ulbmilat ja doaibmabijut	88
11.2	Meahccejohtalus	88
11.2.1	Dálá dilli	88
11.2.2	Ulbmilat ja doibmiibidjamat	90
11.2.3	Čuovvun	91
11.3	Áibmojohtalus	92
11.3.1	Dálá dilli	92
11.3.2	Ulbmilat ja doaibmabijut	92
11.4	Čáhcejohtalus	92

12 Luonduu eará geavaheapmi	93
12.1 Murjen ja guoppardeapmi	93
12.1.1 Dálá dilli.....	93
12.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	93
12.2 Málbmaohcan ja ruvkedaibaibma	93
12.2.1 Dálá dilli.....	93
12.2.2 Ruvkedaaimma stivrejeaddji njuolggadusat	93
12.2.3 Meahciráddhehus ja ruvkeláhka.....	94
12.2.4 Ulbmilat ja doaibmabijut	94
12.3 Eanaávdnasiid válđin.....	94
12.3.1 Dálá dilli.....	94
12.3.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	95
12.4 Lavnnji loggun	95
12.4.1 Dálá dilli.....	95
12.4.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	95
12.5 Muoradaga geavaheapmi.....	95
12.5.1 Dálá dilli.....	95
12.5.2 Muoradaga geavaheapmi ja meahcceguovloláhka.....	95
12.5.3 Muoradaga geavaheapmi ja jekkiidsuodjalanláhka	95
12.5.4 Ulbmilat ja doaibmabijut	96
13 Dutkan	97
13.1 Dálá dilli.....	97
13.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	97
14 Doaibmabidjoplánat.....	98
15 Plánenguovllu olggobeale eanageavaheapmi	98
HÁLDDAHUS JA OLLAŠUHTTIMA BIRASVÁIKKUHUSAT	99
16 Geavahanvuogatvuodaid láigoheapmi ja luohpadeapmi.....	99
16.1 Dálá dilli.....	99
16.2 Geavahanvuogatvuodaid luohpadeapmi meahcceguovlluin	102
16.3 Geavahanvuogatvuodaid luohpadeapmi jekkiidsuodjalanguovlluin	103
16.4 Eanageavahan- ja huksenláhka.....	103
16.5 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	104
16.5.1 Dálá geavahan- ja láigosoahpamušat	104
16.5.2 Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága mieldásaš geavahan- vuogatvuodat	104
16.5.3 Boazodoalu ja bálgosiid dárbbašan oðđa visttit	105
16.5.4 Boares visttit, main eai leat geavahansoahpamušat	105
16.5.5 Oanehisáigásáš geavahansoahpamušat dahje lobit guolástusa ja meahccebivddu dárbbuide	106
16.5.6 Eará soahpamušat ja geavahanvuogatvuodat	106
16.6 Čuovvun	107
17 Dorvvolašvuohta ja gádjundoaibma.....	107
18 Goziheapmi	108
18.1 Dálá dilli	108
18.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	109

19 Ovttasbargu	110
19.1 Dálá dilli	110
19.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	111
20 Resurssat ja áigedávval.....	111
20.1 Jahkásaš golut.....	111
20.2 Investeremat	111
21 Plána váikkuhusaid árvvoštallan	112
21.1 Birasváikkuhusaid árvvoštallan meahcceguovloplánemis	112
21.2 Plána birasváikkuhusat	113
21.2.1 Ekologalaš váikkuhusat.....	113
21.2.2 Sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusat	115
21.2.3 Ekonomalaš váikkuhusat.....	118
21.3 Čoahkkáigeassu ja jurddabohtosat	119
Gáldut/Girjjálašvuohta.....	121
Cuvvosat	131
Čuovus 1 Plána ovttasbargojoavkkut	131
Čuovus 2 Sámedikki árvvoštallan plána váikkuhusain sámekultuvrii	133
Čuovus 3 Báíšduoddara meahcceguovllu čázádagat ja golgiidanguovllut	145
Čuovus 4 Báíšduoddara meahcceguovllu Natura-luonddutiippat	146
Čuovus 5 Báíšduoddara meahcceguovllu áitatuollásaaš ja geahčuvuollásaaš bohcce- šattut	147
Čuovus 6 Báíšduoddara meahcceguovllu ja lagasguovllu áitatuollásaaš bohccešattuid ja sámmaliid dovddus dihttonsajit	148
Čuovus 7 Báíšduottar–Geavvu-guovllu áitatuuloš lottit, sierravástošlájat ja árvvoštallamat daid párrameriin	149
Čuovus 8 Oktiigeassutabealla njičehasain, mat dihttojít Báíšduoddara meahc- guovllus	150
Čuovus 9 Válddus Davvi-Sámi eatnangottelávas	151
Čuovus 10 Báíšduoddara meahcceguovllu bissovaš dološbázahusat, mat leat diedus	152
Čuovus 11 Birasministeriija nannenbreivi	153

1 Álggahus

1.1 Suoma meahcceguovllut

Suomas vuodđuduvvojedje 1991:s meahcceguovlolága (62/1991) vuodul 12 meahcceguovllu, maid viidodahkan šattai oktiibuot sullii 1,5 miljovnna hektára. Dán ovcci leat ollásit sámiid ruovttuguovllus ja ovta guovllus fas goalmmádas.

Riikkaidgaskasaš meroštallama mielde meahcceguovllut leat viiddis boaittobeale guovllut, main eai leat geainnut ja mat leat measta ávdimat ja viehka luonddudilis. Meroštallan heive muhtun muddui maiddái Suoma meahcceguovlluide. Suoma meahcceguovllut leat goittot leamaš ja leat ainge olbmuid anus. Danin dat eai leat ollásit luonddudilis eaige áibbas ássameahttumat eaige dat leat maiddái álo nu boaittobeldege. Dálá meahcefievraruiguin – mohtorgielkkáiguin, meahccebiillaiguin ja njealjejuvllagiiguin – beassá meahcceguovlluide measta birra jagi.

Sámegielas ii álgoálggus oppa gávdnoge sátni **meahcceguovlu**. Go sámit hállet **meahcis**, de oaivvildit earáge go guovllu, mas leat muorat. Sámiide jeaggi ja jalges duottarge lea meahcci. Erenoamážit vuovde- ja boazosámit leat goittot oasi jagis ássan meahcis ja duoddariin ja molson ain ássanbáikki fuodđodili, guollesállašiid ja guoh toneatnamiid mielde.

Suopmelaččaide meahcceguovlu mearkkaša vuosttažettiin luonddudilálaš, áidalas boaittobeale-guovllu, mas leat vuovddit, jeakkit, álgovuovddit ja buhtes čázádagat. Suopmelaččat doaladuvvet meahcceguovlluide konservatiivvalaččat seailluhanoláhkai. Meahcceguovllus ožzot leat olbmuid mielas rovit, ávdinstobut, dolastallanbáikkit, lávut, oahpistanrusttegat ja bálgát. (Hallikainen 1998)

Suopmelaš meahcceguvlodoahpaga ruohtasat leat bivdokultuvrras. Meahcceguovlun leat gohčodan viiddis boaittobeale guovluid, main olbmot johte guolásteamen ja meahcásteamen, dalle go bivdu vel mearkkašii ollu olbmuid birgenlágis. Meahcceguovllut váikkuhit ainge davvi-olbmuid eallimii, ja nuppe dáfus olbmuid doaimmat váikkuhit meahcceguovlluide. Dát gaska-vuohta lea eallinvuogi vuodđun davvin. Dálá meahcceguovllut mearkkašit báikkálaš ássiide áigáibođu, kulturárbbi ja lustageavahanvejolašvuodđaid. Sii ožzot meahcceguovlluin sisaboađuid boazodoalus, guolástusas, meahcebivddus, lubmemis ja luondduturismmas.

Meahcceguovluid rájít eai leat rájít báikkálaš olbmuide, dasgo boazodoallu, meahcebivdu ja guolástus leat vejolaččat sihke meahcceguovlluin ja daid olggobealde. Dábálaččat luonduge lea ovttalágan. Hárvet ássojuvvon davvimáilmis meahcceguovllut gullet oassin viidáset meahccás eanaollisvuodaide. Dain guđesge lea iežas ássan- ja ealáhushistorjá, mii vuhtto maiddái dálá geavaheaddjiin ja geavahanhámiin.

Meahccás guovllut eai čuovo riikkarájjid, dasgo dáid guovluid luondu ja ássan- ja kulturhistorjá sulastahttá ollu. Báikkálaš ássit leat don doložis rasstildan viehka friddja riikkarájjid.

Suoma meahcceguovlolága vuodđun leat ovdalis govviduvvon árbevierut ja daid gudnejahttin. Suoma meahcceguovllut leat vuodđuduvvon seailluhit sihke luonddu- ja kulturárvvuid. Sáni **kultuvra** sahttá áddet viidát nu, ahte dat doallá sistis earret dihto eallinvuogi maiddái duon eallinvuohkái guoskevaš ekonomalaš árvvuid ja doaimmaid. Dát olbmo ja luonddu oktavuoda dovddasteapmi vuhtto meahcceguovlluid rájiin. Rájít eai leat mearriduvvon dušše ”gaska

geainnus” -ákkaid mielde iige gáibiduvvo ahte meahcceuovlu galgá leat áibbas ávdin ja luonddudilis (Meahcceuovlokomitea 1988).

1.2 Jekkiidsuodjalanguovllut

Plánenguvlui gullevaš jekkiidsuodjalanguovllut leat vuodđuduuvvon boares luonddusuodjalanolága (71/1923) vuodul sierra suodjalanguovlun. Riikkaráđđehusa evttohusa (20/1988) dárkilis vuodušusaid mielde

deháleamos ášši jekkiidsuodjalanguovlluid vuodđudettiin lea sihkkarastit guovlluid luondduviđa čáhcedili seailuma. Ráfáidahttinmearrádusaiguin lea nie dárkuhus gieldit rávaroggamis guovlluid, váldimis eanaávdnsiid ja maiddái dahkamis visot earáge dakkár doaimmaid, mat sáhttet nuppástuhittit jeaggeguovllu luondduviđá čáhcedássedeattu. Dan sadjái luondduealáhusaiguin bargan, nugo boazodoallu, meahccebivdu ja guollebivdu ja maiddái murjjiid ja guobbariid čoaggin, livčii lobálaš jekkiidsuodjalanguovllus.

1.3 Plánenguovlu

1.3.1 Báíšduoddara meahcceuovlu

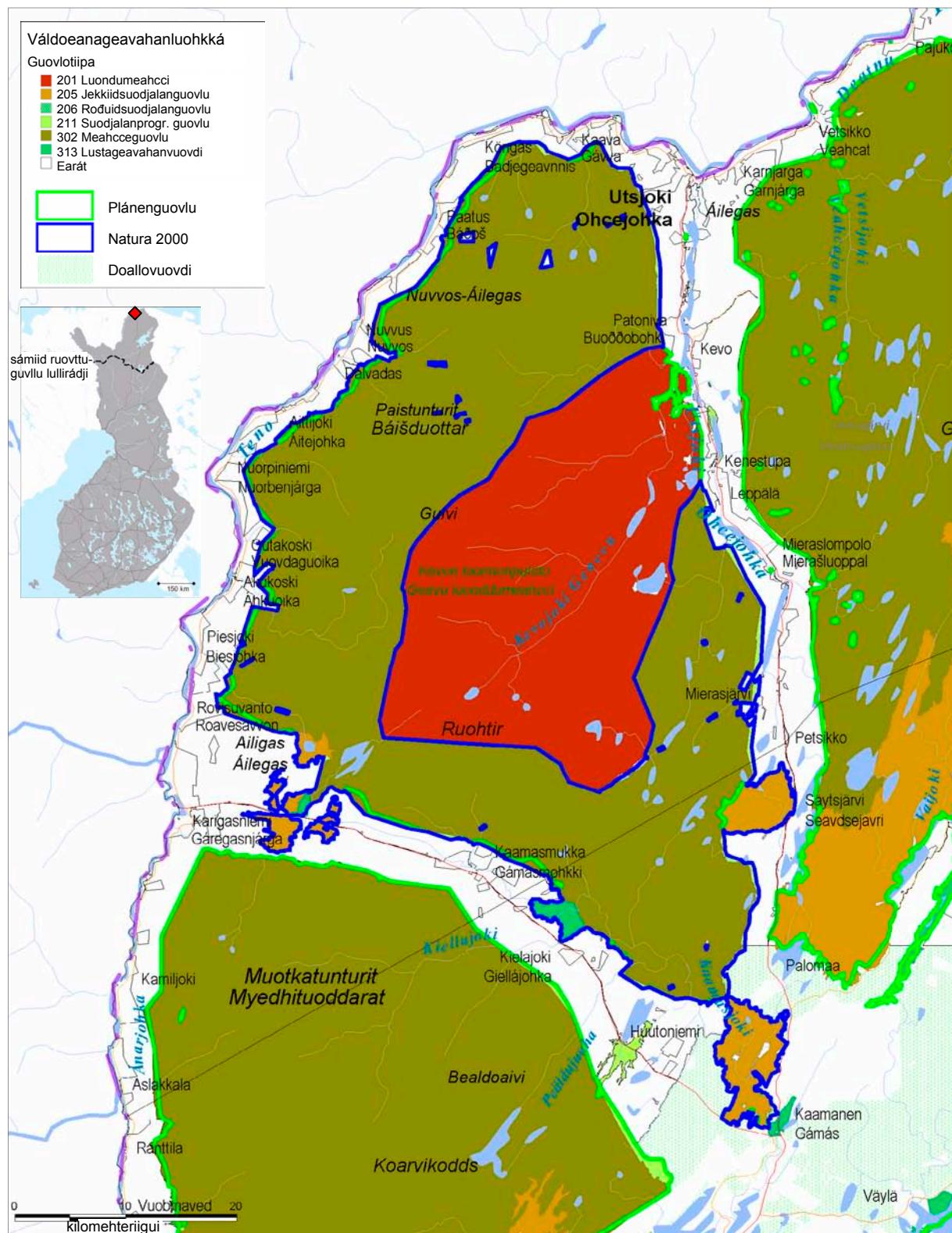
Báíšduoddara meahcceuovlu lea davimus Suomas, Ohcejoga ja Anára gielddaid siste (govva 1). Dat lea Suoma njealjádin stuorámus meahcceuovlu. Dan viidotat lea sullii 157 000 hektára. Meahcceuovllu stuorámus guhkkodat lea lagabui 80 kilomehtera, Gistuskáiddi ja Biergevárjeakki (Piergivárjeggi) gaskkas. Báíšduoddara meahcceuovlu báhcá golmma váldogainnu gaskii. Meahcceuovllu rádji lea dábálaččat 2–4 kilomehtera duohken váldogainnuin. Guhkimusas geainnus meahcceuovllu rádji lea Biesjeakki davábealde, gos lea sullii gávcci kilomehtera geaidnogurrii.

Báíšduoddara meahcceuovllu juohká guovtte sadjái Geavu luonddumeahcci. Oktiibuot meahcceuovlu ja luonddumeahcci hábmejít measta 228 000 hektára viidosaš geainnuhis guovllu.

Meahcceuovlu báhcá almmolaš geainnuid olggobeallai, muhto guovllu sisa priváhtaeatnamiidda mannet moanat vuojáhagat. Vuojáhagat leat riegádan eanaš 1950–1970-logus, goas meahcceuovlui lávejedje mannat traktoriiguin guolástit ja lubmet. Maŋnelis traktoriid sadjái bohte meahccebiillat, meahccemohtorsihkelat ja njealjejuvllagat.

Báíšduoddara meahcceuovlu gullá ollásit sámiid ruovttuguvlui. Guovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii (FI 1302003). Eurohpá unionna kommissuvdna dohkkehii guovllu loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003.

Stáhtaráđđi dohkkehii birasministerijja árvalusa vuodul riikkadási buolžžaidsuodjalolanprogramma 1984:s. Luopmošjávrri ja Giellájoga guotkku Báíšduoddara meahcceuovllu oarjemáttageahčen gullá dán programmii (tabealla 1).

Govva 1. Báisduoddara meahcceguovlu sajádat ja váldoeanageavahanluohkkát. © Meahcceráđđehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5293, © Suoma birasguovddáš 2008.

Tabealla 1. Báíšduoddara plánenguvlui gullet njeallje Natura-guovllu. * = Natura-diehtoskoviid mielde Báíšduoddara Natura-guovllu viidodat lea 159 770 ha. Tabeallas leat almmuhuvvon guovlluid vuodđudanlága vuollásaš viidodagat, ja Báíšduoddara Natura-guovllu ollesviidodat lea 160 479 ha.

Guovllu	Ollašuhttin	Viido-dat ha	Natura-guovllu
Báíšduoddara meahcceguovllu	meahcceguovloláhka	157 000	Báíšduoddara meahcceguovllu (FI 1302003)*
Beronápmirjeakki	jekkiidsuodjalanyláhka	2 643	Piera-Márijá jeaggi (FI 1300207)
Čuonjájeaggi–Bierggevárjeaggi	jekkiidsuodjalanyláhka	4 648	Čuonjájeaggi–Bierggevárjeaggi (FI 1300206)
Biesjeakki–Luopmošjohka	jekkiidsuodjalanyláhka	2 300	Báíšduoddara meahcceguovllu (FI 1302003)*
Giellájoga buolžaguovllu	eanaávnnaasláhka	956	Báíšduoddara meahcceguovllu (FI 1302003)*
Luopmošjávrri buolža	eanaávnnaasláhka	223	Báíšduoddara meahcceguovllu (FI 1302003)*
Luopmošjoga guolbba	luonddusuodjalanl.	2	Luopmošjoga guolbba (FI 1302010)

1.3.2 Beronápmirjeakki (Peerrumämmirjeggi) jekkiidsuodjalanguovlu

Beronápmirjeakki jekkiidsuodjalanguovlu lea Anára gieldda bealde áibbas gieldda davágeahčen Báíšduoddara meahcceguovllu nuorttabelde, meahcceguovllu ja válodgeaidnu E4:a gaskkas. Guovllu viidodat lea 2 643 hektára. Beronápmirjeaggi lea Anára–Ohcejoga guovllus okta guhkkelepmosii ovdánan balsajekkiin. Guovllus leat maiddái áitatvuloš **njeaššedarfejeakkit**.

Jekkiidsuodjalanguovlu lea vuodđuduvvon lága 851/1988 vuodul, ja dan geavaheami stivrejeaddji njuolggadusat gávdnojít ásahusas 852/1988. Suodjalanguovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii (FI 1300207). Eurohpá unionnna kommišuvdna dohkehii guovllu loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003 (tabealla 1).

1.3.3 Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu

Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu lea Ohcejoga gielddas Báíšduoddara meahcceguovllu oarjemáttabelde Gáregasnjárgga gili lahkosiin (govva 1). Dan viidodat lea 2 300 hektára. Biesjeaggi lea Davvi-Lappi okta šladjariggáseamos loddegouvlluin.

Jekkiidsuodjalanguovlu lea vuodđuduvvon lága 851/1988 vuodul, ja dan geavaheami stivrejeaddji njuolggadusat gávdnojít ásahusas 852/1988. Suodjalanguovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii Báíšduoddara Natura-guovllu (FI 1302003) oassin (tabealla 1).

1.3.4 Čuonjájeakki (Čuánjájeggi) –Bierggevárjeakki jekkiidsuodjalanguovlu

Čuonjájeakki–Bierggevárjeakki jekkiidsuodjalanguovlu lea Anára gieldda bealde Báíšduoddara joatkkan guovllu nuortadavágeahčen (govva 1). Guovllu viidodat lea 4 648 hektára. Guovlu lea Vuovde-Sámi mihtilmas áhpejeaggeguovlu beazi vuovderáji lahkosiin. Jekkiidsuodjalanguovllus leat buorit loddejeakkit ja dát guovlu lea mávssolaš vánddardan- ja dutkančuozáhat.

Jekkiidsuodjalanguovlu lea vuodđuduvvon lága 851/1988 vuodul, ja dan geavaheami stivrejeaddji njuolggadusat gávdnojít ásahusas 852/1988. Suodjalanguovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga boreála avádahkii. Eurohpá unionnna kommišuvdna dohkehii guovllu loahpalaččat EU:a jekkiidsuodjalanguovlofierpmádahkii 13.1.2005 (tabealla 1).

Priváhtaeatnamat jekkiidsuodjalanguovllu siste leat 75 hektára.

Biesjeakki erenoamášvuhta leat balssat dan nuortta- ja davábealeravddas. Govva: Matti Mela.

1.3.5 Luopmošjávrri ja Giellágjága buolžaguovlu sihke Luopmošjoga guolbba

Luopmošjávrri ja Giellágjága buolžaguovllut gullet buolžzaidsuodjalanprográmmii. Buolžaguovllut leat suodjaluvvon eanaávnnaaslága (555/1981) vuodul. Vuosttas ulbmil prográmmii gullevaš guovlluid suodjaleamis lea dat, ahte daid mihtimas geologalaš, geomorfologalaš ja duovddalaš iešvuodat eai oaččo báljo rievdat. Prográmmii gullevaš eanačohkiidantiippaid luonddudillái ja duovddagovvii loahpalaččat ja sakka čuohcci doaimmat – dego eanaávdnasiid váldin – galggašedje dábálaččat hehttejuvvot.

Guovllut gullet Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii oassin Báisduoddara meahcceguovllu Natura-guovllus (FI 1302003) (tabealla 1).

Luopmošjoga guolbba Luopmošjávrriid buolžzaidsuodjalanprográmmaguovllu nuorttabealde lea sáttoeatnamii čohkiidan guolbba, mas šaddet duokkot dákko reatkkát. Guovllus sáhttá deaivat davvegiehpabeaivelotti. Luopmošjoga guovtte hektára viidosaš guolbba gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii. Dat galget suodjaluvvot luonddusuodjalanlága (1096/1996) vuodul.

Meahciráddhehus lea dahkan sierraplána Luopmošjávrri guovllu geavaheamis. Dán plánii gulai Luopmošjávrri guovllu lassin maiddái ee. Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu. Sierraplána bázii árvalussan, dasgo Meahciráddhehus ii nannen dan. Dán dikšun- ja geavahanpláanas giedđahallojít maiddái sierrapláanas ovdanbukton Luopmošjávrri guovllu gažaldagat sierra doaimmaid hárrái.

1.4 Plánema vuodđu ja vuolggasajit

Meahcceuovloláhka (62/1991) geatnegahttá Meahciráddhehusa dahkat meahcceuovlluide dikšun- ja geavahanplánaid. Báíšduoddara meahcceuuvlui ii leat ovdal dahkkojuvvon dikšun- ja geavahanplána. Go birasministeriija lea nannen dikšun- ja geavahanplána, de Meahciráddhehus lea geatnegahtton doaibmat plána mielde.

Plána lea čohkkejuvvon nu, ahte ovdal ieš árvalusa mitaluvvojtit oanehaččat áššesuorggi duogáš ja vuolggasajit. Dát áššit leat mitaluvvon vuđoleappot om. vuodđočielggadusprentosis (Stolt 2006).

Plána galgá dárkkistit 10–15 lagi gaskkaid dahje dávjjitge, ja dát dárkkisteapmi galgá dáhpáhuvvat oassálasti plánema prinsihpa mielde. Goittotge plána váldoprinsihpat – dego ovdamearkka dihte avádatjuohku ja dasa vuodđuduvvi eanageavaheami stivren – leat oaivvilduvvon nu bissovaš mearrádussan go vejolaš.

Meahcceuovlluid dikšun- ja geavahanplánemis vulgojuvvo bisteavaš ovdánemi prográmmain. Sisdoalu ja proseassa dáfus meahcceuovloplánat ja daid dahkan čuvvot **Sámiid bisteavaš ovdánemi prográmma** (2006), erenoamážit dan logu 1.3 **Birrasa ásahan vuolggasajit** hárrái. Plánemis leat sámeperspektiivva lassin válđojuvvon oppalaččat vuhtii guovllu buot áššáigullevaš geavaheaddji- ja čanasjoavkkut oktan vuogatvuodaideasetguin ja Suoma dálá láhkamearrádusat ja ON:a riikkavuloš- ja politikhkalaš vuogatvuodaide guoskevaš oktasašsoahpamuša 27. artihkal.

Meahciráddheusa luondduriggodatplánii gullá stáhta eana- ja čáhceguovlluid luondduriggodagaid máŋgaulbmillaš dikšuma ja geavaheami plánen. Dasa gullá guovlluid geavaheami plánen ja luondduriggodagaid dikšuma plánen. Luondduriggodatplánema boadusin dárkkálmuhittojtit luondduriggodagaid geavaheami deattuhusat ja doaimmaid guovddáš mihttemat (Meahciráddhehus 2004). Davvi-Lappi luondduriggodatplána gárvvásmuvai 1999:s (Sandström je. 2000) ja luondduriggodatplána dárkkistuvvui jagiid 2005–2006 (Sihvo je. 2006).

Báíšduoddara meahcceuovllu dikšun- ja geavahanplána vuodđuduvvá lágaide ja ásahusaide, Davvi-Lappi luondduriggodatplánaide, guovllu luonddu, geavaheami ja báikenamaid govvi-deaddji vuodđočielggadusaide, báikkialdefitnamiidda, Meahciráddheusa bargovehkii guovllu diksumis čoggon vásáhusaide ja dieđuide ja meahcceuovlluid várás ovdal dahkkojuvvon dikšun- ja geavahanplánaide, čanasjoavkkuid oainnuide ja báikkálaš olbmuid ja vánddardeaddjiid oavivi-liida ja oainnuide.

Plánas ovdanbukton ulbmilat ja doibmiibidjamat gusket sihke meahcceuuvlui ja plánii sisabiddjon eará guovluide, jos sierra ii earáláhkai máinnašuvvo.

Plána lea dahkkojuvvon Meahciráddheusa plánenrávvagiid (Meahciráddhehus 2003, 2004, 2005, 2006) mielde.

1.5 Plánenproseassa

Báíšduoddara meahcceuovllu ja Geavu luonddumeahci luonddu, geavaheami ja báikenamaid birra dahkkojuvvon vuodđočielggadusat leat almmustuhhton **Metsähallituksen luonnonsuojelu-julkaisuja -ráiddus**, Sarja A 161 (Stolt 2006).

Plánenproseassa lea leamaš ollašuhttimin jagiid 2005–2007 sierraplánejeaddji Elina Stolt (ollislaš-vástu plána dahkamis). Plána várás nammaduvvui Meahciráddhehusa áššedovdiin prošeaktajoavku. Dasa gulle suodjalanbiologa Matti Mela (eallišlájat), suodjalanbiologa Saara Tynys (šattut ja luondotippat), Markku Seppänen (meahccegeavaheapmi), Kari Kyrö (luondu lustageavaheapmi) ja Kimmo Gröndahl (kárttat ja báikediedut).

Plána dahkama lea stivren Ohcejoga ja Anára gielddalaš ovttasbargojoavkkut. Ohcejoga ovttasbargojoavku lahttun leat plánenproseassa áigge doaibman Ilmari Tapiola (sátnejođiheaddji), Nilla Nuorgam, Maria-Sofia Aikio, Nilla Tapiola, Sisko Länsman ja Meahciráddhehusa ovddasteaddjin Pirjo Seurujärvi.

Plána várás vuodđuduvvui plána ovttasbargojoavku, masa nammadedje ovddasteaddjiideaset Bášduoddara bálggus, Gálldoaivvi bálggus, Ohcejoga fuođđodikšunovttastus, Tenonlaakson yrittäjät ry, sámediggi, Sámi Siida rs, Ohcejoga gielda, Lappi birasguovddáš, Ohcejotnjálmimi gilisearvi, Gáregasnjárgga gilisearvi ja Gápmasa gilisearvi. Ovddasteaddjiid namat gávdnojit plána čuvvosis 1. Ovttasbargojoavku lea giedahallan plána 21.11.2006 ja 25.5.2007.

Plána ovdanbuktojuvvui gilledilálašvuodain Ohcejogas ja Gáregasnjárggas (Čuovus 1).

Sámedikki, birasministeriija ja Meahciráddhehusa gaskasaš ságastallamiin lea bohttojuvvon **Plána birasváikkahuusaid árvvoštallan** -logu hárrai dan oaivilii ahte sámediggi lea kulturieštivrejumi (Láhka 974/1995) ollašuhti orgánan rivttes oassebealli dahkat meahcceguovlluid ja eará viiddis davvisuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplánaid sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekonomalaš váikkuhusaid árvvoštallama dakko bokte go guorahallojut plána váikkuhusat sámiide. Sámedikki árvvoštallanossodat lea plána čuovusin (Čuovus 2).

Sámegiela geavaheamis ásahuvvo sierranas lágas (1086/2003). Giellalága juksanmearrin lea, ahte lágas dáhkiduvvónn sápmelaččaid vuogatvuhta geavahit iežaset giela virgeoapmahaččain ollašuvašii maiddái geavadis. Giellalága gáibádusat válđojit vuhtii ee. oassálahttindilálašvuodain, main lea ordnejuvvon dulkon. Dikšun- ja geavahanplánat gárvistuvvojut sápmelaččaid ruovttuguovllus suoma- ja sámegillii. Dasa lassin dán plánas rattát suomagielat báikenamaiguin (ruođuid siste) ovdanbuktojut báikenamat maiddái sámegillii, go dat bohtet ovdan plánas vuosttas geardde.

Lágasmearriduvvónn ságastallan sámedikkiin dollojuvvui 14.8.2007 (Čuovus 1).

Čálalaš cealkámušaddimii plána sáddejuvvui 30.10.2007. Čálalaš cealkámušat bivdojuvvoyedje 29 oassebealis, main 10 adde cealkámuša. Meahciráddhehus dagai cealkámuščoahkkáigeasu cealkámušaddiid miele ja guorahallamiid fáddásurggiid miele. Dát dikšun- ja geavahanplána álgo-hámistik lea jorgaluvvónn ollásit sámegillii ovdalgo sáddejuvvui gulaskuddamii. Plána birra addojuvvónn kommeanttat ja cealkámušat sihke daid dagahan doaibmabijut leat čohkkejuvvon suomagielat prentosii (Metsähallituksen luonnonsuojetuljulkaisuja Sarja C 100). Cealkámušaid vuodul Meahciráddhehus suokkardii plánii dárbbašlaš rievdadusávalusaid oktan ákkastallamiiguin. Dat giedahallojedje Meahciráddhehusa Ohcejoga, Anára ja Soađegili gielddalaš ovttasbargojoavkuin 8.1.2008.

Cealkámušaid čoahkkáigeassu ja nuppástusat giedahallojedje Lappi luonddubálvalusaid jođihanjoavkkus 5.5.2008. Lappi luonddubálvalusaid guovlluhoavda dohkkehii plána 9.7.2008. Birasministeriija lea nannen plána 20.12.2010 (Čuovus 11).

GUOVLLU LUONDU JA DAN GEAVAHEAPMI DÁSSÁŽII

2 Luondu ja historjá

2.1 Oppalaš govvideapmi

Báišduoddara meahcceguovllu davágeahčen leat Duottar-Sámi molsašuddi duovdagat ja luondu. Guvlui mihtilmasat leat njoaiddoslágan duottarbadjosat ja badjeduolbadasaid balsajeakkit ja suon-jut. Njoaiddoslágan duottarbadjosiid leat goittot luddemin čiekŋalis johkarokkit.

Meahcceguovllu máttageahčen leat eanaš vuollevis, jeaggás ja jávrás guovllut. Dákko sáhttá míainnašit 313 mehtera allosaš Vuopmavári ja Geavu luonddumeahci máttageaži dulbes duottarbadjosiid. Geavu luonddumeahci bealde lea 640 mehtera allosaš Guivi ja Báíšduoddara earáge alimus čohkat leat badjel 600 mehtera alu. Oarjinmáddin lea Áhkojoga marasleahkeeatnamat, maid duohken badjána Áilegas.

Lastamáhtu lea Ohcejoga gielddas duššadan viehka viidát lagešvuvddiid, ja dát lea ovddežisge lasihan jalges duottarguovlluid. Báíšduoddara meahcceguovllus jalges duottarguolbanat leat 53 190 hektára dahjege 34 % guovllu viidodagas. Vátnamuorat duottarguolbanat leat 21 370 hektára dahjege 14 % guovllu viidodagas ja hárveslágan lagešguolbanat leat 23 340 hektára dahjege 15 % guovllu viidodagas.

Meahcceguovlu lea luondduealáhusbargiide ja eará báikegoddelaččaide dehálaš boazodoallo-, meahccebivdo-, guolástan-, lubmen- ja astoágiggeguovlu. Meahcceguovlu gullá Báíšduoddara, Muttošjávrri, Gálldoaivvi ja muhtun muddai maiddái Muotkeduoddara bálgosiid boazodoallo-guovlluide.

Boazodoalu, ruovttudárboseahcástusa, -guolástusa dahje -čoaggima ja luondduealáhusaid ja rádjegozáhusa doarjjabáikkit leat moanat meahcceguovllus. Priváhtaeatnamat ja -čázit meahcceguovllu siste leat sullii 500 hektára. Dat eai gula meahcceguvlui.

Rievssatbivdu mearkkaša ollu báikkálaš olbmuide. Luondduealáhusbargit bivdet rievssahiid guovllus árbevirolaš vuogi mielde gárdumiin. Čakčat ja giiddadálvve guovllus johtalit olgobáikegoddelaš lustabivdit. Báikkálaš olbmot bivdet guovllus maiddái ealggaid.

Guovllus vánddardit eanaš meahcceguovllu olggobealde Geavu luonddumeahcis. Geavu vánddardanjohtolagaide manná merkejuvvon bálggis meahcceguovllu čađa. Ohcejoga lahkosiin, báikkuid meahcceguovllu siste manni Goahppelašjávrri johtolat geasuha maiddái vánddar-deaddjiid.

Báišduoddara meahcceguovllu namat leat álgoálggos sámegillii. Dáid manjimuš logiid jagiid áigge eanaš namaide lea vuogáiduvvan sámegielat hámi lassin suomagielat hápmi. Báíšduoddara báikenamat leat čoggojuvvon 1960-logus ja Eanamihtidanlágádus lea beivehan daid ođđaseamos, 1996–1997 almmustuvvan topográfakárttaide (1:50 000). Dán plánas geavahuvvojít dáid ođđaseamos topográfakárttaid namat. Báíšduoddara meahcceguovllu báikenamaid birra gávdno vuđo-

laš čielggadus (Mattus 2006). Das leat nammalogahallama lassin kártejuvvon álgoálgošaš sáme-gielat báikenamaid mearkkašumit.

2.2 Geologija ja geomorfologija

Plána duogážin lea vuodđočielggadusoassi (Johansson & Perttunen 2006), mii lea almmustuhhton **Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja -ráiddus** (Stolt 2006). Čuovvovaččas lea čoahkkái-geassu vuodđočielggadusa logus **Geologija**.

Báišduoddara meahccegului mihtilmasat leat jalges duottarduovdagat ja daid luddejeaddji čiekŋalis johkarokkit. Báišduoddara duoddariin čohkiidit viiddis, dábálaččat jorbačohkat duottar-čielggit dahje duolba duottarguolbanat. Guovllu relatiivvalaš allodatearut leat 200–400 mehtera.

Guovllu báktevuodđu juohkása guoktin čielga ovttadahkan. Válđooassi guovllu báktevuodđus gullá dávggihápmásaš Lappi granulihuttaavádahkii. Granulihuttaavádaga nuorttabeale báktevuodđu čoh-kiida granihtagnejassa ja daidda bahkken, magmain bohciidan čiekŋalisgedggiin. Granulihutta-avádaga rádjin leat sihke oarjemáttta- ja nuortadavábealde sirdáseamit, mat oarjinmáddin ja máddin leat njoaiddul muhto nuortandavvin cegosat.

2.3 Čázádagat

Báišduoddara meahcceguovllu viidodagas leat čázit sullii 2 %. Báišduoddara meahcceguovllu čázit gullet eanaš Deanu čázádatguvlui. Ohcejoga ja Anára gieldda ráji lahkosiin oassi Gámasjoga čáziin ollet meahccegului. Báišduoddara meahcceguovllus leat vánis duottarjávrrit, valjis ádjagat ja jogažat ja dasa lassin leat čiekŋalis johkarokkit. Mávssoleamos guovllu jávriiin lea Luopmoš-jávri meahcceguovllu máttageahčen alla gutkuid gaskkas (Čuovus 3).

Báišduoddara meahcceguovllus leat valjis ádjagat ja jogažat. Johkarokkit leat čiekŋalat. Jávrrit leat uhccán dan nuorttabeale meahcceguovllu, Gálđdoaivvi ektui. Báišduoddara jávrrit leat máŋggahápmásaččat; leat coages jeaggejávrrit dahje duolba skáiddis leahkki jávrrit ja sátton-eatnamiin leahkki čáppa, hui čielgačázat jávrrit, main leat gáldut.

2.4 Natura-luondotiippat

2.4.1 Báišduoddara meahcceguovlu

Báišduoddara meahcceguovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii. Eurohpá uniovnnna kommišuvdna dohkkehii guovllu loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003. **Báišduoddara meahcceguovlu** (FI 1302003) -nammasaš Natura-guovlu čohkiida Báišduoddara meahcceguovllus (ollašuhtinvuohkin meahcceguovloláhka 62/1991), Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiid-suodjalanguovllus (ollašuhtinvuohkin luonddusuodjalanaláhka 1096/1996) ja Giellájoga ja Luopmošjoga buolžaguovlluin (ollašuhtinvuohkin eanaávnناسلähka 555/1981). Natura-guovllu viidodat lea 159 700 hektára. Dát guovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii **SCI**-guovlun dan sisdoallan, luondodirektiivva čuvvosiid I ja II meroštallan suodjalanyluloš luondo-tiippaid ja šlájaid vuodul ja loddedirektiivva (79/409/ETY) I šlájaid vuodul.

Báíšduoddara meahcceguovlu (FI 1302003) -nammasaš Natura-guovllus gávdnojít Natura 2000 -diehtoskovi mielde 14, luondodirektiivva čuvvosii I gullevaš luondotiippa, main dábálepmosat govču dáfus leat alpiinnalaš ja boreála duottarguolbanat (40 %), lagešvuovddit (25 %) ja áhpejeakkit (8 %). Dasa lassin sierralágan luondotiippain gávdnojít subarktalaš *Salix*-suovkkat, balsajeakkit, boreála luondduvuovddit, muorraleakkit, molsašuvvan- ja gáddejeakkit, alpiinnalaš ja boreála duottarniittut, Fennoskandia luonddudilálaš johkajohtolagat ja humusláddot ja -jávrrit. Guovllus gávdnojít maiddái muhtun muddui alpiinnalaš jogat ja daid gáddebáŋkkaid suoidne-šattolašvuohta, silikáhtabávttit maid alde šaddet šattut ja dasa lassin dulvevuovddit.

Guovllu luondotiippain galget vuosttažettiin suodjaluvvot áhpejeakkit, balsajeakkit, boreála luondduvuovddit, muorraleakkit ja dulvevuovddit (Čuovus 4). Luondotiiparávagirjji (Airaksinen & Karttunen 2001) mielde humusjávrrit ja -láddot (3160), mat Báíšduoddara guovllus leat Natura-diehtoskovi mielde 1 %, eai gávdno duottarguovllus. Dán tiippa sáhttá deaivat Čuonjájeakki-Biergevárjeakki guovllus. Guorba čielgačázat jávrrit (3110) väilot Natura-diehtoskovi mielde Báíšduoddara guovllus. Guorba ja čielgačázat jávrrit leat goittotge guovllu dábáleamos jávretiipa. Duottarguovlluid čázádagaid šattolašvuohta lea kártejuvvon viehka uhccán. Rintanen (1982) lea dutkan meahcceguovllus muhtun jávrriid 1970-logus. Lappi birasguovddás lea mihtáddan čázi kvalitehta soames jávrris. Meahciráddhehusa **SutiGis**-diehtovuođus leat mielde buot jávrrit oktan sajádat- ja viidodatdieđuiguin, muhto dárkilet dieđut jávretiippain eai das leat.

Luondodirektiivva čuvvosa II eallišlajain guovllus gávdnojít diehtoskovi mielde njálla, geatki ja čeavrris. Luondodirektiivva čuvvosa II bohccešaddošlajain guovllus gávdnojít uhcafiskesrássi ja várrelukti. Dasa lassin guovllus gávdno áitatvuloš davvegiehpabeaiveloddi. Geatki ja njálla leat luondodirektiivva mielde dat šlájat, mat galget EU:s vuosttažettiin suodjaluvvot.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Báíšduoddara meahcceguovllus gávdnojít 22, EU:a lodde-direktiivva čuvvosii I gullevaš loddešlája, maid suodjalan dihte galget čujuhuvvot sierra suodjalandoaimmaid guovllut. Dáin šlájain njeallje leat Suoma áitatvulošvuodajuogusteami mielde áitatvuložat.

2.4.2 Beronápmirjeaggi

Beronápmirjeaggi gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii. Eurohpá unionnna kommišuvdna dohkkehii guovllu loahpalačcat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003.

Beronápmirjeaggi (FI 13002079) -nammasaš Natura-guovlu lea 2 643 hektára viiddu. Dat lea bures ovdánan balsajeaggi, man viiddis bovnnaat ja mihtimas šattolašvuohta dahket das hui mihtimas balsajeaggeollisvuoda. Guovllus leat moanat jávrrit ja logit láddožat. Natura-diehtoskovis daddjojuvvo maiddái ahte Beronápmirjeaggi lea Anára-Ohcejoga guovllu okta buoremusat ovdánan balsajekkiin. Guovllus gávdnojít áitatvuloš jeaggetiipií gullevaš **njeaššedarfjeakkit**. Guovllus leat mihtimas loddešlájat.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Beronápmirjeakki jekkiidsuodjalanguovllus gávdnojít 8, luondodirektiivva čuvvosii I gullevaš luondotiippa, main dábálepmosat govču dáfus leat áhpejeakkit (51 %), lagešvuovddit (15 %) sihke balsajeakkit (10 %) ja muorraleakkit (10 %). Dasa lassin siera luondotiippain gávdnojít humusláddot ja -jávrrit, subarktalaš *Salix*-suovkkat, molsašuvvan- ja gáddejeakkit ja njeaššit (Čuovus 4).

Luondodirektiivva čuvvosa II eallišlajain guovllus gávdnojít diehtoskovi mielde geatki ja čeavrris.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Beronápmirjeakki jekkiidsuodjalanguovllus gávdnojit 17, EU:a lodderektoivva (79/409/ETY) čuvvosii I gullevaš loddešlája, maid suodjalan dihte galget čujuhuvvot sierra suodjalandoaimmaid guovllut. Lottádatčielggadusa (Osmonen je. 2006) mielde diehtoskovis almmuhuvvon loddešlájain leat dán guovllus deaivan uhcit šlájaid, muhto lea vejolaš ahte buriid muolddatjagiid muhtun šlájat sáhttet bessel guovllus dahje fitnet doppe bivddus.

2.4.3 Čuonjájeaggi–Biergevárjeaggi

Čuonjájeaggi–Biergevárjeaggi gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga boreála avádahkii. Eurohpá Unionnna kommišuvdna dohkkehii guovllu loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 13.1.2005.

Čuonjájeaggi–Biergevárjeaggi (FI 1300206) -nammasaš Natura-guovlu lea 4 648 hektára viiddu. Dat lea hui mihtimas Vuovde-Sámi áhpejeaggeollisuohta beazi vuovderáji lahkosiin. Guovllus leat moanat jávrrit ja valjis láddožat. Guovlu lea buorre loddejeaggi ja dat lea divrras vánddar- ja dutkančuožáhat.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde guovllus gávdnojit 9, luondodirektiivva čuvvosii I gullevaš luondotiippa, main dábálepmosat govčeu dáfus leat áhpejeakkit (70 %), beahcejeakkit (6 %) ja luonddudilálaš dahje daid sullasaš boares beahcevuovddit (4 %) ja humusláddot ja -jávrrit (4 %). Dasa lassin sierra luondotiippain gávdnojit subarktalaš *Salix*-suovkkat, molsašuvvan- ja gáddejeakkit ja njeašsit (Čuovus 4).

Luondodirektiivva čuvvosa II eallišlájain guovllus gávdnojit diehtoskovi mielde guovža, čeavrris ja gumpe.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Čuonjájeakki–Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovllus gávdnojit 19 EU:a lodderektoivva (79/409/ETY) čuvvosii I gullevaš loddešlája, maid suodjalan dihte galget čujuhuvvot sierra suodjalandoaimmaid guovllut. Lottádatčielggadusa mielde (Osmonen je. 2006) diehtoskovis almmuhuvvon loddešlájain leat dán guovllus deaivan uhcit šlájaid, muhto lea vejolaš ahte buriid muolddatjagiid muhtun šlájat sáhttet bessel guovllus dahje fitnet doppe bivddus.

2.4.4 Luopmošjoga guolbba

Luopmošjoga guolbba gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii. Eurohpá unionnna kommišuvdna dohkkehii válđooasi alpiinnalaš guvlui gullevaš Natura-guovlluin loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003, muhto Luopmošjoga guolbba ii vel gullan mearrádussii.

Luopmošjoga guolbba (FI 1302010) -nammasaš Natura-guovlu lea Luopmošjávrri buolžžaid-suodjalanprográmmii gullevaš guovllu nuorttabelde. Dat lea sáttoeatnamii čohkiidan duottar-guolbba, mas šaddet duokkot dákk reatkkát. Dát guolbba lea dehálaš eallinbiras davvegiehpabeaiveloddái. Natura-guovlu lea guokte hektára viiddu ja dat lea laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii **SCI**-guovlun davvegiehpabeaivelotti eallinbirrassa dihte. Dát beaiveloddi gullá luondodirektiiva čuvvosis II meroštallon suodjalanyluloš šlájaide.

Dieđut vuodđuduvvet kártemii, man Kauri Mikkola dagai davvegiehpabeaivelotti gávdnomis Ohcejogas 1999:s (Mikkola 1999).

2.5 Šattolašvuhta ja šattut

2.5.1 Áitativuloš šattut

Áitativuloš šattuid suodjaleapmi ja čuovvun

Meahciráđđehusa oktan dehálaš bargun lea ovddidit áitativuloš šattuid čuovvuma ja suodjaleami stáhtaeatnamiin. Anára Sámis Meahciráđđehus bargá dainna áššiin ovttasráđiid Geavu dutkanstašuvnnain, mii lea kárten Anára Sámi šattolašvuoda 1950-logu rájes ja čoaggán ollu dieđuid šattuid gávdnomis dán guovllus. Geavu dutkanstašuvdna kárte ainge šattolašvuoda. Luondu-diedalaš guovddášmusea šaddomusea ja Oulu allaoahpahaga šaddomusea leat maiddái kárten guovllus áitativuloš šattuid. Eanaš leat kártejuvvon bohccešattut, muhto dieđut leat čoggojuvvon maiddái sámmáliin ja guobbariin. Báíšduoddara hárvenaš jeagelšlájaid eai báljo dovdda.

Lappi luonddubálvalusat čuovvu dađistaga áitativuloš šattuid Ohcejogas eanaš Geavu luondu-meahcis. Dat lea čuvvon maiddái Báíšduoddara meahcceguovllu dihto šattuid gávdnonsajiid ja dárkkistan jahkásáčcat boares gávdnonsajiid. Dieđuid odđa áitativuloš gávdnonsajin Meahciráđđehus fidne iežas čielggadusaid vuodul ja maiddái olggobealde. Meahciráđđehus lea dáid ja-giid viššalit čuvvon vástoslájaid ja erenoamážit suodjalanvuloš šlájaid ja EU:a luondodirektiivva (92/43/ETY) šlájaid. Meahciráđđehusas eai leat goittot resurssat inventeregoahtit vuđoleappot šattolašvuoda.

Čuvvoiin 5 ja 6 leat ovdanbukton dál dovdojuvvon bohccešattuid gávdnonsajit Báíšduoddara meahcceguovllus. Báíšduoddara meahcceguovllus dihtet gávdnot golbma várvavuloš (VU), čieža dárkonvuloš (NT) ja njeallje seailu (LC) bohccešaddošlája, mat leat guovlludásis áitativuložat (RT).

Hárvenaš skážerlukti šaddá báikkuid jalges duoddara golgančáhcebávttiid alde. Govva: Mia Vuomajoki.

Áitatvuloš šaddogávdnomiin leat dárkkistuvvon báiikki alde 2000-logus eanaš luondodirektiivva šlájat, maidda Báíšduoddara guovllus gullet várrelukti ja uhcafiskesrássi. Dát šlájat eai leat vel dadistaga čuvvojuvvon. Báíšduoddara–Geavu vuodđočielggadusas (Stolt 2006, čuovus 1) leat logahallon Suoma riikkaidgaskasaš vástošlájat, mat gávdnojit Geavu luonddumeahcis ja Báíšduoddara meahcceguovllus. Dat leat šlájat, maid eurohpálaš nális árvalit gávdnot Suomas uhci-mustá 20 % (Rassi ym. 2001). Dáid šlájaid siste leat sihke áitatvuloš ja dárkonvuloš šlájat – muh-to maiddái šlájat, mat eai leat áitatvuložat. Báíšduoddara meahcceguovllus vástošlájaide gullet ee. suoidnečoavddarássi, slinzelukti ja uhcafiskesrássi.

Báíšduoddara–Geavu vuodđočielggadusas (Stolt 2006) leat ovdanbukton dál dihttojuvvon sámel-gávdnonsajit Geavu luonddumeahcis ja Báíšduoddara meahcceguovllus. Measta buot áitatvuloš sámmálat gávdnojit Geavu luonddumeahcis, earret Ganešguoikkas šaddi guossánlastasámmála ja Geavu luonddumeahcis ja Suttesádjagis (Báíšduoddara meahcceguovllus) šaddi davveritne-sámmála.

2.6 Guoládat

Guovllus gávdnojit 12 guollešlája, mat lassánit ja leat nappo eamiguollešlájat. Viidásepmosii leavvan ja valljugeamos guollešlájat leat luossa, dápmot, rávdu, hárri, čuovža ja njáhká. Dáid las-sin eamigliiide gullet hávga, vuskkon, noarsa ja gulmmetguliide gullevaš ruovdegulmmet ja logi-biika. Geadgeáhkábiddu lea ođđa šládja. Dat gávdnui Ohcejoga váldosuorggis vuosttas háve 1979:s ja dan maanjá guolli lea dađistaga leavvan.

Deanu luossa lea duháhiid jagiid mielde čázádahkii vuogáiduvvan máŋggahápmásaš gonagas-guolli. Deatnu ja dasa máddin luoiti Anárjohka bibmet moanaid oalgejogaid, maidda smávit luosat gorgnjot. Ohcejoga váldosuorgái luoiti Geavu, Čársejoga ja Cuokká suorggit ollet guhkás meahcceguvlui, ja danin luosat gorgnjot duottarguvlui. Detnui luoiti meahcceguovllu ádjagat ja jogat leat dávjá menddo ceggosat, vai gonagasguolli sáhtášii daidda goargnjut. Ovdamearkka dihte Áhkojogas lea nu ceakko gorži ahte luossa ii sáhte goargnjut šat das bajás. Goahppelašjohkii ja dan oalgejohkii Birkejohkii luossa gal goargnju, ja nuba luossa goargnju gitta lageža vuovderáji bajábeallai 500 mehtera allosaš Orošoainvi ja Rohtoainvi vuollai.

Dápmot leat máŋggahápmásaš gulli. Gávdnojit ájadápmohat ja maiddái dápmohat, mat fitnet Jiekjamearas vádjoleamen.

2.7 Lottádat

Suoma davvišlágain mearkkašahti oassi bessejít Báíšduoddara–Geavu guovllus. Oppa guovllus bessejít 100 šlája, main máŋggat leat áitatvuložat, dárkonvuložat dahje Suoma sierravástošlájat (Osmonen ym. 2006) (Čuovus 7).

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Báíšduoddara meahcceguovllus gávdnojit 22, EU:a lodde-direktiivva (79/409/ETY) čuvvosii I gullevaš loddešlája. Dáin vihtta leat Suoma áitatvuloš-vuodajuogusteami mielde áitatvuložat.

2.8 Njiččehasat

2.8.1 Áitatvuloš njiččehasat

Erenoamážit mañimuš logiid jagiid áigge leat olbmo gaskavuođa ealliide juogustan sierralágan njuolggadusaiguin ja direktiivvaiguin. Dehálepmosat dain juogustemiin leat luonddusuodjalan-(1096/1996) ja meahcástanlága (615/1993), áitatvulošvuodajuogusteamit ja Eurohpá uniovnná direktiivvat (Čuovus 8).

Čuovvovačas leat deháleamos juogusteamit, maid geavahit árvvoštalađettiin njiččehasaid dábálašvuodja dahje sajádaga olbmo ektui:

1) Dábálašvuohta

Buot njiččehasaide leat meroštallan čuovvovaš 8 tabellii maiddái dábálašvuodaárvoštallama. Dát lea relatiivvalaš juogusteapmi iige oaivvil ealliid duođalaš meriid. Árvvoštallan addá ovdal juo gova das, man álki guđege šlája lea gávdnat guovllus.

2) Áitatvulošvuohta

Dán oktavuođas geavahit riikkaidgaskasaš ”Rukses girjjis” ovdanbukton áitatvulošvuodajuogusteami, man lea válmmaštallan birasministeriija geahču vuolde sierra čuovvunjoavku. Áitatvuloš šlajat juhkkojuvvojit sierra luohkáide áitatvulošvuodja/meari mielde čuovvovačcat:

- erenoamáš áitatvuloš (CR), Báïšduoddara–Geavu guovllus njálla
- hui áitatvuloš (EN), Báïšduoddara–Geavu guovllus geatki ja gumpe
- váravuloš (VU), eai Báïšduoddara–Geavu guovllu njiččehasat

Dasa lassin gánnáha máinnašit joavkku **dárkonvuložat** (NT), vaikko dasa gullevaš šlájat eai leatge iešalddes áitatvuložat. Báïšduoddara–Geavu guovllu njiččehasain dán jovkui gullet čeavrris, albbas ja guovža.

3) EU:a ágga

Eurohpá uniovndna lea nammadan direktiivašlájaid, maid suodjaleapmi muddejuvvo ja gozihuvvo EU:a siste sierra mearrádusaiguin. Direktiivašlájat leat hárvenačcat, dat eai leat leavvan viidát dahje leat muđui hui rašis dilis EU:a siste. Muhtumat dain direktiivašlájain sáhttet leat Báïšduoddara–Geavu guovllus dábálačcat, muhto dál gehččojuvvoge oppa EU:a perspektiivvas. Ná lea álkit áddet ovdamearkka dihte dan, ahte njoammil lea direktiivašlájaid logahallamis. Direktiivašlájat leat merkejuvpon D-bustávain.

Direktiivašlájat leat dárkileappot meroštallon sierra čuvvosiin, main dása leat váldojuvvon mielde golvma čuvvosa. Dat oaivvildit oanehačcat čuovvovačca:

- **II-čuvvosa šlájat:** EU:a mielas dehálaš šlájat, maid suodjalan dihte galget čujuhuvvot sierra suodjalandoaimmaid guovllut (= Natura 2000 -guovllut)
- **IV-čuvvosa šlájat:** EU:a mielas dehálaš šlájat, mat gáibidit čavges suodjaleami ja maid lassánan- ja vuoinjastanbáikkiid ii oaččo heajosmahttit
- **V-čuvvosa šlájat:** EU:a mielas dehálaš šlájat, maid váldin luonddus ja ávkinatnin sáhttá gáibidit muddema.

4) Muddejeaddji láhka

Luonddudilálaš njičehasaid ráfáidahttimat muddejuvvojtu juogo meahcástanlága (615/1993) dahu je luonddusuodjalánlága (1096/1996) vuodul. Iešalddes dát mearkkaša dan, ahte meahcástanlága vuollásáš šlájaid suodjaleami ja das spiekasteami goziha eana- ja meahccedoalloministerijja ja luonddusuodjalánlága vuollásáš šlájaid goziha birasministerijja. Ollásit ráfáidahtkeahthes šlájat leat dušše muhtun muolddatšlájat.

Luonddusuodjalánlágas lea meroštallon maiddái doaba **erenoamáš suodjalanvuloš šlájat**. Dáid šlájaid seailumii dehálaš gávdnonsajiid ii oaččo duššadit dahje heajosmahttit.

Erenoamáš suodjalanvuloš šlájat leat merkejuvvon čuovustabellii (Čuovus 8) násttiin (*).

5) Suoma riikkaidgaskasaš vástošlájat

Sierra riikkaide leat nammaduvvon vástošlárjan dakkár ealánšlájat, maid populašuvnnas mearkkahti oassi gávdno guoskevaš riikkas. Dalle vástošlárjariikkaid vurdet giddet erenoamáš fuopmášumi iežaset vástošlárjanáli seailumii. Logahallamis ii leat lágafápmu muhto ovdal juo morálalaš ja eaktodáhtolaš geatnegahttin dihto šlájaid suodjaleapmái. Báíšduoddara-Geavu guovlu njičehasain Suoma vástošlájade gullet geatki ja goddesáhpán.

Njálla

Báíšduoddara meahcceuovlu lea leamaš guovddáš njállaguovlu Suoma Sámis. Doaisstážii (2006:s) manjimuš Suomas gávdnon njála čivgabeassi áicojuvvui addo fal Báíšduoddaris 1996:s. Dan manjá Suomas leat áican jahkásaččat dušše ovttaskas vádjoleaddji njálaid. Dáinge eatnašiid leat áican addo Báíšduoddara meahcceuovllus ja dasttán dan lahkosiin.

Meahciráđđehus lea oassálastán Davviriikkaid njállanáli gádjun dihte guovtte **Njálla Life**-prográmmii. Vuosttas álggii 1998:s ja nubbi dan vuosttasa nohkama manjá 2003:s. Fitnuid lea leamaš jodiheamen Stockholmma allaoahpahat. Dáid Life -prográmmaid áigge ohce Báíšduoddara guovllus odđa besiid ja dárkkistedje boares besiid guktii jagis. Seammás čogge baikačájáanasaid DNA-dutkamiid várás. Maiddái dálvvi áigge leat eana- ja meahccedoalloministerijja sierralobiin bivdán riebaniid njálaid beasseguovllu. Oktiibuot Báíšduoddaris dihtet dán áigge gávdnot sullii 30 boares njálabeasi, mat leat vel viehka buori ortnegis. Riebaniid dain leat jávkadan sullii ovttä made dahje 30–40 ealli jahkásaččat. Riebaniid leat leamaš bivdimin báikkálaš bivdit, vuosttažettiin rievssatgárdut. Dáinna bivduin eai leat vel lihkostuvvan máhcahit njála, muhto leat sáhttán oalle bures hehttet riebaniid bessema boares njálabeasiin. Dát lea okta vuodđogáibádus, jos áigu máhcahit njála ovddeš bessenguovlluide.

Njála dáfus Báíšduottar ja Finnmarku leat measta juo seamma guovlu ja eallit johtalit biepmu manjis viidát davvi-Fennoskandias ja Guoládatnjárggas. Danin Báíšduoddara njálaid boahtteágái lea sakka váikkuheamen lagasguovlluid njálladilli. Finnmarkkus leat norgalaččat ealáskahttán iežaset smávva njállanáli seamma vugiigun go Suomas leat Báíšduoddaris. Finnmarkkus deaivá jahkásaččat soames ássojuvvon beasi, main lagamusat leat dušše moattelot kilomehtera duohken Suoma rájis. Lea vuordimis ahte ovdamearkka dihte muolddahiid ja goddesáhpániid lassánettiin Báíšduoddaris dohko bohtet lagasguovllu ja eará sajisge Fennoskandias vádjoleaddji njálat. Danin njállanáli guhkesáigge ealáskahttindoaimmat leat hui dehálaččat Báíšduoddara guovllusge ja daid galggašii joatkit maiddái **Njálla Life**-fitnu nohkama manjá 2008:s.

Rieban ja njálla guoradeamen geatkki luottaid ráppi doaivvus. Govva: Matti Mela.

2.9 Historjá

2.9.1 Vuodđudanhistorjá

Báíšduoddara meahcceguovlu lea vuodđuduuvvon meahcceguovlolága (62/1991) vuođul 1991:s. 1998:s Báíšduoddara meahcceguovlu ja jekkiidsuodjalanguovllut laktojuvvujedje Suoma Natura 2000 -evttohussii. Alpiinnalaš avádaga hárrái Eurohpá uniovnnna kommišuvdna dohkkehii evttohusa 2003:s.

Čuonjájeakki–Biergevárjeakki (3 800 ha), Beronápmirjeakki (2 400 ha) ja Biesjeakki–Luopmošjoga (2 300 ha) jekkiidsuodjalanguovllut leat vuodđuduuvvon 1988:s (Láhka 851/1988). Guokte vuosttasa leat laktojuvvon Naturai sierra guovlun ja Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu lea laktojuvvon Báíšduoddara Natura-guvlui.

Buolžaluonddu máŋggahápmásašvuoda seailluhan dihte lea dahkkojuvvon riikkadási buolžžaid-suodjalanprográmma, man birra stáhtaráđđi dagai prinsihppamearrádusa 1984:s. Prográmmmas leat mielde 159 buolžaguovllu, maidda Giellájoga (HSO 120142, 956 ha) ja Luopmošjávrri (HSO 120155, 223 ha) buolžaguovllut gullet. Dat gullet oassin Báíšduoddara meahcceguovllu Natura-guvlui, ja dat galget suodjaluvvot eanaávnناسلغا (555/1981) vuođul.

2.9.2 Kulturárbi

Čuovvovaš lea válodojuvvon Báíšduottar–Geavvu -prentosa (Stolt 2006) logus **Báíšduoddara dološbázahusat** (Valtonen 2006, s. 95–108). Dat lea čoahkkáigeassu Báíšduoddara meahcceguovllus jagiid 1999–2006 dahkkojuvvon arkeologalaš inverteremiid ja dutkamiid bohtosiin. Inverteremiid leaba dahkan FM Taarna Valtonen ja FM Mikael A. Manninen. Logus 6 **Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun** lea govviduvvон, mo čuožáhagat leat vuhtiiváldojuvvon doaimmas.

Ovdahistorjjálaš áigi

Davvi-Lappi leat ásaiduvvan olbmot dalá manjá manjimuš jiekkjaáiggi nohkama. Guvlui leat boahčán ássit várra sihke máddin ja nuortan ja maiddái davvin, Jiekŋameara rittus (Rankama 2003, Kankaanpää 2003, Kankaanpää & Rankama 2005). Báíšduoddara ovdahistorjá lea čielggaduvvon hui váilevaččat. Vel historjjálaš áiggisge dasa guoskevaš gáldut leat hui vánis. (Valtonen 2006)

Áramus historjjálaš gálduid mielde sámiin lei iežaset organisašuvdnámalle, siidavuogádat. Siiddaid rájít ledje hui dárkilit mearriduvvон, muhto muhtun rádjeguovlluin sáhtte leat siiddain oktasaš eatnamat, main guktuid siiddaid ássit ožžo bivdit meahci dahje guoli. Dákkár guovlu lei omd. Báíšduottar, man geavahedje sihke Deanu ja Ohcejoga siiddat. Siiddaid eatnamat ledje juhkkkojuvvon sohkaguovlluide, muhto muhtun dehálaš čuožáhagat – dego buorit guollečázit – ledje oppa siidda oktasaš anus. (Solbakk 2001, Valtonen 2006)

Goddebivdu lea leamaš luossabivddu lassin Ohcejoga deháleamos ealáhus oppa ovdahistorjjálaš áiggi ovdal boazodoalu ja eanadoalu álgima. Gottiid bivde siseatnamis giđđat ja čakčat. Manjimuš gottiit báhčojuvvojedje Báíšduoddaris 1800-logu álggogeahčen. Go goddenálli vátnugodđii, de bohciidišgodđii guovllus stuorraboazodoallu, mii boahigidii atnui Ohcejogas 1600-logu loahpägeahčen. Dat cuvkii loahpalaččat árbevirolaš bivddus eallán siidda vuodu ja rievdadii eana-geavahanvugiid. (Itkonen 1948, Solbakk 2001, Valtonen 2006)

Go guohitoneatnamat guorbagohte siseatnamis, de Ohcejoga siidda boazosámit johtigohte geassái bohccuideasetguin Jiekŋameara riddui. Dálvái boazosámit máhcce siseatnamii, siidda dološ eatnamiidda. Čáhcegátolbmot, guolásteaddjisámit ja geffon boazosámit elle boares siidaguovllus birra lagi. Sii elle guolástusain, meahcebivdduin ja 1700-logu rájes maiddái eanadoaluin. Boazosámit johte Norgga beallai gitta 1860-logu rádjai. (Itkonen 1948, Solbakk 2001, Valtonen 2006)

Geadgeáigi ja árrametállaáigi

Geadgeáiggi ja árrametállaáiggi ássan- ja orrunbáikkiid lea dábabálaččat hui váttis dahje juoba veajjemeahttun áicat meahcis. Sivvan lea dat, ahte ieš dološbázahusa lea hábmemin dušše nu gohčoduvvон **kulturgeardi** ja sierralágan vuollegis dahje eatnanvuoláš geadgerusittegat. Vaikko geadge- ja árrametállaáiggi orohagat leat olggos oaidnit hui geafit, de dat ii oaivvil ahte dát dološbázahusat livčče hálbbibut go eará dološbázahusat (Valtonen 2006) (gč. lohku 6 **Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun**).

Kvárca lea Báíšduoddara guovllus geadgeáiggi deháleamos geadgemateriála. Dat lei valjis ja das fidnii álkit mánjgalágan bastilis, ávjos bargoneavvuid. Kvárcca sahttá deaivat njealjelágan dološbázahussajiin: ássansajiin, kvárcadearpansajiin, bolttohagain ja čiegáin. Dávjá lea váttis almmá roggandutkamiid haga dadjat, mii gávdnonsajiid lea ieš ássanbáiki ja mii dušše deivvolaš dearpan-sadji. Suomas lea vierrun leamaš dat, ahte **ássanbáikin** meroštaljoit dušše dakkár sajit, main

gávdnojit geadgebiergasat ja mat heivejit muđui ássamii. Sierralágan kvárcačuozáhagat leat Báïšduoddara dábáleamos dološbázahusat. Dát lea lunddolaš go jurddaša, man guhká kvárccá leat geavahan. Nuppe dáfus guhkes geavahanáiggi dihte lea hui váttis – njulgestaga veajemeahttun – dadjat, ahte aiddo goas guhtege čuozáhat lea geavahuvvon. (Valtonen 2006)

Báïšduoddaris leat golbma čuozáhaga, main lea gávdnon maiddái eará geadgemateriála go kvárca, namalassii kvarcihtta. Geassit 2004 roggjuvvon **Mávdnaávzi 2** -čuozáhagas leat kvarcihta lassin gávdnon máŋgalágan serttat ja govdugeadggit. Erenoamážit govdugeadgi čájeha ahte čuozáhaga geadgemateriálat leat buktojuvvon Jiekŋjameara rittus. Guoskevaš čuozáhaga árvalit leat jágis 5400 oKr. Dat lea leamaš gáržžes orohat, maid goddebivdit leat goas nu geavahan. (Valtonen 2006)

Geassit 2006 Badjeseavttetjoga gáttis dutke viessogobi, man jáhkket leat leamaš nu gohčoduvvon **stálodonte (stalotomt)** -nammasaš viesu bázahus. Dákkár viessobázahusat leat áigodagas 700–1400 mKr. (Mulk 1995, Rankama 1991, Valtonen 2006) Go ássangohpi kártejuvvui, de gávdnujuvvui nubbige olbmo dahkan stuorra viessogohpi ja dan oktavuodas eahpečielgaset, uhcit gohpi. Gávdnosat duodaštít ahte dát viessogobit leat geadgeáiggis dahje árrametállaáiggis. (Valtonen 2006)

Bivdorokkiide leat vuodjelan dahje hohkahan gottiid. Bivdorokkit leat stuorra rokkit, maid čáđamihttu lea 3–4 mehtera. Dat leat leamaš dábálaččat moanat – muhtumin juoba máŋgatlogit, nu ahte dat leat hábmen bivdoroggevugádaga. Vuogádahkii leat dasa lassin gullan juogalágan sivlaáiddit, maiguin bohccot leat jodihuvvon rokkiide. Rokkit leat goivojuvvon gottiid lunddolaš johtolagaid ala – dego buolžžaide dahje daid gaskasaš guraide. Bivdorokkiid leat geavahan goittot geadgeáiggis ja árrametállaáiggis. Bivdorokkiid goaivunáiggi dutkkadettiin lea fuobmájuvvon ahte leat áicamis čielgasit guokte áigodaga, goas eatnašat dain leat roggjuvvon. Vuosttas áigodat deaivá lagi 3000 oKr. birrasiidda ja nubbi lagi 1000 oKr. birrasiidda. Bivdorokkit leat Báïšduoddaris dušše dipma sáttoeatnamiin, dego johkaguorain ja čáhcejuogaguovlluin. Báïšduoddara guovllus lea soames duođaid mearkkašahhti bivdoroggevugádat. Duođaid viiddis bivdoroggevugádahkii sáhttá oahpásmuvvat Goahppelašjávrri ávdinstobu máttabeale Sirddaávžži nuorttabealeravddas. (Valtonen 2006)

Ruovdeáigi ja historjjálaš áigi

Ruovdeáiggi ja historjjálaš áiggi rádjii ii leat nu čielggas Davvi-Lappis. Dávjá lea váttis dadjat almmá dárkilet dutkamiid haga, leatgo dološbázahusat ruovdeáiggis vai historjjálaš áiggis. Sivvan lea dat, ahte historjjálaš áiggi meroštallan ii vuodđuduva konkrehtalaš nuppástusaide guovllu kultuvrras dahje eallinvuogis. (Valtonen 2006)

Oapmanat gullet daidda dološbázahusaide, maid lea álki identifiseret. Mávssolaš bealli oapmaniin ii leat dat, makkárat dat leat muhto dat ahte oapmana birra lea dábálaččat viessu ja viesus leat orron olbmot. Nuorat ruovdeáiggi okta mávssoleamos dološbázahustiippain lea ng. **Čivttaváritiippa oapmanbarddáldat**. Dat leat okta áramus dološbázahustiippain, man sáhttá atnit sámiide gullevažžan. Leat árvalan ahte suddjes vuovdeguovlluid stuorra oapmanbarddáldatčohkiideamit livčče vuosttas siiddaid dálvebáikkit. Go dákkár barddáldagaid deaivá goittot maiddái badjosii – degó Báïšduoddaris, de sáhttá navdit ahte dákkár oapmanat leat leamaš dalle goas nu juohke báikki vuodđooapmantii, ii dušše dálvesiiddain geavahuvvon málle. Dábáleamos oapmantii Báišduoddaris lea njuolggočiegahasa hápmásaš birasoapman. Daid leat geavahan sihke godjiin ja lávuin ja dat gávdnojitge dávjá burriin lávostallanbáikkiin. **Bearpmetoapmanat** leat muđui dábálaš, njuolggočiegahasa hápmásaš birasoapmanat, muhto daid nuppi geaži čiegain vulget

guokte bálddalas geadgeráiddu dahjege **bearpmeha**. Bearpmehiid birra lea čállojuvvon ahte geadggit bardojuvvujedje árrana ja uvssoha gaskii, vai goahti bisošii čorgadin. Eai diede, goas dákkár oapmanat leat báhcán eret anus Báíšduoddaris. (Valtonen 2006)

Goahtesajit leat čoahkkáigahčan ja eanaiduvvan lavdnjegođiid bázahusat. Báíšduoddaris leat valjis goahtesajit, dasgo duoddaris lea idjaduvvon lájostallama, guolástusa ja rievssatbivddu oktavuodas. Goahtesajit leatge eanemus addo viiddis jekkiin ja gáiddus dehálaš rievssateatnamiin ja guollečázziid birrasiin. Godiin lea dábálaččat ássojuvvon viehka oanehis áiggi, ja danin dat leat dábálaččat viehka uheit. Davimus Mádjohsuorggis leat goittot moanat stuorát godiid vuodut. Sivan dása lea dat, ahte lagas Juovvaskáiddi vilttiin leat rátkkašan ja bivdán rievssahiid.

Boazodoallu ja badjosiid eará atnu

Boazodoalloguovlun Báíšduottar lea leamaš 1600-logu rájes. Ohcejoga ja Deanu johkasámit leat geavahan maiddái višsalit dán guovllu. Juo ovdalgo dán guokte ealáhusjoavkku sáhtii earuhit, de Báíšduottar lei Ohcejoga ja Deanu siiddaid oktasaš bivdoeanan. (Solvakk 2001, Valtonen 2006) Bohcco ja gotti vuodđun lea seamma eallišlädja, ja danin dat láhtteijit seammaláhkai. Muhtumin lea váttis dadjat, laktásago juoga dološbázahus daid bivdui vai gehčui. Máŋgii sáhttá dadjat ahte dat sáhttet laktásit guktuide. (Valtonen 2006)

Báíšduoddaris leat moanat boares muorragárddit ja goittot guokte geadggis ráhkaduvvon **rátkin-ja bahčingárddi**. Daid oktavuodas leat dábálaččat maiddái árranat ja muhtumin goahtesajit. Muorragárddit gullet buot boazodollui, eage dat leat dábálaččat menddo boarrásat. Geadgegárddit leat boarráseappot ja daid leat geavahan guhkit. Báíšduoddaris leat goittot guokte stuorra geadgegárddi: Erttetváris ja Báðošoaivvis. (Valtonen 2006)

Báíšduoddara meahcceuovllus lea soames **stohposadji**, gokko leamaš hirsabarta. Hirssat ledje ovdaš áiggiid divrasat, ja nuba go ássanbáiki molsojuvvui, de visti gaikkoduvvui ja hirssat sirdojuvvojedje eará sadjái odda bartta huksema várás – dahje dasto hirssat sáhtte vuvdojuvvot. Gaikkoduvvont bartta sadjái bázii dábálaččat vuolimus mieskan hirsageardi, árran, geallerroggi, sámeuvnna dahje eará dollasaji geadggit ja muhtumin geadgejuolgi. Báíšduoddaris leat dokumenteran guokte boares stohposaji ja ovta áitesaji. Nubbi lea Gáđja-Nillá dahje Nils-Vuolába geasse-sadji Njiljoga oalgeádjaga Stohposaiádjaga gáttis. Nubbi lea rátkima oktavuodas ja lájostaladettiin geavahuvvon bás barttaš Erttetvárjogajeakkis. Áidna dássážii dokumenterejuvvon áitesadji lea Duottar-Mávnna vielttis. (Valtonen 2006)

Borat leat oanehisáigásaš vurkemii oaivvilduvvon, dábálaččat juvvii roggouvvon vurkkodansajit. Dat leat Báíšduoddara okta dábáleamos dološbázahustiippain. Boraid leat geavahan sihke bivdo-kultuvrra ja stuorrabooazodoalu oktavuodas. Báíšduoddaris deaivá maiddái eatnan ala ráhkaduvvon boraid. (Valtonen 2006)

Urat leat gedđgiin čohkejuvvon čuołddat. Daid leat geavahan rájiid ja bálgáid merkemii ja muhtumat dain leat ráhkaduvvon muitomearkan. Uraid leat atnán ávkin maiddái gottiid ja bohccuid vuodjelettiin. Bohccot eai mielas mana uraid lahkosiidda, dasgo dat várra sulastahett guhkkelis olbmo. Báíšduoddaris leat máŋgalágan ja máŋgga ulbmilii ráhkaduvvon urat. Muhtumiid leat ceggen virgeolbmot – erenoamážit eanamihtideaddjít. Báikegoddelaččat leat merkon uraiguin erenoamážit johtolagaid. Dákkár uraid, mat sihkkarit laktásit goddebivdui, eai dovdda, muhto ovdamemarkka dihte Erttetvári geadgegárddi sivlláid siste leat atnán smávva uraid. (Valtonen 2006)

Sámiid mytologija ja árbevirolaš osku

Báišduoddaris leat máŋggalágan bassi báikkit, mat laktásit sámiid árbevirolaš oskui dahje mytolođijai. Dovdosepmosat dáin leat bassi duottarčohkat: Gáregasnjárgga Áilegas, Nuvvosa Áilegas ja Guivi. Muhtun dieđuid mielde bassi duoddarat livčée dasa lassin ee. Áitejohčohkka ja Áhkovárri. Árbediedu mielde Báíšduoddaris leat bassi duottarčohkaid lassin maiddái oaffar- ja bálvvosbáikin doaibman gáldut. Dovdosepmosat dáin leat Sieiddeádjaga gáldoguovlu Sieidala lahkosiin ja Suttésája. Erenoamážit Suttésádjaga gáldus leat árbediedu mielde leamaš buorideaddji váikkhusat. Dasa lassin muhtun dieđuid mielde Báíšduoddara guovllus leat leamaš smávit sieiddit, ovdamearkka dihte sieidegeadđggit, muhto eai dieđe dárkilit ahte aiddo gokko. Árbediedu mielde Báíšduoddaris livčée maiddái ng. **sáivojávrrit** dahje **loktajávrrit** (main leat guokte botni). Dát gullá álgoálggos sámiid árbevirolaš oskku máilmigmovvii, mas dán máilmimi eanagierraga vuolde livčéii nubbi máilbmi. Maŋnelis nuppi máilbmái guoskevaš mearkkašumit leat jávkan ja báhcán lea dušše jurdda guovtte botnis, mii boahtá ovdamearkka dihte guliid ártegis ihtimin ja jávkamin.

2.10 Dálá geavaheapmi

Báišduoddara guovlu gullá eanaš Báíšduoddara bálgosa guođohanguvlui. Bálgosa ollesviidotat lea 280 900 hektára, ja das lagabui bealli (45 %) lea meahcceguovllu siste. Báíšduoddara guovllu nuorttageahčen doallá bohccuidis Gálldoaivvi bálggus ja máttageahčen dollet bohccuideaset Muttošjávrri ja Muotkeduoddara bálgosat (gč. lohku 8 **Boazodoallu**).

Guovllu jávrii bivdet ruovttudárbiui. Ruovttudárbobivdu mearkkaša mealgat luondduealáhusaid oassin. Jagi 1998 álggu rájes maiddái turistabivdit leat beassan duottarčáziide bivdit, dego eará sajis Suomas.

Rievssahiid gárdot árbevirolaš vuogi mielde. Čakčat guovllus johtalit maiddái lustabivdit. Čielggadusa (Gröndahl 2005) mielde 33 % Ohcejoga ja Anára gielddaid siste meahcástan lohpebivdiin johtalit aiddo Báíšduoddara guovllus. Jearahallon báikkálaš meahccebivdiin 8 % almmuhedje iežaset dienasbivdin. Seamma mearri almmuhii iežas gárdut rievssahiid. Guovllus bivdet maiddái ealggaid.

Vánddardeaddjit johtalit eanaš Geavu luonddumeahcis Geavu johtolaga mielde (gč. lohku 7 **Luonddu lustageavaheapmi ja luondduturisma**). Rievtti mielde meahcceguovllus lea dušše okta vánddardanjohtolat, sullii 25 kilometra guhkkosaš **Ohcejoga vánddardanjohtolat**.

Meahcceguovllus ii ássojuvvo fásta. Boazodoalu, ruovttudárboseahcástusa ja -guolástusa doarjabaikkit guovllus leat sullii moaddelogi (gč. lohku 16 **Geavahanvuogatvuodđaid láigoheapmi ja luohpadeapmi**).

2.11 Eanageavahanguorahallan

Meahcceuovloláhka (62/1991) lea ásahuvvon boazodoalu dorvasteami oassin, ja danin boazodoalu birasváikkuhusaid galgá dohkkehít nu guhká go bohccuid guohtun dáhpáhuvvá bistevaš vuodu alde. Meahcceuovllut leat oaivvilduvvon boazoguohtoneanan, muhto meahcceuovloláhka mearrida guohtoneatnamiid geavaheamis dušše ulbmillaš dásis. **Luondduealáhusaid dorvastemiin** oaivvildit maiddái dan, ahte guohtoneatnamiid dilli galgá seailut buorrin guhkesággeulbmiliin. Jearaldagas lea bistevaš geavaheami prinsihppa.

Boazodoallolágas (848/1990) guodøheami bistevašvuoda góibádus lea čadnojuvvon dálveguohtoneatnamiid dillái. Lága vuodđun lea leamaš dat, ahte dálveguohtoneatnamiid gierdan-návccat leat dábálaččat boazodoalu minimadagaldat, mii lea mearrideamen maiddái luondduguohtoneatnamiin guohttu bohccuid alimus logu. Boazodoallu lea goittot rievdan dáid majimuš logiid jagiid áigge májggaláhkai. Dálvit dáhpáhuvvi lassebiebman ja luhtehasboahkoheamit leat buoridan boazonáli ceavzin- ja eallinnávccaid. Álldut leat miessábut ja misiid njuovvandeattut leat lassebiebmama geažil badjánan. Iešalddes dálá boazodoallovgiiguin lea vejolaš ealihit nu stuorra boazoealu ahte geasseguohtoneatnamiid dilli sáhttá dihò guovlluin mealgat fuotnánit.

Bohccot guhtot oppa meahcceuovllus ja jekkiidsuodjalanguovlluin, ja nuba birasváikkuhusat čuhcet viidát. Guohtun čuohcá bodne-, giedde- ja daňasgeardái ja nuorra muoradahkii. Bohccuid guohtun lea okta biologalaš dagaldat, mii lea hábmen šattolašvuoda. Čielgasepmosit dát oidnoge šaddogokčasa – vuosttažettiin jeageleatnamiid – guorbamin. Báikkuid bohccuid guohtun lea hehtten soagi oðasmuvvama lastamáhtoroasu manjnjá. Bálgoxiid gaskasaš rádjéáiddit ja bálgoxiid guodohanáiddit stivrejít bohccuid johtima, mii fas loaktá dábálaččat šattolašvuoda áideguorain. Dasa lassin dat stivrejít maiddái eará stuorát njičehasaid – dego ealggaid – johtima.

Suoma luonddutiippaid áittavulošvuoda árvvoštallanprošeakta (Raunio je. 2008) gárvvistuvai geassemánuus 2008. Árvvoštallama mielde duottaruonddutiippain leat lohkumearálaččat áitatuollásaaččat 15 %, mii vástida buresge logátoasi viidodagas (Norokorpi je. 2008). Áitatuollásaaš luonddutiippat leat ee. goikáseamos lagešvuovddit ja oassi duottarjalggážiid luonddutiippain, mat dihttojít viidát Muotkeduoddara meahcceuovllus. Kvalitehtalaččat heajosmuvvan – muhto eai goittotge velá áitatuollásaaččat – lea sullii bealli duoddariid luonddutiippain. Dáid geahču-vuollásaaš luonddutiippaid viidodatoassi lea olles 77 %. Deháleamos áitatuollásazžan gártama sivva lea garra, guhkeságásaš boazoguodøheapmi.

Liigeguođoheami váikkuhusat vuhttojít čielgasepmosit geasseguohtoneatnamiid lagešvuvddiin ja guorba duottareatnamiin, gos earenomážit jeahkáliid mearri lea geahppánan sakka ja lageža oðasmuvvan lea báikkuid eastašuvvan. Bohccot borret váimilit soahkeálgguid ja -vesáid. Lageš-vuvddiin eanetgo bealli lea geasseguohtoneatnamiin, gos soahki ii geavadis oðasmuva.

Guorba duottareatnamiin ja lagešvuvddiin sullii bealli gullá jeageleatnamiid ekologalaš dili luohkkajuogu mielde **sakka guorban** guovluide. Dáid guovlluin bajildusšaddogearddi biomássa lea geahppánan gaskameari mielde njealjátoassái dásis **bures oðasmuvvi**, ja buvttadus lea buohtlassii sullii goalmmátoassi das. Muotkeduoddara meahcceuovllus stuorámus oassi gullá luohkkái **sakka guorban** ja unna oassi luohkkái **hihtásit oðasmuvvi**. Vuogálaš boazoguodøheamis sáhttet maiddái leat mieđas váikkuhusat, mat bajásdollet luonddutiippaid, go oassi duoddariid suoidne-eatnamiin seailu ná miesttaluvvamis. (Norokorpi je. 2008)

Luondduealáhusain **guolástus** ja **rievssatbivdu** čuhcet guovlluid guolle- ja fuodđonáliide. Olbmot mannet geassit sihke guolástit ja lubmet dávja mohtorfievrruiguin, juogo meahccebiillaiguin dahje njealjejuvllagiiguin. Maiddái **lustaguolástus** ja **-meahcástus** čuhcet guovlluid guolle- ja fuodđonáliide.

Meahcceuovllus **vánddardit** eanaš dan nuortadavágeahčen – Goahppelašjávrri guovllus, Luopmošjávrri gutko mielde ja giliid lahkosiin. Dáin sajiin vánddardeapmi lea váikkuheamen guovllu luonddudilálašvuhtii.

Geasiágasaš meahccejohtalus guođđá mearkkaid eanavuđđui. Heajos váikkuhusaid geahčcalit geahpedit nu, ahte Meahciráđđehus mieđiha geasiágasaš meahccejohtaluslobiid dušše báikegoddelaččaide – ja sidjiidege dušše dihto vuogáiduvvan vuojáhagaide (gs. dárkileappot logu 11.2 **Meahccejohtalus**).

Báikegoddelaččat sáhttet vuodjit **mohtorgielkkáiguin** oppa guovllus, muhto singe johtaleapmi nohká dahje goittot geahppána mealgat, go álgá siivvuhisvuhta ovdal lottiid bessenáiggi ja bohcuid guotteha. Vilda mohtorgielkkástallan sáhttá giđđadálvve headuštit ja vahágahttit boazodoalu nu, ahte ruohtaha áldduid obbasis ja bidge ealuid. Olgobáikegoddelaččat mohtorgielkkástallet guovllus hui uhccán (gč. dárkileappot logu 11.2 **Meahccejohtalus**).

Girdiid geavahit guovllus uhccán omd. Gálđooaivvi meahcceguovllu ektui. Dásá lea sivvan dat, ahte vuogas seaivunjávrrit leat uhccán. Girdijohtalus hehtte eatnamiid gollama muhto nuppe dáfus sáhttá headuštit omd. seaivunjávriin bessejeaddji čáhcelottiid. Girdijohtalus geahpeda guovllu meahccáivuođa, go olbmot besset álkibut boaittobealeguovlluide.

Lastamáhtu laskkai sakka jagiid 1964–1966 ja dušadii sullii 500 000 hektára lagešvuvddiid Davvi-Lappis. Roassoguovlun gehččojuvvui vel 1998:s oktiibuot 235 400 hektára viidosaš guovlu (badjel bealli muorain leat duššan), mas ollásit muorahis guovlu lei 68 200 hektára viiddu. Ohcejogas roassoguovlu lea oktiibuot 101 500 hektára viiddu (62 % lagešvuvddiid ollesviidodagas 164 000 hektára). Dás ollásit jalgadin lea šaddan 59 200 hektára (58 % roassoguovllus ja 36 % lagešvuvddiid ollesviidodagas) (Sihvo 2002, Meahciráđđehus & Ohcejoga gielda 2003). Lastamáđuid fáhkkes laskamat gullet populašuvnna normála molsašuddamiidda. 1960-logus dáhpáhuvvan lastamáhtolaskan deaivvai goittot heajos áigái, dasgo dáid jagiid geasit ledje gaskamearálaččat ollu čoaskáseappot go dábálaččat.

Lageš lea vuovderádjemuorra ja ekosystema čoavddašlädja Duottar-Sámis. Das čohkiida eanaš oassi šattolašvuodaavádaga biomássás ja buvttadeamis. Eatnašat šaddo- ja eallišlájain leat sorjavaččat lagežis. Lastamáhtoroasuid geažil lagešavádaga buvttadannávccat geahppánedje ja ekosystema šaddo- ja eallišlájaid máŋggabealatvuhta geahppánii. Bajildusšattolašvuhta lea ainge fuotnáneamen. Lagešvuvddiid duššama dihte guovllu lagas- ja gáiddusduovdda rivde.

Lagešvuvddiid duššan čuzii sakka maiddái vejolašvuodaide bargat luondduealáhusaiguin ja dácko bokte oppa báikkálašservodahkii. Ruovttudárbonura mearri ja válđinvejolašvuodat geahppánedje, boazoguohitoneatnamiid árvu njiejai, fuodđut ja guollenálit vátno. Dát lea geahpedan luondu geavahanvejolašvuodaide ja ná rievdadan Ohcejogas luondu- ja sámealáhusaid doaibmabirrasa. Geassit 2004 vuhttojedje báikkuid lastamáđu bilidan lagešvuovddit. Liegga geasi geažil lagešvuovddit orro goittot áhtan ja ledje šaddadišgoahtán odđa lasttaid geasi áigge.

Meahcceguovllus **guollečáziid dikšun** lea vuodđuduvvan guolástusa muddemii ja guliid lunddolaš lassáneapmái ja ovdal jagi 1987 maiddái guollegilvimiidda. Guollegilvimat leat giedħahlon logus 9 **Guollečáziid dikšun ja guolástus**.

Davvi-Amerihkás buktojuvvon minjka leavvagođii **náhkkeealliid gárduma** dihte lundai juo 1900-logu gaskkamuttu rájes ja lea dasto leavvan miehtá riikka – maiddái Báíšduoddarii. Miňkka sáhttá deaivat buot čázadagaid lahkosiin miehtá meahcceuovllu.

Olmmoš lea váikkuhan šaddošlájaide viehka uhccán. Nuppástusat vuhttojit eanaš dušše hui gáržzes guovlluin. Čielgasepmosit eamišattolašvuhta lea jávkan bigálusbáikkiin ja gámpápaid birrasiin. Sadjái leat boahán ee. gieddesitnu (*Deschampsia caespitosa*), ruksessinut (*Festuca rubra*), eami-gieddesuoidni (*Poa alpigena*), gieddejuopmu (*Rumex acetosa*), giedde- ja návethilsku (*Stellaria graminea* ja *S. media*). Eamišaddošlájain diehppeullu (*Eriophorum scheuchzerii*) lea čielgasit ávkašuvvan olbmo váikkuhusas meahccelundui. Johtolagaid guorain šaddet dávjá maiddái bálggesluktit (*Carex brunnescens*). Erenoamážit guovllu goike ja guorba duottar-guolbaniin sihke lagešbohtuin bohccot leat guohumiin guorbadan bajildusšattolašvuoda.

Olmmoš lea njeaidán čuđiid jagiid muoraid sihke **boaldin- ja huksenmuorran**. Muorrváldin váikkuha máŋgaláhkai vuovdebohtuid muoraid gierragiid suohkatvuhtii ja muorrašlájaid gaska-vuodaide. Muorra lea goittot eanaš válđojuvvon ássojuvvon johkalegiin.

Eanaš dálá málliid dahje skenárijaid mielde dálkkádat lieggana sakkamusat davviguovlluin. Temperaturra goargjun guoská visot jagiáiggiide – earenoamážit goittotge dálvái. Guhkes áige-gaskkas čuovvumušsan lea šaddogeardeavádagaid sirdašuvvan davi guvlui. Arvviid leat einnostan maiddái lassánit, mii mearckaša davviguovlluin lassáneaddji muohtameari lagas jahkelogiid áigge. Earenoamáš rášsin adnojuvvvojít lávdama ravdarájáin dihttovaš árktaš luonddutiippat ja šlájat (ee. balsajeakkit, lagešvuovddit, rávdu, njálla). Galbma dálkkádahkii vuogáiduvvan šlájaid lassin vára vuolde leat maiddái šlájat, maid lunndolaš lávdannákca lea heittot. **Dálkkádat-nuppástus** láhcá vejolašvuodaid maiddái ollásit amas šládjavalljodaga leavvamii guvlui. Sámis easkaboahttišlájaid mearri ja váikkuhus eamišlájaide lea dássázii leamaš oalle unni. Easkaboahttišlájaid lávdamii laktásit dábálaččat maiddái eará sivat go dálkkádaga liegganeapmi. (Itkonen 2006, Helle 2006)

Suoma luondotiippaid áitatvulošvuhtaárvvoštallama (Norokorpi je. 2008) mielde dálkkádat-nuppástus lea lagešluondotiippaid ektui nubbin deháleamos áittadáhkki bohccuid liigeguođoheami maajná. Dan árvvoštallet váikkuhit measta guovtti goalmátoassái duottaruondotiippain viehkaláhkai dahje dovdomassii nu, ahte dat nuppástuhettá luondotiippa kvalitehttaiešvuodaid dahje unida viidodaga vel dán čuohtejagi siste. Muorahis duottarbáljehasa oassi šaddá einnostusaid mielde geahppánit sakka. Dat báljehasguovllut, mat vel báhcer, livče sakka bieđgguid ja čohkiidivčče stuorra osiin fierričievavilttiin ja juovain. Das, man jođánit dákkár nuppástusat sáhttet ollašuvvat, ii leat goittotge luohtehahtt árvvoštallan. Dálkkádatnuppástussii laktásit máiddái dálkki ravddamus albmonumiid gievrun ja geardašuvvama dávjun, mas sáhttet leat oallege vahátláš váikkuhusat lundai. Dálkkádaga liegganeapmi ovddida nuppe dáfus divriid – nugo duottar- ja suoldnemihittára – dihttoma lagežiin. Roassut sáhttet leat ain viidáseappot ja dávjjibut go ovdal. (Norokorpi je. 2008)

Dálkkádatnuppástus váikkuha maiddái luonduu áimmahuššamii ja vuostasin nuppástus čuohcá davviguovlluin árbevirolaš, árktaš dálkkádahkii vuogáiduvvan luondduealáhusaide. Muhtin muddui nuppástus sáhttá leat positiivvalaš, go guovlluid buvttadannákca ovdamearkka dihte fuođđuid ja bohccuid biepmu hárrái lassána. (Itkonen 2006) Go dálvearvvit lassánit, de muohta-govččas gassu lagasboahttevuodas ja go dálvedálkkádat lieggana, de riska njácuid maajná muohta-gierragii šaddi jiekjagearddis dahje čuokpjumis lassána, mii hette bohccuid biebmofidnema. Muohtaáigi sáhttá nuppe dáfus oatnut sihke čakčat ja giđđat, mii álkidahttá bohccuid ruonas-guohuma fidnema álgogeasis. Geassettemperaturraaid goargjun sáhttá maiddái lasihit varran-

jammi divriid meari ja aktiivvalašvuoda, mas čuovvu bohccuid veaju heajosmuvvan. (Helle 2006) Dássázii diehtu sierra šlájaid reageremis dálkkádatnuppástussii lea áibbas menddo vánét (gč. Lohku 5 **Luonddusuodjaleapmi ja -dikšun; 5.3 Čuovvun**).

2.12 Čoahkkáigeassu deháleamos árvvuin suodjaleami ja geavaheami dáfus

Báišduoddara meahcceuovllu luonddusuodjalandilli lea aiddo dál buorre ja dán plánas vulgojuvvo das, ahte dálá dilli seailu. Dálkkádaga rievama dagahan vejolaš nuppástusaid lea dál vel váttis einnostišgoahtit. Báíšduoddaris buori dili bisuhan dihte ii leat bájjo dárbu bargagoahtit dáid ássiid ovdii.

Báišduoddara guovllu áitatvuloš šattut leat dávjá guhkkin meahcis. Áitatvuloš šaddošlajain muhtumat leat hárvenaš šlájat, mat šaddet jalges sajiin – dego duottarguolbaniin dahje johkaguoraid dulvegáttiin ja niittuin. Muhtun šlájat fas gávdnojít rámšos ja suovkás johka- ja ájagierragiin. Báíšduoddara meahccesguovllus sierra eanageavahanhámit eai bájjo čuoze áitatvuloš šaddošlajaid šaddansajiide.

Dán plána ulbmilin lea dorvastit daid luondduárvvuid, maid vuodul guovllut leat laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii.

Báišduoddara guovllus bessejít mánggat davvišlájat – earret eará giron, láfol, ruksesguškil, čáhppesčoavji, sieđgacivkkán, gierdorásttis ja állat. Oppa guovllu bessenšlájaide gullet čuohte šlája, main mánggat leat áitatvuložat, dárkonvuložat dahje Suoma sierravástošlájat.

Plánenguovllus dihet gávdnot logiid mielde fiinna ovdahistorjjálaš ja historjjálaš áiggi dološ-bázahusaid, mat muitalit ovddeš ealáhusain ja olbmo vugiin ceavzit goaves davvidilálašvuodain. Báíšduoddara meahcceuovlu ii leat goittotge vel ollásit inventerejuvvon, ja nuba doppe sáhttet gávdnot ainge valjis dološbázahusat. Maiddái guovllu dološbázahusaid dilli ii leat dutkojuvvon. Jos fuobmájuvvojit dološbázahusat, mat leat dušamin, de Meahcirádđehus ovttas Musealágádusain mearrida vejolaš doaimmain dan manjá, go dát čuozáhagat leat dárkkistuvvon.

Lustageavaheami dáfus Báíšduoddara meahcceuovlu lea viehka meahccás guovlu. Lustageavaheapmi dáhpáhuvvá eanaš meahcceuovllu olggobealde Geavu luonddumeahccái merkejuvvon johtolaga mielde. Ieš meahcceuovllus leat vánis vánddardeapmái oaivvilduvvon rustteget ja johtolagat – dat leat eanaš Ohcejoga girkosiidda ja Gáregasnjárgga lahkosiin.

Báišduoddara meahcceuovlu lea móvssolaš boazodoalloguovlu vuosttažettiin Báíšduoddara bálgosii ja báikkálaš olbmuide dehálaš meahccebivdo-, guolástan- ja lubmenguovlu. Eanaš oassi meahcceuovllus gullá boaittobealeavádagáide, maidda eai stivre vánddardeaddjiid muhto guovllut leat vuosttažettiin boazodoalu ja eará luondduealáhusaid anus. Avádatjuohku ii gáržžit vejolaš-vuodaid bargat boazodoaluin ja luondduealáhusaiguin.

GEAVAHEAPMI JA DIKŠUN

3 Dikšuma ja geavaheami ulbmilat

3.1 Meahcceguovloláhka

Meahcceguovlolága (62/1991) mielde meahcceguovlluid dikšu ja hálldaša Meahciráððehus. Dán lágá mielde ”meahcceguovlluid dikšumis ja geavaheamis galgá čuovvut dikšun- ja geavahanplána, man dakhá Meahciráððehus ja nanne birasministerijja”.

Lága dárkilet ákkastallamiin daddjojuvvo plána ulbmilis ná:

Plánas lea jurdda čielggadit doaimmaid meahcceguovllu geavaheami ovddidan ja stivren dihte ja maiddái meahcceguovllus lobálaš huksenbargguid. Guovllu sáhtáshii plánas maiddái juohkit geavaheami dáfus sierra osiide. Plánas eai livče guovllu geavaheaddjíide guoskevaš mearrádusat, muhto dat guoskkašii dušše plánejuvvon eiseváldedoaimmaide.

Meahcceguovlolága vuosttas paragráfas gávn nahuvvo meahcceguovlluid vuodðudanulbmil. Das daddjojuvvo ahte meahcceguovllut leat vuodðuduuvvon:

- guovlluid meahccái vuoda seailluhan dihte
- sámekultuvrra dorvvastan dihte
- luondduealáhusaid dorvvastan dihte
- luondu májggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodáid ovddidan dihte.

Dán dikšun- ja geavahanplána ulbmilin lea oktiiheivehit dáid meahcceguovlolága ásahan ulbmiid sierra geavaheaddjijoavkkuid gaskkas.

Earret meahcceguovlolágas daddjojuvvon guovllu luohpadangielddu (4 §) ja geainnuid ráhkadan-gielddu (5 §) guovlu geavahuvvo dábálaččat gudege doaimma muddejeaddji láhkamearrádusaid mielde. Ovdamearkka dihte boazodoallu (848/1990), meahccebivdu (615/1993), guolástus (286/1982) ja meahccejohtalus (1710/1995) muddejuvvojit daid birra addojuvvon njuolggadusaiguin. Dasa lassin oppalaš mearkkašupmi lea ovdamearkka dihte ng. **Rio-soahpamušas**, mii geatnegahttá bisteavašvuhtii maiddái meahcceguovllu. Bisteavašvuodain oaivvildit Rio-soahpamušas earret eará dan, ahte luonddugeavaheamis ja dan stivremis galgá váldit vuhtii ekonomalaš, sosiálaš, ekologalaš ja kultuvrralaš beliid. Bisteavaš geavaheami geatnegahttin lea sierra daddjojuvvon maiddái Meahciráððehuslága (1169/1993) 2 §:s.

3.2 Jekkiidsuodjalanásahus

Dárkilut seadáhusat jekkiidsuodjalanolága (851/1988) ollašuhittimis leat addojuvvon ásahusain (852/1988). Jekkiidsuodjalanguovllu lea gildojuvvon rávarokkiid goaivun, eanaávdnasiid váldin ja maiddái eana- ja báktesuođu vahágahttin. Seammaláhkai lea gildojuvvon lavdnjeeatnamiin šaddi muoraid čuohppan ja visttiid, geainnuid ja ráhkkanusaid ráhkadeapmi. Dás leat goittotge spiehkastagat. Lobálaš lea ráhkadit ja ortnegis doallat dakkáraš visttiid, ráhkkanusaid ja bálgáid, mat leat dárbbashašlaččat álbmoga oahpisteami, dutkamušdoaimma ja luondduberoštumiid várás.

Ásahus ii gáržžet guollebivddu, meahccebivddu, čoaggindoaimma dahje boazodoalu. (áasahus 852/1988)

3.3 Natura 2000 -fierpmádat

Natura 2000 -fierpmádaga bokte geahčalit seailluhit luonduu máŋggahápmásašvuoda Eurohpá uniovnnna siste. Báíšduoddara meahcceguovlu, Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu ja Luopmošjávrri guovlu leat laktojuvvon Suoma Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) mieldásaš čuozáhahkan **Báíšduottar**-nammasaš (FI 1302003) Natura-guovlun. Suoma Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga dohkkehii EU-kommišuvdna 22.12.2003. Natura -suodjalanguovlofierpmádahkii leat laktojuvvon maiddái dán plánii gullevaš Beronápmirjeaggi (FI 1300207), Čuonjájeaggi–Biergevárjeaggi (FI 1300206) ja Luopmošjoga guolbba (FI 1302010). Dáinna plánain galggašedje nappo dorvvastuvvot maiddái dat luonduu-árvvut, maid vuodul guovllut leat laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii.

Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii gullevaš guovlluide galgá luondodirektiivva 6. artihkkala mielde dárbbu mielde dahkojuvvot vuogálaš geavahanplána.

Luondodirektiivvas leat čielggaduvvon suodjaleapmái guoskevaš guovddáš doahpagat, ulbmilat ja prinsihpat. Luondodirektiivva ja loddeditrektiivva (79/409/ETY) čuvvosiin logahalloit Eurohpá uniovnnna mielas dehálaš eallišlájat ja luondotiippat, mat góibidit sierradoaimmaid ja -fuopmášumi. Ulbmilin lea suodjalit dás duohkoge vuohkkasit dáid šlájaid ja luondotiippaid. Dát oaivvilda dan, ahte šlájaid leavvanviidodat, náliid ovdáneapmi ja eallinbirrasa luonddudilli bissot dálá dilis dahje buorránit ja ahte luondotiippat ja daid doaimmat seilot guhkesággeulbmiliin. Luondodirektiivva mielde šlájaid ja luondotiippaid suodjaleami lassin galget suodjalandoaimmain váldojuvvot vuhtii ”ekonomalaš, sosiálaš ja čuvgehuslaš góibádusat ja guvllolaš ja báikkálaš mihilmasvuodat”.

3.4 Buolžžaidsuodjalanprográmma

Stáhtaráddi dohkkehii birasministerija árvalusa vuodul riikkadási buolžžaidsuodjalanprográmma 1984:s. Luopmošjávrri guotku Báíšduoddara meahcceguovllu oarjemáttageahčen gullá dán prográmmii. Buolžžaidsuodjalanprográmma mávssoleamos ulbmilin lea dat, ahte dasa gullevaš buolžaguovlluide mihilmas geologalaš, geomorfologalaš ja duovddalaš iešvuodat eai oaččo báljo nuppástuvvat. Buolžaguovlluid luonddudillái dahje duovddagovvii sakka čuohcci doaimmat – dego eanaávdnasiid váldin – eai leat dábálaččat vejolaččat. Buolžžaid suodjaleapmi dáhpáhuvvá vuosttažettiin eanaávnnaslága (555/1981) ja eanaávnnasásahusa (91/1982) vuodul.

3.5 Čáhcerápmadirektiiva

Báíšduoddara meahcceguovlu -nammasaš Natura-guovlu gullá čáhcerápmadirektiivva (Eurohpá uniovnnna čáhcepoltihka rápmadirektiiva 200/60/ETY) 6. artihkkala vuollásaš registarii (ng. **suodjalanguovloregisttar**). Okta čáhcerápmadirektiivva vugiin dorvvastit čáhceekosystemaid lea registeret ja váldit vuhtii čáziiddikšuma plánemis čáhceallinbirrasiid ja šlájaid suodjaleami dáfus guovddáš suodjalanguovlluid.

Válдоággan dasa, manin Báíšduoddara meahcceuovllu Natura-guovlu laktojuvvui suodjalan-guovloregistarii lea dat, ahte dán guovllus gávdnojít dihto čáhceluondotíippat. Registarii laktin ii dagat oðða juridikhalaš lassesuodjalanulbmiliid Natura 2000 -guvlui. Guovllu váldin registarii deattuha goittotge dan mearkkašumi sihke dan vuhtiiváldima čáziiddikšunplánemis ja lohpe-proseassain. Natura-guovlluide, mat laktojuvvvojít registarii, guoská maiddái čáhcepolitihka rápmadirektiivva doaimmalaš čuovvuma geatnegahttin, jos 4. artihkkala vuollásaš birasulbmilat eai ollašuva.

3.6 Eanageavahan- ja huksenlákka

Eanageavahan- ja huksenlága (132/1999) 24. §:a mielde

Stáhta eiseválddit galget doaimmaineaset váldit vuhtii riikkadási guovlluidegeavahanulbmiliid ja bargat daid ollašuhttima ovdii. Stáhta eiseválddit galget maiddái árvvoštallat doaimmai-deaset váikkuhusaid riikkadási guovlluidegeavahanulbmiliid dáfus. Eanagotti plánemis ja guovlluidegeavaheami eará plánemis galgá fuolahit das, ahte riikkadási guovlluidegeavahanulbmilat váldojuvvojít áššáigullevaš vuogi mielde vuhtii.

Stáhtarádi mearrádusa (30.11.2000) ulbmilin lea ee. ovddidit kultur- ja luonddubirrasa, lustageavaheami ja luondduriggodagaid seailuma ja luonddu- ja kulturbirasin erenoamáš mearkkašahti guovloollisuodaid seailuma. Guovlluidegeavaheami guovddáš ulbmilat luonddu ja luonddugeavaheami dáfus leat ee.

- ealli ja jápma luonddu dáfus divrras ja raśis guovlluid mánggahápmásašvuoda seailuma ovddideapmi
- luondduriggodagaid bistevaš ávkinatnin nu, ahte dorvvastuvvojít luondduriggodagaid fidnen-vejolašvuodat maiddái boahttevaš buolvvaide
- ekologalačcat dahje lustageavaheami dáfus mearkkašahti ja oktilaš luondduguovlluid ja geavaheami stivren nu, ahte dát guovloollisuodat eai dárbbašmeahttumit luttoduvvo
- luonddu lustageavaheami ja luonddu- ja kulturturismma ovddideapmi nu, ahte buoriduvvojít lotnolasgeavaheami vejolašvuodat.

Bajábeale logahallamii leat merkejuvon sihke oppalaš- ja sierraulbmilat dakko bokte go dat gusket plánenguvlui. Oppalašulbmilat leat luonddusteaset guovlluidegeavaheapmái ja guovlluidegeavaheami plánemii guoskevaš prinsihpalaš ulbmilat. Sierraulbmilat leat guovlluidegeavaheapmái ja guovlluidegeavaheami plánemii guoskevaš geatnegahttimat.

Eanageavahan- ja huksenlága guovddáš ulbmilat sámekultuvrra seailuma dáfus leat govviduvvon logus 3.8 **Sámekultuvrra dorvvasteapmi; 3.8.6 Eanageavahan- ja huksenlákka.**

Eanageavahan- ja huksenlága 125. § mielde huksemii galgá leat huksenlohpí. Dikšun- ja geavahanplána ii njuolgga vuoggadahte huksemii, mii gáibida lobiid eanageavahan- ja huksenlága mielde (gč. lohku 16 **Geavahanvuogatvuodaid láigoheapmi ja luohpadeapmi; 16.4 Eanageavahan- ja huksenlákka).**

3.6.1 Lávvaplánen

Eanageavahan- ja huksenlága mieldásaš riikkadási guovlluidegeavahanulbmilat stivrejít buot lávvaplánema. Eatnangotteláva kártaas ja lávvamearrádusain leat nana vuogatvuohitaváikkuhusat. Dat leat rávvagin gielldaid lávvabargui, ja Meahceráđđehus ferte virgedoaibmin váldit eatnangotteláva vuhtii ja figgat ovddidit dan ollašuhtima ja bearráigeahčat, ahte doaimmaiguin ii hehttejuvvo láva ollašuhttin. (Lappi liittu 2006)

Davvi-Sámi eatnangottelávva

Báišduoddara meahcceuovlu gullá Davvi-Sámi eatnangottelávvaguvlui. Birasministeriija nannii láva 27.12.2007 (Lavta 9). Lávas deattuhuvvojut erenoamážit vuvddiid lotnolasgeavahus, eana- ja bákteduodu materálaid ávkinatnin, turisma, johtaluslágideapmi ja industrija ja guovlluid geavaheami ja báikkálašservodaga ovddideami dáfus dehálaš guovllut ja ovddidanprinsihpat.

Eatnangotteláva **guovlogovvádusas** Báíšduoddara meahcceuovllu ovddidanprinsihpat leat meahcceuovlolága (62/1991) mielde gustovaččat: meahcceuovloluondu seailluhuvvo, sáme-kultuvrra ja luondduealáhusaid dárbbut sihkkarastojit ja luondu máŋggabealat geavaheami vejolašvuodat ovddiduvvojut. Čuonjájeakki–Bierggevárjeakki jekkiidsuodjalanguovllu ovddidanprinsihppan eanagoddelávas lea ovddidit stivrejuvpon lustageavaheami ja oahpistandoaimma. Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovllu ovddidanprinsihppan lea seailluhit guovllu luondduárvvuid, ovddidit stivrejuvpon vánddardeami sihke vuhtiiváldit dán guovllu sajádaga Geavu johtolaga, Jiekjameara manahaga ja turismma geasuhusguovllu oktavuođas. Beronápmirjeakki ovddidanprinsihppan lea cegget infodávvala.

Davvi-Sámi eatnangotteláva lávvamearrádusas (Se) lea gávnahuvvon, ahte meahcceuovlluid dikšun- ja geavahanplánain galgá váldit vuhtii riikkaviidosaččat ja duovdatlaččat mearkkašahti fanasreaiso-, mohtorgielkávuoyašan- ja olgolikhadanjohtolagaid. Stáhtaráđđi gávnaha mearrádusastis (27.12.2007), ahte

lávvamearrádus geatnegahttá váldit bálgáid vuhtii meahcceuovlluid dikšun- ja geavahanplánain nu bures go meahcceuovloláhka dan suovvá. Ferte maiddái fuomášit, ahte eatnangotteláva berre dáinge osiin dulkot ollislaččat nu, ahte go mearrádus lea eanageavahan- ja huksenlága 32 § rávvagin, de dat guođđá dárkilut plánii lihkadanmuni.

Lávvamearrádusain Báíšduoddara meahcceuovllu davágeahčai lea oaivvilduvpon turismma geasuhusguovlu, gos geahččalit ovddidit turismma ja lustageavaheami (Čuovus 9). Guovllu galgá ovddidit turismaguovddážiid, dálónguovloturismma, bálvalusaid ja johtolagaid ovttasdoaimmalaš ollisvuohtan dakkár vuogi mielde, mii heive oktii guovllu válđogeavahanulbmiliigui.

Eanagoddelávas čujuhuvvon divrras buolžaguovlluide ja eará geologalaš čohkiidemiide gullet Giellájoga buolžaguovlu ja Luopmošjávrri guotkku. Buolžžaidsuodjalanprógrámmii gullevaš guovllut mearkkašit luonddusuodjaleami dáfus maiddái riikkadásis. Prógrámma ulbmilin lea seailluhit guovlluid mihtimas geologalaš, geomorfologalaš ja duovddalaš iešvuodaid.

3.7 Meahciráððehuslákka

Meahciráððehus stivre meahcceuovllu dihto geavahanhámiid, muhto máŋga doaimma gullet juoga eará eiseválldi stivrema vuollai. Meahciráððehusa doaimmat leat meroštallon Meahciráððehuslágas (1378/2004) ja Meahciráððehusásahusas (1380/2004). Meahciráððehuslákka ásaha doaimma oppalaš servodatlaš geatnegahttimiid (4 § ja 5 §), main dikšuma ja geavaheami plánema stivrejít čuovvovaš áššit

- boazodoallolágas (848/1990) mearriduvvon geatnegahttimat válđojuvvojtit vuhtii
- luondduriggodagaid bistevaš dikšumis ja geavaheamis Meahciráððehus galgá ernoamážit válđit doarvái bures vuhtii biologalaš máŋgahápmásašvuoda suodjaleami ja lasihit vuohkka- sit vuvddiid ja eará luondduriggodagaid dikšuma, geavaheami ja suodjaleami ovttas ása- huvvon eará ulbmiliiguin; Meahciráððehus galgá dasa lassin válđit vuhtii luonddu lusta- geavaheami ja barggolašvuoda ovddideami gáibádusa
- Mehciráððehusa doaimmas válđojuvvojtit vuhtii dutkama, oahpahusa, – – eanageavaheami dárbbut.

Meahciráððehusa almmolaš hálddahusbargguin (1378/2004, 6 §) dikšuma ja geavaheami plánemii váikkuhit Báíšduoddara meahcceuovllus

- luonddusuodjalanylágas (1096/1996) ja dan vuodul vuodđuduuvvon luonddusuodjalanyl- guovlluide guoskevaš lágain ásahuvvon luonddusuodjalandoaimmat ja luonddusuodjalanyl- guovlluid háhkan
- guolástanlágas (286/1982), boazodoallolágas (848/1990), meahccejohtaluslágas (1710/1995), meahcástanlágas (615/1993), bázahuſfuolahuslágas (1072/1993), boazodoalu ja luonddue- aláhusaid ruhtadanlágas (45/2000), gádjunlágas (468/2003) ja ortnetlágas (612/2003) ása- huvvon doaimmat
- luonddu- ja vánddardanbálvalusaid buvttadeapmi
- meahccegoziheapmi.

Dán plána vuodul dakkon Meahceráððehusa eiseválde mearrásain sáhttá váidit váidalus- čujuhusa mielde Roavvenjárgga hálddahusriktái dahje dálonguovloéaláhusaid váiddalávde- goddái.

Lappi birasguovddáš fuolaha doaibmaguovllustis dasa ásahuvvon dahje mearriduvvon, biras- suodjaleapmái, guovlluid geavaheapmái, luonddusuodjaleapmái, kulturbirrasa dikšumii, huksema stivremii ja čáhcefámuid geavaheapmái ja dikšumii guoskevaš doaimmain (Birashálddahuslákka 55/1995).

Sámekultuvrii guoskevaš geatnegasvuodat leat govviduvvon čuovvovaš logus 3.8 **Sámekultuvrra dorvvasteapmi**.

3.8 Sámekultuvrra dorvvasteapmi

Sámiid gielalaš ja kultuvralaš iešstivrejumi ollašuhttá sámediggi (974/1995), man sámit válljejit válggaiguin njealje jahkái hávil. Sámediggi dikšu sámiid iežaset gillii ja kultuvrii ja sámiid sajádahkii álgoálbmogin guoskevaš áššiid. Meahciráđđehus lea bivdán sámedikkis árvvoštallama Báíšduoddara meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána váikkuhusain sámekultuvrii (Čuovus 2). Dákkár árvvoštallan bivdojuvvo buot suodjalan- ja meahcceguovlluid dikšun- ja geavahanplánain, mat dakkorjuvvojít sámiid ruovttuguovllus.

Sámiid vuogatvuodaid álgoálbmogin dorvvastit sihke riikkadási ja riikkaidgaskasaš soahpamušat ja njuolggadusat.

Boazodoallu, guolástus, meahccebivdu, smávvalágan eanadoallu, duodji ja luonddudilálaš buktagiid čoaggin gullet sámiid árbevirolaš ealáhusaide. Daigin barget maiddái lotnolassii, muhtumin maiddái ng. **ođđaágásáš ealáhusaid** – dego turismma ja eará bálvalanealáhusaid – oktavuođas.

3.8.1 ON:a KP-soahpamuš

Sámekultuvrii gullevaš ealáhusaiguin bargama lea suddjemin sámiid hárrái ON:a riikkavuloš-vuoigatvuodaide ja politihkalaš vuogatvuodaide guoskevaš olmmošvuoigatvuodasoahpamuša 27. artihkal, mii lea Suomas fámus lágadásis. Dán soahpamuša mielde sámekultuvrra dorvu gáibida dan, ahte eiseválddit galget mearridettineaset fuolahit das, ahte eará geavahanhámit ja geavaheaddjit eai mearkkašahttiláhkai čuoze sámekultuvrii eaige kultuvrrain bargama ekonomalaš gánnáhepmái. Ná geahčadettiin erenoamážit guohtoneatnamiid viidodahkii, oktilašvuhtii ja kvalitehtii ja bohccuid guohtunráfai váikkuheaddjii áššit váikkuhit njuolgga sámiid vejolašvuodaide bargat iežaset kultuvrrain.

3.8.2 Biodiversitehtasoahpamuš

Biologalaš máŋggahápmásašvuhtii guoskevaš oktasašsoahpamuš (biodiversitehtasoahpamuš) bodii fápmui ásahusa 78/1994 vuodul. Das daddjojuvvo earret eará ahte soahppioassebealit

dovddastit árbevieruideaset mielde ealli álgo- ja báikkálašservošiid lagas ja árbevirolaš sorjavašvuoda biologalaš luondduriggodagain, ja dan ahte lea sávahahtti juogadit biologalaš máŋggahápmásašvuoda suodjaleami ja dan osiid bistevaš geavahepmái guoskevaš árbevirolaš dieđuin, ođastusas ja geavadis fidnejuvvon ávkki vuoggalačcat.

3.8.3 Vuodđoláhka

Vuodđoláhka (731/1999) suddje sámiid álgoálbmogin. Vuodđolága 17. §:s daddjojuvvo, ahte sámiin álgoálbmogin lea vuogatvuhta bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Seamma lágá 121. §:s nannejuvvo, ahte ”sámiin lea sámiid ruovttuguovllus iežaset gillii ja kultuvrii guoskevaš ieštivrejupmi dan mielde go lágas mearriduvvo”.

3.8.4 Sámediggeláhka

Báišduoddara meahcceguovlu ja plánii gullevaš eará guovllut gullet sámiid ruovttuguvlui. Suoma vuodđolágas lea dorvvastuvvon sámiide álgoálbmogin sin gillii ja kultuvrii guoskevaš ieštivrejupmi sámiid ruovttuguovllus. Kulturieštivrejumi ollašuhttá sámediggelága (974/1995) 9. §:s oaivvilduvvon sámediggi.

Sámediggeláhka geatnegahtá

eiseválddiid [ja Meahciráđđehusa] ráđđadallat sámedikkiin buot guhkásváikkueaddji ja mearkkašahti doaimmain, mat sáhttet njuolgga ja sierra vuogi mielde váikkuhit sámiid sajádakii álgoálbmogin ja mat gusket sámiid ruovttuguovllus – stáhtaetnama, suodjalanguovlluid ja meahcceguovlluid dikšumii, geavaheapmái ja láigoheapmái –. Ráđđadallan-geatnegasvuoda deavdin dihte áššaigullevaš eiseváldi galgá várret Sámediggái dilálašvuoda šaddat gullojuvvot ja ráđđadallat ášsis. Jos Sámediggi ii geavat dán dilálašvuoda, de dat ii hehtte eiseválddi joatkimis ášši giedahallama.

Sámekultuvrrain bargamii lohkkojit árbevirolaš ealáhusat – dego boazodoallu, guolástus ja meahccebivdu.

3.8.5 Meahciráđđehusláhka

Meahciráđđehus lea erenoamážit geatnegahtton suodjalit sámiid kulturábbi sámiid ruovttuguovllus (Meahciráđđehusláhka 1378/2004). Lága 4. §:s daddjojuvvo, ahte oppalaš servodatlaš geatnegahttimiid mielde Meahciráđđehusa hálddašan luondduriggodagaid dikšun, geavaheapmi ja suodjaleapmi galget oktiiheivehuvvot sámediggelágas (974/1995) oaivvilduvvon sámiid ruovttuguovllus nu, ahte sámiid kultuvrrain bargama vejolašvuodat dorvvastuvvojtit.

Ráđđehusa árvalusas (HE 154/2004) deattuhuvvo, man dehálaš lea bajásdoallat ja ovddidit sáme-kultuvrra, ja seammás deattuhuvvojtit Meahciráđđehusa geatnegahttimat sámiid ruovttuguovllus. Sámiid ruovttuguovllu luondduriggodagaid, maid Meahciráđđehus hálddaša, dikšuma, geavaheami ja suodjaleami galgá oktiiheivehit nu, ahte sámiin álgoálbmogin livčéii vuodđolágas (731/1999) ásahuvvon vuogatvuhta bajásdoallat ja ovddidit iežaset kultuvrra. Sámekultuvrii gehčcojuvvojtit gullat maiddái sámiid árbevirolaš ealáhusaid – dego boazodoalu, meahccebivdu ja guolástusa. Dát geatnegahttin lea deattuhuvvon nu, ahte dat lea válđojuvvon láhkii ásahusa sajis.

3.8.6 Eanageavahan- ja huksenláchka

Sámekultuvrra dorvvasteapmái guoskevaš njuolggadusat gávdnojít maiddái eanageavahan- ja huksenlágas (132/1999) ja guoskevaš láhkii vuodđuduuvvi riikkadási guovlluideavahanulbmiliin. Stáhtarádi prinsihppamearrádusa (30.11.2000) mielde sámiid ruovttuguovllus galgá dorvvastit guovlluid geavaheamis sámekultuvrra ja -ealáhusaid ovddidanvejolašvuodaid ja heivehit daid oktii luonddu gierdannávccaiguin. Eanageavahan- ja huksenlága 22. §:a mielde ”ulbmilat sáhttet guoskat áššiide, main lea – mearkkašahti váikkuhus čearddalaš kultur- ja luondduárbái”.

Guovlluidegeavaheami guovddáš ulbmilat sámekultuvrra seailluheami dáfus leat ee.

- sámiid ruovttuguovllus sámekultuvrra ja -ealáhusaid ovddidanvejolašvuodat galget dorvva-stuvvot ja oktiiheivehuvvot luonduu gierdannávcigaquin
- guovllut galget sealut luonduu- ja kulturárvvuid dáfus mearkkašahti ollisvuohtan nu, ahte ássama ja ealáhusdoaimma bargama vejolašvuodat seilot
- guovlluid mihtilmasvuodat galget fuobmájuvvot ja guovlluid geavahanvuogit galget oktii-heivehuvvot nu bures go vejolaš, vai eahpedábálaš luonddudilálašvuodat ja kulturárvvut dorvastuvvojít
- luonddudilálašvuodaide vuogáiduvvan iešlágálaš gille- ja kulturbirrasat galget seailluhuvvot čavddisin.

Bajábeale logahallamii leat merkejuvvon sihke oppalaš- ja sierraulbmilat dakko bokte go dat gusket plánenguvlui. Oppalašulbmilat leat luonddusteaset guovlluidegeavaheapmái ja guovlluidegeavaheami plánemii guoskevaš válドoprinsihpat. Sierraulbmilat leat guovlluidegeavaheapmái ja guovlluidegeavaheami plánemii guoskevaš geatnegahttimat.

3.8.7 Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanláhka

Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) ulbmilin lea ovddidit ja máŋgga-bealagahttit boazodoalu ja luondduealáhusaid ealáhusdoaimma, buoridit ealáhusaid ráhkadusa ja doaibmavejolašvuodaid, ovddidit odasmuvvi luondduriggodagaid bisteavaš geavaheami, ovddidit boazodoallo- ja luondduealáhusguovllu ja doarjut biedđgoássanguovlluid ja báikkálašservodagaid boazodoallo- ja luondduealáhusguovllus.

Lága doaibmabijuin galgá giddet erenoamáš fuompášumi sámiid vejolašvuodaide bajásdoallat ja ovddidit iežaset kulturhápmái gullevaš ealáhusaid sámiid ruovttuguovllus.

3.8.8 Sámiid bisteavaš ovdáneami prográmma

Sámediggi dohkkehii 1998:s **Sámiid bisteavaš ovdáneami prográmma**, man dat válmmaštalai ovttasrádiid birasministerijain. Prográmma beivejuvvui 2006:s (Sámediggi 2006). Prográmma mávssoleamos ulbmilin lea dat, ahte sámeguovllu luondduriggodagat galget geavahuvvot ekolo-galaččat, ekonomalaččat, sosiálalaččat ja kultuvrralaččat bisteavaš vuogi mielde, vai sámit sáhttet bargat árbevirolaš ealáhusaideasetguin. Sámiid bisteavaš geavaheami prográmmas ovdanbukton doaimmaiguin galgášii dorvvastuvvot sámiid sajádat eanageavaheamis ja árbevirolaš ja odda ealáhusaiguin bargamis sámi vuodu alde ja ovddidit sámi árbevirolaš dieduid ja dáidduid sajádagá ja sámiid sosiálalaš buresbirgejumi. Prográmma lea váldojuvvon vuhtii 2006:s dohkkehuvvon riikkadási bisteavaš ovdáneami strategijas (Stáhtarádi kanslija 2006).

3.8.9 Ovttadássásašvuodáláhka

Ovttadássásašvuodáláhka (21/2004) geavahuvvo sihke almmolaš ja priváhtadoaimmas ee. dalle, go lea jearaldat iehčanas ámmáhiin dahje ealáhusain barginvejolašvuodain dahje ealáhusa doarjumis. Ovttadássásašvuodálága mielde geange ii oačo vealahit agi, etnihkalaš dahje čearddalaš boahimuša, riikkavulošvuoda, giela, oskku, eallinoainnu, oaivila, dearvvasvuodadili, lámisvuoda, sohkabealleorientašuvnna dahje olbmui guoskevaš eará siva vuodul. Ovttadássásašvuodálága riikkabeaigiedahallamis bargoeallin- ja dásseárvováljagoddi celkkii smiehttamušastis (TyVM 7/2003 vp – HE 44/2003 vp) eiseválddiid geatnegasvuodas ovddidit ovttadássásašvuoda ná:

Erenoamáš fuopmášumi galgá giddet sámiid vuogatvuodaide álgoálbmogin ja sámekultuvrra deháleamos ávnnaslaš vuodu dahjege boazodoalu dorvvasteapmái. Eiseválddit galget čielga plánaid mielde ovddidit sámiid vejolašvuodaid bargat boazodoaluin ja háhkat das iežaset áigáilboaðu.

3.8.10 Ovttadássásašvuodaplána

Meahciráðdehusa ovttadássásašvuodaplánas 3.5.2006 (Meahciráðdehus 2004) leat válđojuvvon vuhtii bargoministeriija ávžžuhusat (9.9.2004) ovttadássásašvuodaplánaid dakhmis ja dan sierra-gažaldagat sámiid ruovttuguovllus. Plánaas válđojuvvo vuhtii bargoveaga sierramáhtuid ovddi-deapmi ja plánaas buktojuvvo ovdan ahte seammalágan meannudeapmi ii álo sihkkarastte ovttadássásašvuoda. Buot buohkanassii Meahciráðdehusa ulbmilin lea ollašuhttit sámiid positiiv-valaš sierragiedahallama dálá láhkamearrádusaid olis nu, ahte válđojuvvo vuhtii Meahciráðdehus-lágas (1378/2004) daddjojuvvon geatnegahttin dorvvastit sámiide vejolašvuoda bargat iežaset kultuvrrain.

Plána strategiija láhcá vuodu luondduealáhusaid vuhtiiváldimii: "Meahciráðdehus ádde luonddue-aláhusaid ja daid ja sámekultuvrra oktavuodaid ja dorvvasta daid oppalaš ja doaimmaguovdasaš njuolggadusaide vuodđuduvvi meannudemiiiguin." Sámiid sierra positiivvalaš vuhtiiváldin luondduealáhusain lea vuodđolága ja ON:a KP-soahpamuša 27. artihkkala mielde válđojuvvon vuhtii nu, ahte bohccuid guohtunráfai, johtolagaide ja guohtoneatnamiidda guoskevaš doaibmabijut ja daid vahátlaš váikkuhusaid dássi sámekultuvrii árvvoštallojuvvo sierra. Dáid dási dorvvastan dihte galgá árvvoštallat dálá dili ja ovddidandárbbuid. Ráđđadallangeatnegasvuodat leat ovdanbukton eará njuolggadusain.

3.8.11 Sámi giellaláhka

Sámi giellalága (1086/2003) ulbmilin fas lea dorvvastit vuodđolágas (731/1999) ásahuvvon sámiid vuogatvuoda bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Ulbmilin lea ahte sámiid vuogatvuoha vuoiggalaš riektegeavvamii ja buori hálldahussii sihkkarastojuvvo gielas fuolakeahttá ja dasa lassin sámiid gielalaš vuogatvuodat ollašuhttojít almmá, ahte daidda dárbbaša sierra doarjalit.

3.9 Boazodoalloláhka

Boazodoallolága (848/1990) mielde boazodoaluin ”oažju dán lágas ásahuvvon ráddjehusaiguin bargat boazodoalloguovllus eatnama oamastus- dahje hálddašanvuoigatvuodas beroškeahhta”. Baišduoddara meahcceguovlu ja jekkiidsuodjalanguovlut gullet boazodoallolága dárkuhan guv-lui, mii lea čujuhuvvon earenoamážit boazodoalu várás. Dien namalas lágas celkojuvvo, ahte ”dán guovllu eatnama ii oaččo geavahit dainna lágiin, ahte das čuovvu fuomášahti hehttehus boazodollui”.

3.10 Meahciráđđehusa ásahan dikšun- ja geavahanulbmilat

Láhkamearrádusaid mielde meahcceguovllu dikšuma ja geavaheami plánemis erenoamáš mávssolaš lea seailluhit meahccáivuoda, dorvvastit sámekultuvrra ja luondduealáhusaid ja ovddidit luonddu mánggabeadat geavaheami – dego vejolašvuodaid vánddardeapmái ja lustageavaheapmái. Dáid ulbmiliid ollašuhttimis guovddázis leat:

1) Meahccáivuoda seailluheapmi

- eanaš oassi meahcceguovllus gullá boaittobealeavádahkii
- huksema mudden
- beaktilis goziheapmi
- muddejuvpon, čielga njuolggadusat meahccejohtaluslobiid mieđiheamis

2) Sámekultuvrra, boazodoalu ja eará luondduealáhusaid dorvvasteapmi

- eanaš oassi meahcceguovllus gullá boaittobealeavádahkii, váldogeavahanhápmin luonddue-aláhusat
- odđa gámpásoahpamušat dušše sámiide
- oahpistan- ja diedđihanmateriála buvttadeamis buktojuvvojít ovdan sámekultuvrra mihtilmashuođat
- muddejuvpon, čielga njuolggadusat meahccejohtaluslobiid mieđiheamis

3) Luonddu mánggabeadat geavahanvejolašvuodaid dorvvasteapmi

- luondooahpisteapmi ovddiduvvo ja dasa guoskevaš materiála dollojuvvo áiggi dásis
- ovddiduvvo Ohcejoga luonddustobu doaibma
- Gáregasnjárgga luonddustobu huksen dorjojuvvo vejolašvuodaid mielde
- vánddardeami ja eará iešráđalaš astoáiggeanu vejolašvuodat dorvvastuvvojít
- dálá vánddardeami bálvalanrusttegat dollojuvvojít ortnegis.

4 Avádatjuohku

4.1 Avádatjuogu ulbmilat ja vuolggasajit

Avádatjuogu ulbmilin lea oktiiveivehit meahcceguovlolága (62/1991) ulbmiliid ja stivret meahcceguovllu dálá ja boahttevaš geavaheami nu, ahte ulbmilat ollašuvvet. Meahcceguovlolága golbma vuosttas ulbmila – meahccáivuođa seailluheapmi ja sámekultuvrra ja luondduealáhusaid dorvvasteapmi – leat guovddáš ulbmilat oppa meahcceguovllus. Dasa lassin meahcceguovlolága mielde guovllu májggabealat geavaheapmi galgá ovddiduvvot, mii oaivvilda lága dárkilet ákka-stallamiid mielde vuosttažettiin lustageavaheami ja luondduturismma vejolašvuodaiid lágideami. Dát ulbmil manná muhtun muddui ruossalassii golmmain vuosttas ulbmiliin. Maiddái meahccái-vuoda dorvvasteami, sámekultuvrii gullevaš boazodoalu dorvvasteami ja eará luondduealáhusaid dorvvasteami gaskkas leat ruossalasvuodat.

Avádatjuoguin geahčalit guhkesáiggeulbmiliin stivret meahcceguovllu eanageavaheami. Avádatjuogu bokte geahčalit geahpedit nu ollu go vejolaš birrasa gollama, šlájaid hehtašuvvama, geavaheaddjiid gaskasaš ruossalasvuodaiid ja erenoamážit geahpedit nu ollu go vejolaš lustageavaheami dagahan heajos váikkuhusaid luondduealáhusaide ja sámekultuvrii. Avádatjuohku govvida, mo meahcceguovllu májggabealat geavaheapmi deattuhuvvo meahcceguovllu sierra osiin, vai meahcceguovllu buot ulbmilat ollašuvvet.

Avádatjuogus fuolakeahttá lea boazodoaluin ja luondduealáhusaiguin bargan dorvvastuvvon miehtá meahcceguovllu. Avádatjuogu bokte sáhttá stivret Meahciráđđehusa eanageavahančovdosiid, lustageavaheami, luondduturismma ja daidda guoskevaš johtolagaid, eará bálvalanrusttegiid, lohpepolitihka ja dohkálaš doaimmaid dálá láhkamearrádusaid olis.

Jekkiidsuodjalanguovlluin lea gildojuvvon rávarokkiid goaivun, eanaávdnsiid váldin ja eana- ja báktewuođu vaháguhittin. Seammaláhkai lea gildojuvvon lavdnjeeatnamiin šaddi muoraid čuohppan ja maiddái visttiid, geainnuid ja ráhkkanusaid ráhkadeapmi. Dás leat goittotge spiehkastagat. Lobálaš lea ráhkadit ja ortnegis doallat dakkáraš visttiid, ráhkkanusaid ja bálgáid, mat leat dárbbašlaččat guosseolbmuid oahpisteami, dutkamušdoaimma ja luonddubearošteaddjiid várás. Ásahus (852/1988) ii gáržjet guollebivdu, meahccebivdu, čoaggima dahje boazodoalu.

4.2 Avádatjuogu ákkat Báíšduoddara meahcceguovllus

Báíšduoddara meahcceguovlu mearkkaša ollu boazodoalliide, eará luondduealáhusbargiide, báikkálaš ássiide ja báikkálaš turismafitnodagaide. Deháleamos lea dorvvastit luondduealáhusaid ja sámekultuvrra ja seailluhit guovllu meahccáivuođa nu, ahte seammás dorvvastuvvojtit báike-goddelaččaid vejolašvuodat ruovttudárboguolástussii, meahccebivdui ja lubmemii. Báikegodde-laččaide meahcceguovllu lustageavaheapmi mearkkaša erenoamážit giliid lahkosiin, Ohcejoga vánddardanjohtolagas ja giđđadálvve miehtá meahcceguovllu. Meahcceguovllu nuortamáttageahčen Ohcejoga ja Anára gielddaráji lahkosiin lea okta mohtorgielkávuojáhat, masa olgo-báikegoddelacčaide mieđihit mohtorgielkálobiid.

Dáid ákkaid vuodul eanaš oassi meahcce- ja jekkiidsuodjalanguovllus galgá gullat boaittobeale-avádahkii. Lustageavahanavádaga vuodul dorvvastuvvojtit vejolašvuodat sihke iešráđalaš ja stivrejuvvon luondduturismii ja stivrejuvvo meahcceguovllu lustageavaheapmi nu, ahte dat čuozášii nu uhccán go vejolaš meahcceguovllu eará geavaheapmái. Avádatjuogus fuolakeahttá boazodoaluin

ja luondduealáhusaguin oažžu bargat miehtá meahcceguovllu ja jekkiidsuodjalanguovllu maiddái lustageavahanavádagas ja nuppe dáfus juohkeolbmovuoigatvuodaiguin oažžu johtalit miehtá meahcceguovllu – maiddái boaittobealeavádagas.

Meahcceguovllus lea vejolaš hukset doarjjabáikkiid boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) mielde. Jekkiidsuodjalanguovlluin lobálaš lea hukset ja ortnegis doallat duše fal dakkáraš visttiid, ráhkkanusaid ja bálgáid, mat leat dárbbasklačča álmoga oahpasteami, dutkamušdoaimma ja luondduberoštumiid várás.

Avádatjuohku vuodđuduvvá dálá dili kártemii ja árvvoštallamii boahttevaš dárbbuin sierra geavahanhámiid hárrái. Avádatjuohku dorvvasta vejolašvuodaid bargat boazodoaluin guhkes-áiggeulbmiliin uhcimustá dálá dásis, dasgo dat mudde earret eará lustageavaheami rusttegiid báikki ja meahccejohtalusa. Avádagat eai gáržzit báikkálaš olbmuid árbevirolaš vuogatvuodaid – dego boazodoalu, meahccebivddu ja guolástusa.

4.3 Avádatjuohku

Guovlu juhkojuvvo guoktin avádahkan (govva 2, tabealla 2). Dáiguin avádagaiguin stivrejít guovllu geavaheami, rusttegiid báikki sihke johtaleami ja lohpepolitihka.

- 1) boaittobealeavádat (148 791 hektára)
- 2) lustageavahanavádat (18 981 hektára).

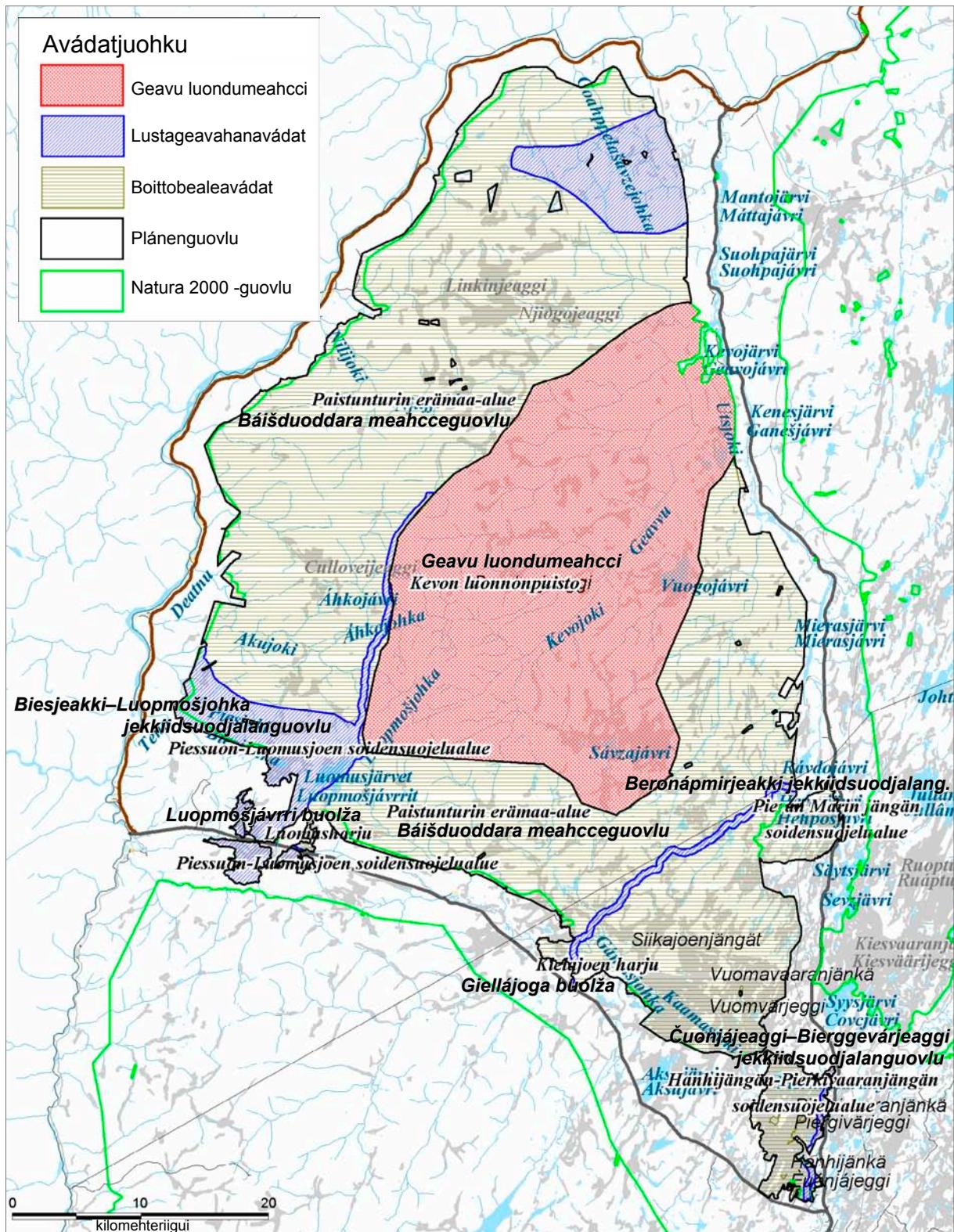
4.3.1 Boaittobealeavádat

Boaittobealeaváda viidodat plánenguovllus lea 148 791 hektára (88,7 % viidodagas). Boaittobealeavádat lea meahcceguovllus buorre muddui dat ráfáleamos oassi, mii lea eanemus luonddu-dilis ja gos johtalit uhcimus ja gosa lea váddáseamos beassat. Dat ii dárbbáš leat álo eatnandiedalaččat boaittobealde. Boaittobealeavádat galggašii leat nu luonddudilis go vejolaš, eaige dohko huksejuvvo odđa bálvalanrusttegat. Avádagas eai leat merkejuvpon johtolagat dahje vánddaranrusttegat iige daid lea jurdda oppa huksetge. Luondduealáhusain boazodoallu lea mávssoleamos dán avádagas. Ruovttudárbo- ja lustaguolásteaddjít johtalit guovllus muhtun muddui sihke geassit ja dálvit. Guovllus sáhttá lágidit dan meahccáivuhtii heivvolaš oahpistuvvon vánddardeemiid, muhto prográmmabálvalusfitnodagat eai oaččo bidjat dohko eai gaskaboddosaš doarjjabáikkiidge. Guovllus leat geasiágásaš meahccejohtalusvuojáhagat ja luondduealáhuslága (45/2000) mieldásaš doarjjabáikkit. Jekkiidsuodjalanguovlluin luondduealáhusaid ruhtadanlága vuollásaš doarjjabáikkiid dahje guolástan- ja meahccebivdodoarjjabáikkiid ii leat vejolaš hukset.

4.3.2 Lustageavahanavádat

Lustageavahanaváda viidodat plánenguovllus lea 18 981 hektára (11,3 % viidodagas). Dát lea meahcceguovllus dat oassi, gos lustageavaheaddjít eanaš johtalit sihke geassit ja dálvit. Erenoamážit mohtorgielkkástallan ja eará lustageavaheapmi dáhpáhuvvá eanaš dán avádagas. Prográmmabálvalusfitnodagaide sáhttá miedjihit oanehiságasaš lobiid doarjjabáikki doallamii lustageavahanavádagas. Merkejuvpon bálgát ja vánddaranjohtolagat leat ja bohtet boahtte-áiggisge dán avádahkii. Avádagas leat guovllu buot ávdinstobut ja dohko leat čohkkejuvpon lustageavaheami buot bálvalanrusttegat. Lustageavahanavádhkii sáhttá hukset Meahciráddhehusa fuolahanbargguin dárbbashaš russttegiid. Lustageavahanavádat lea eanemustá kilomehterbeale

govdu. Lustageavahanavádat lea dálá johtolagaid ja rusttegiid lahkosiin ja vejolaš odða vánddardanbálgáid birrasiin.

Govva 2. Bášduoddara meahcceguvllu avádatjuohku. © Meahciráððehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5239, © Suoma birasquovddáš 2008.

Tabeall 2. Báíšduoddara meahcceguovllu pláanas árvaluvvon avádatjuogu mieldásaš lobálaš ja gildojuvvon rusttegat ja doaimmat. mg = mohtorgielká. * = Dálá mg-mádiijat sáhttá vuodđudit mg-johtolahkan.

Rusttet/Doaibma	Boaittobealeavádat	Lustageavahanavádat
Ávdinstobut	li	Juo
Meahciráðdehusa oðða fuolahan-ja gozihanstobut	li	Juo
Fitnodagaide oaivvilduvvon várrenčuožágagat (dolastallanbáiki/visti)	li	Juo, Goahppelašjávrri ja Luopmošjávrri guovllus
Prográmmabálvalusaid gaskagoddosaš doarjjabáikkit	li	Juo, guđege dáhpáhusa mielde guhkimustá 2 mánui
Gohttenlobit, mat mieđihuvvojtit juohkeolbmo-vuoigatvuodaid badjelmanni gohttemii almmolaš-ávkkálaš servošiidda, omd. speidáriidda, searve-goddái dahje leairaskuvllaide	Juo, guđege dáhpáhusa mielde	Juo, guđege dáhpáhusa mielde
Boazodoalu doarjjabáikkit ja rusttegat	Juo	Juo
Luondduealáhusaid eará doarjjabáikkit, meahcástan- ja guolástandoarjjabáikkit	Lea gal vejolaš meahcce-guovllus, muhto ii jekkiid-suodjalanguovllus	Juo
Gohttenlobit, mat mieđihuvvojtit juohkeolbmo-vuoigatvuodaid badjelmanni gohttemii báikkálaš olbmuide ealgabivddu várás	Juo, guđege dáhpáhusa mielde	Juo, guđege dáhpáhusa mielde
Vánddardanrusttegat (ee. gohtten- ja dolastallan-báikkit ja daid dárbašat, oahpistanrusttegat)	li	Juo
Merkejuvvon bálgát	li	Juo
Čuoiganjohtolagat	li	Juo
Geasiágásáš meahccejohtalusvuojáhagat báikegoddelačcaide	Juo	Juo
Mohtorgielkávuojáhagat/johtolagat	li odda*	li odda*
Mohtorgielkásafáralobit prográmma-bálvalusfitnodagaide	Smávva stivrejuvvon joavkuide vuojáhagaide, main sohppojuvvo sierra	Riikkadási mg-vuojáhagas eai ráddjehusat, eará sajis smávva stivrejuvvon joavkuide vuojáhagaide, main sohppojuvvo sierra
Mohtorgielkálobit olgobáikegoddelačcaide mohtorgielkávuojáhagaid olggobealde	Dálviágásáš meahcce-johtaluslohpemuogi mielde (gč. lohku 11.2 Meahcce-johtalus)	Dálviágásáš meahcce-johtaluslohpemuogi mielde (gč. lohku 11.2 Meahcce-johtalus)
Beanavuodjinjohtolagat	li	li, earret Anára gieldda bealde leahkki mohtorgielkávuojáhagaid
Helikoptera seaivunsajit	Juo	Juo
Rovit ja šalldit	li	Dárbbu mielde
Meahccebivdu	Juo	Juo
Guolástus	Juo	Juo
Čoaggin	Juo	Juo
Gaskaboddosaš gohtten (guhkimustá 3 jnd.) juohkeolbmotvuogatvuodá vuodđul	Juo	Juo
Dolastallan	Juo. Oažžu, go boaldá ovssiid, rissiid ja guuttožiid	Juo. Oažžu, go boaldá ovssiid, rissiid ja guuttožiid

Davvi-Lappi eanagodelávvaárvalusas lea mánnašuvvon **mohtorgielkájohtolaga** oktavuođadárbu Gáregasnjárgga ja Ohcejoga gaskii (gč. lohku 11 **Meahccejohtalus; 11.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut**). Jos ovdalis mánnašuvvon mohtorgielkájohtolahkii orru leamen dárbu ja dárbbašlaš čielggadusat ja plánat dahkojuvvorit, de johtolaga ráhkadeapmi sáhttá leat vejolaš.

5 Luonddusuodjaleapmi ja -dikšun

5.1 Dálá dilli

5.1.1 Luonddusuodjaleapmi ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovllut eai iešalddes gula luonddusuodjalanguovlluide – dahjege dat eai leat vuodđdu-duvvon luonddusuodjalanalága (1096/1996) vuodul. Meahcceguovlolága (62/1991) oppalaš-akkastallamiin daddjojuvvo, ahte

Luonddusuodjalanguovllut eai geavadis deavdde meahcceguovlluid luonddudollui ja mánggabealat geavaheapmái guoskevaš buot dárbuid. Dasa lassin lea dárbu vuodđudit dakkár guovluid, mat eai leat dábálaš ekonomalaš anus, muhto mat eai livče maiddái nu čavgadit suodjaluvvon go luonddusuodjalanalága (71/1923) [1096/1996] mieldásaš suodjalanguovllut.

Meahcceguovloláhka hehttet dihto doaimmaid, mat rievdadit sakka luonddu, muhto muđui meahcceguovllut leat láhkamearrádusaid ektui seamma sajádagas go daid birastahti guovllut. Luonddusuodjalanaláhka ii váldde meahcceguovlluid sierra ovdan, muhto láhka geavahuvvo meahcceguovllus seammaláhkai go earáge guovlluin.

5.1.2 Báíšduoddara meahcceguovllu ja dan birastahti jekkiidsuodjalanguovlluid sajádat luonddusuodjaleamis

Luonddusuodjaleami lea stivremi luonddusuodjalanaláhka (1096/1996). Lága ulbmilin lea bajás-doallat luonddu mánggahápmásašvuoda, gáhttet luonddučábbodaga ja duovddaárvvuid ja doarjut luondduriggodagaid ja luonddubirrasa bistevaš geavaheami. Luonddusuodjaleamis ulbmilin lea suodjalit vuohkkasit riikka luondotiippaid ja luonddudilálaš ealánslájaid.

Eurohpá ovttastumiid ráđi mearrádusa vuodul lea jagi 1992 rájes ovddiduvvon oktilaš eurohpálaš ekologalaš fierpmádat. Dán Natura 2000 -fierpmádaga ulbmilin lea sihkkarastit dan, ahte eurohpálaš luonddu mánggabeadatvuohta seailu (Birasministeriija 1999).

Natura 2000 -fierpmádahkii leat váldojuvvon Eurohpá ovttastumi mielas dehálaš guovllut, main gávdnojít luondodirektiivva čuvvosis I logahallon luondotiippat (gč. lohku 2.4 **Natura-luondotiippat**) ja čuvvosis II logahallon šlájaid eallinbirrasat. Dáid guovlluid gohčodit SCI-guovlun. Luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul evttohuvvon guovlluid lassin Natura 2000 -fierpmádahkii leat váldojuvvon loddeditrektiivva (79/409/ETY) njuolggadusaid mielde juogustuvvon loddedesuodjalanguovllut, ng. **SPA**-guovllut.

Luondodirektiivva čuvvosa I luondotiippain gávdnojít Suomas 69. Luondodirektiivvas leat mielde maiddái sullii 600 ealánslája, main Suomas gávdnojít sullii 130 šlája. Loddeditrektiivva čuvvosis I leat logahallon sullii 200 šlája, mat galget suodjaluvvot. Suomas dáin gávdnojít sullii 60 lodde-šlája.

Jekkiidsuodjalanguovlluid ulbmilin lea suodjalit divrras jeaggeollisvuodaid, seailluhit Suoma jekkiid ealli- ja šaddošlájaid, čájánasaid daid hábmen ealánservodagain ja jápma luonduu čohkii-deami ja duovddaollisvuodaid. Jekkiidsuodjaleamis guovddážis lea **jeaggeovttastumiid** suodja-leapmi. Jeaggeovttastupmi hábme ekologalaš ollisvuoda, man seailuma vuodđoeaktun lea dat, ahte dán čáhce- ja biebmoávnnašdoallu ii rievaduvvo.

Stáhtaráddi dohkkehii birasministerija árvalusa vuodul riikkadási **buolžžaidsuodjalan-prográmma** 1984:s. Luopmošjávrri ja Giellájoga guotkku Báíšduoddara meahcceuovllu oarjemáttageahčen gullá dán prográmmii.

5.1.3 Árbevierroduovdagat

Báíšduoddara meahcceuovllus ii leat oktage riikkadásis, eanagottidásis iige báikkálačcat divrasin juogustuvvon árbevierroduovdda (Kalpio & Bergman 1999).

5.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráddhehus joatká Ohcejoga dušsan lagešvuvddiid ovddeštanvejolašvuodaid čielggadeami ovttas bálgosiiguin ja Ohcejoga gielldain. Roassoguovlluid várás lea dahkojuvvon ovddeštanplána.

Meahciráddhehus västida goaskin- ja mearragoaskinnáliid, bárbmo- ja rievssatfállenáliid, giljobaš- ja njállanáliid čuovvumis ja suodjaleamis. Dán barggus Meahciráddhehus doaibmá ovttasrádiid dutkiiguin, luonddusuodjalanorganisašuvnnaiguin, bálgosiiguin ja eará čanasjoavkkuiquin.

Njálaid biedjoguovlluin lea figgamuš doallat riebannáli rájálažjan. Meahciráddhehus ohcá boahtte-áiggisge eana- ja meahccedoalloministerijas sierralobi bivdit njála beasseguovlluin riebaniid mohtorgielkkáiguin ja bissuin. Dán bivddus liveče mielde dakkár báikkálaš olbmot, geat dovdet bures guovllu. Ášsis diedihit jahkásaš čoahkkimiin čanasjoavkkuid (bálgosat, luonddusuodjalan-ovttastusat, fuođđodikšunovttastusat ja gielda).

Meahciráddhehus lea mielde čuovvumin guovllu rievssatnáliid ja lea lágideamen bivddu bistevaš geavaheami prinsihpa mielde.

Guollenáliid lunddolaš lassáneapmi dorvvastuvvo guolástusa muddema bokte. Rávdduid sirdin-gilvimat čadahuvvojit dárikilis guorahallama mielde.

Áitatvuloš šattuid gávdnonsajit dákkistuvvojit dađistaga ja ášsi čuvvojuvvo dárbbu mielde. Gávdnondieđut turkejuvvojit birashálddahusa **Hertta**-diehtovuogádaga **ealánšlájat**-oassái. Áitatvuloš šlájaid suodjaleamis Meahciráddhehus bargá ovttasrádiid Suoma birasguovddážiin, Geavu dutkanlágádusain, Turku allaoahpahaga šaddomuseain, Luonddudiedalaš guovddášmusea šaddomuseain ja Oulu allaoahpahaga šaddomuseain ja báikkálaš ássiiguin ja šattuinberošteaddjiiguin.

Meahciráddhehus ládesta guovllus johtaleaddjiid birrasa seasti vánddardeapmái luonddu-guovddážiin, luonddustobuin ja interneahttiidduin (**luontoon.fi**, **lundui.fi**).

Meahciráddhehus geahčala muddet meahccejohtalusa ja dorvvastit guovllu luonddudilálašvuoda ja meahccáivuoda seailuma ja áitatvuloš eallid bessenráfi.

5.3 Čuovvun

Meahciráđđehussii gullá čuovvut iežas hálddašan guovluid luondu dili ja rievama ja áitavuloš ja hárvenaš šaddo- ja eallišlájaid náliid. Meahciráđđehus álgá dárbašlaš suodjalandoaimmaide ja diediha dás mearrideaddjiide. Dát gullá oassin Meahciráđđehusa luonddusuodjalanbargguide. Meahciráđđehus galgá čuovvut maiddái fuodđonáliid ovdáneami ja geahčalit ovttasráđiid fuođđodikšunbiriin ja fuođđodikšunovttastusaiguin dorvvastit daid. Dáid ulbmiliid ollašuhittin dihte Meahciráđđehus ee. dahká dikšun- ja geavahanplánaid, skuvle iežas bargoveaga, doaibmá nannejuvvon biras- ja kvalitehtavuogágada mielde, doallá áitavuloš šlájaid registariid, čuovvu dadistaga stuorranávddiid meari ja dahká fuođđodárkongolmmačiegahaslohkamiid.

Dehálaš bargoneavvu luonddudili čuovvumis lea Meahciráđđehusa **SutiGis**-diehtovuodđu, mas gávdnojít govalaš dieđut luondotiippain. Luondotiipadieđut Báíšduoddara meahcceguovllu luondotiippain leat válđojuvvon jagiid 1996–2000 dahkkojuvvon Davvi-Lappi ja UK-álbmot-meahci luonddukártemis (Sihvo 2001, 2002) (Čuovus 4).

Áitavuloš šattuid ja guobbariid gávdnonsajit dárkkistuvvojit báikki alde, ja Meahciráđđehusa ollašuhttá dasa mearriduvvon šaddošláđačuovvumiid. Luonddusuodjalanásahusa (160/1997) mielde birasministeriija galgá lágidit luonddudilálaš ealánšlájaid čuovvuma Suomas nu, ahte dan vuodul sáhttá árvvoštallat sierra šlájaid suodjalandási. Erenoamážit galgá váldit vuhtii áitavuloš šlájaid. Áitavuloš šlájaid čuvvot Suomas moanat oassebealit ja mánggain šlájain leat iežaset čuovvun- ja bargojoavku. Dáin šlájain muhtumat leat dakkárat ahte dat gávdnojít eanaš Davvi-Suomas.

Meahciráđđehus ovddida šaddošlájaid čuovvuma ovttasráđiid Suoma birasguovddážiin, guvllolaš birasguovddážiiguin, allaoahpahagaid šaddomuseaiguin ja dutkanlágádusaiguin ja Meahcce-dutkanlágádusain. Meahciráđđehusa luonddubálvalusat lea mielde ovddideamen EU:a luondo-direktiivva (92/43/ETY) šlájaid ja luondotiippaid suodjaleami ja čuovvuma. Luonddubálvalusat lea leamaš mielde Suoma birasguovddáža jođihan luondodirektiivva čuvvosa I barggus, mas lea árvvoštallon Suomas gávdnojeaddji šlájaid ja luondotiippaid vuogas suodjalandássi áigodagas 2001–2006. Báíšduoddara meahcceguovllu šaddošlájain galgá árvvoštallot várrelukti ja uhca-fiskesrási suodjalandássi.

Meahciráđđehusa koordinerema mielde čuvvojuvvo goaskima, mearragoaskima, bárbbmofálli ja rievssatfálli náliid ovdáneapmi. Meahciráđđehus doallá goaskinbesiin beasseregistara ja dárkkista besiid jahkásacčat. Meahciráđđehus deaivvada jeavddalaččat bálgosiid ovddasteaddjiiguin ja sis fidnejuvvon beasseguigosat dárkkistuvvojit. Dasa lassin boraloddenáliid bessema ja náliid ovdáneami leat čuvvon ja besiid dárkkistan mánggat áššisberošeaddjít.

Ovdalis mánnašuvvon boralottiid lassin Birasministeriija lea oskkildan Meahciráđđehussii vástošláđjan njála ja giljobačča, mat čuvvojuvvojit jahkásacčat Meahciráđđehusa geahču vuolde. Meahciráđđehus doallá guovllus dovdojuvvon njálabesiin registara ja čuovvu ovttas njállabargo-joavkkuin njála gávdnama guovllus.

Fuođđo- ja guolleoalu dutkanlágádus lea dutkan guovllu guoládaga ja boazoguohtoneatnamiid dili. 1997:s gárvvásmuvai dutkamuš Davvi-Lappi bálgosiid dálveguohntoneatnamiid dilis ja 1999:s dutkamuš oppa boazodoallogoullu geasseguohntoneatnamiid dilis (Kumpula ym. 1997, 1999).

Dálkkádaga nuppástuvvama dagahan vejolaš váikkuhusat guovllu šlájaide ja luondotiippaide čuvvojuvvoyit. (gč. lohku 2.11 **Eanageavahanaanalysa**). Dálkkádatnuppástusas vuolgi váikkuhusaid ja váikkuhusaide vuogáiduvvama leat Suomas dutkan dáid majemuš jagiin ollu, ovda-mearkan **SILMU-** ja **FINADAPT**-dutkamušprográmmat. Jagis 2005 gárvistuvvui eana- ja meahccedoallosministeriija láidehusas dálkkádatnuppastusa sisrikkalaš vuogáiduvvanstrategiija, mas evttohuvvojtit doaimmat maiddái luonddu máŋggabealátvuđa suodjaleami várás (Marttila je. 2005).

Dálkkádatnuppástus lea áitta, ja dan ii sáhte ollásit eastadit, muhto luonddu ja olbmo vuogái-duvvama sáhttá veahkehit dahje goittotge nuppástussii sáhttá ráhkkanit goittotge muhtin muddui lasihemiin dálkkádatnuppastusa váikkuhusaid dutkamuša ja čuovvuma, lasihemiin suodjalanguovlofierpmi oktilašvuđa, váldimiin dálkkádatnuppástusa vuhtii suodjalanguovlluid plánemis, ráddjemiin dálkkádatnuppastusa váikkuhusaid ovddideaddji doaimma ja maiddái figgamiin eastit vieris šlájaid lávdama guovluide. Dannego dálkkádatnuppastusa váikkuhusaid eai dovdda doarvái dahje daid lea váttis einnostit, de boahttevuodas luonddusuodjalanguovlluin bidjet návccaid ain eanet luonddu čuovvumii ja dutkamušii ja dassa lassin figget ráhkkanit maiddái vuordemeahttun nuppástusaide. Suoma luonddutiippaid áittavulošvuđaárvvoštallanprošeakta gárvistuvai geasse-mánuš 2008 (Raunio je. 2008). Dat ráhkadii buorre vuodu luonddutiippaid dili čuovvumii. Biras-ministeriija šaddá addit rávvagiid čuovvuma ollašuhttimis. Maiddái EU luonddudirektiiva (92/43/ETY) geatnegahttá lahttoriikkaid direktiivašlájaid ja Natura-luonddutiippaid dili jeavddalaš čuovvumii ja reporteremii.

6 Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun

6.1 Dálá dilli

6.1.1 Sámekultuvra

Sámiid bistevaš ovdáneami prográmma mielde sámi doabamáilmis eai earut olbmo, luondu ja giela nubbi nuppis. Sámegielas boahtá ovdan birastahti ealli ja jápma luondu vuđolaš ja dárkilis dovdan ja olbmo ja luondu gaskasaš lagas ja dárkilis vuorrováikkahuus. Prográmma mielde luonddubiras, kulturbiras, sosiálalaš biras ja gielalaš biras hábmejit ollisvuoda, birasdoahpaga, mii guorahallojuvvo oktan ollisvuohantan, dasgo dat leat sorjavaččat nubbi nuppis. Sámiid eallinvoohki lea vuogáiduvvan luonddubirrasa addin vejolašvuodaide ja ráddjehusaide duháhiid jagiid mielde. Nana kultuvra sahttá vuogáiduvvat eará sadjáige, vaikko ii šat várra bastte sirdit dieđuidis buolvavas nubbái. (Sámediggi 2006)

Sámiid bistevaš ovdáneami prográmmas daddjojuvvo dasa lassin ahte sámiid eallinvoohki, kultuvra ja árbevirolaš ealáhusat leat rievdan árbevirolaš dieđuid ja dáidduid vuodu alde bargovugiid ja bargoneavvuid ovdánettiin ja sámiid servodatlaš váikkuhanvejolašvuodaide rievddadettiin áiggi mielde. Jos sámiid kultuvra galggaš seailut ja ovdánit, de Sámedikki mielde dáláge árbevirolaš dieđut ja dáiddut ja maiddái vuoinjalaš oaiiveopmodat galget sirdašuvvat boahttevaš buolvavaide ja dasa lassin sámiin galgá leat sámi ieštivremii vuodđuduvvi mearridanvejolašvuohta eana-geavaheamis. (Sámediggi 2006)

Deanu- ja Ohcejohleagi kultuvrra inventerema loahpparaporttas daddjojuvvo ahte kulturbirrasa suodjaleapmi oidnojuvvo dábálaččat vuosittažettiin eanadollui ja visttiide guoskevaš kulturdugdaga suodjaleapmin. Sámiid oaidnu kulturbirrasa árvvuin lea eanet čadnojuvvon sisdollui go visuála váikkuhussii. Raportta mielde lea dehálaš meroštallat sámi kulturbirrasa ja kulturárevieru, dasgo riikkadási doahpagiid mielde eanaš oassi sámi kulturárbbis báhcá meroštallama olggobeallai. Dáid doahpagiid bokte duođalašvuohta juogustuvvo ja duddjojuvvojít rájít, maiguin meroštallojít birrasa geavaheapmi, guovluid plánen ja suodjaleapmi ja guovluid eará hálddašeapmi. Dát lea mearkkašeamen maiddái dalle, go sámeguvlui háliidit lasi ekonomalaš doaimmaid, mat gáibidit viiddis guovluid iežaset atnui. (Aikio 2005)

Sámedikki mielde sámiid viiddis geavahanguovllu dihte sámiid viesuid lea sahttán juogo sirdit (goahti) dahje guovllu sierra osiin leat leamaš moanat gaskaboddosaš viesut (lavdnjegoahti). Dáin viesuin ja luondu geavahanhámiin eai leat báhcán bissovaš mearkkat, maid mielde sahtášii navdit guovluid leamaš sámiid anus, muhto ferte sahttit luohttit árbedihtui das, gii ja mat sogaid leat hálldašen guovluid. Váldoálbmoga kultuvrra vuodđun fas leat bissovaš visttiid huksen ja guovluid njáskan ja šaddadeapmi ássanbirrasis. Sámedikki mielas dákkár beaktulis eanageavaheapmi rievdada luondu bissovaččat vástidit olbmo gáibádusaid. (Sámediggi 2006)

Meahcceuovlolága (62/1991) oktan válđoulbmilin lea dorvvastit sámekultuvrra. Sámekultuvrra sajádaga leat muddemin maiddái riikkaidgaskasaš soahpamušat ja láhkamearrádusat, mat leat juo muhtun muddui giedđahallon logus 3 **Dikšuma ja geavaheami ulbmilat;** 3.8 **Sámekultuvrra dorvvasteapmi.**

Meahciráđđehus lea erenoamážit geatnegahton suodjalit sámi kulturárbbi (Meahciráđđehusláhka 1378/2004). Lága 4. §:s daddjojuvvo, ahte oppalaš servodatlaš geatnegahttimat gáibidit dan, ahte Meahciráđđehusa hálldašanválddi vuollásaš luondduriggodagaid dikšun, geavaheapmi ja suodja-leapmi galget oktiiheivehuvvot sámediggelágas (974/1995) oaivvilduvvon sámiid ruovttuguovllus nu, ahte sámiid vejolašvuodat bargat iežaset kultuvrrain dorvvastuvvojtit.

Sámiin lea leamaš jagi 1995 rájes vuodđoláhkii (731/1991) vuodđuduuvvi vuogatvuohat bargat iežaset kultuvrrain ruovttuguovllusteaset. Kultuvrrain bargamii lohkkojit árbevirolaš ealáhusat – dego boazodoallu, guolástus ja meahccebivdu. Sámiid kulturieštivrema lea leamaš ollašuhtimin Suomas jagi 1996 rájes sámediggi. Eiseválddit leat geatnegahton gullat sámedikki ja ráđđadallat dainna buot áššiin, mat váikkuhit mealgat sámiid sajádahkii.

Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) ulbmilin lea ovddidit ja máŋgga-bealahtahtit boazodollui ja luondduealáhusaide gullevaš ealáhusdoaimma, buoridit ealáhusaid ráhkadusa ja doaibmavejolašvuodđaid, ovddidit ođasmuvvi luondduriggodagaid bistevaš geavaheami, ovddidit boazodoallo- ja luondduealáhusguovllu ja doarjut biedggoássanguovlluid ja báikkálašservodagaid ovdáneami boazodoalloguovllus ja doppe, gos barget luondduealáhusaiguin. Lága mielde galgá giddet erenoamáš fuopmášumi sámiid vejolašvuodaide bajásdoallat ja ovddidit iežaset kulturhápmái gullevaš ealáhusaid sámiid ruovttuguovllus.

Boazodoallokultuvra lea seilon nana árbevierrun Báíšduoddara meahcceguovllus olgguldas nuppástusain fuolakeahttá. Boazodoallu lea ainge okta dán guovllu mávssoleamos luondduealáhusain. Báíšduoddara meahcceguovllus dollet bohccuideaset ee. Ohcejoga, Gáregasnjárgga ja Gápmasa guovllu boazodoallit, geat gullet Báíšduoddara, Gálldoaivvi, Muttošjávrri ja Muotke-duoddara bálgosiidda. Ruovttudárboguolástus ja -murjen, murjiid čoaggin vuovdimassii ja meahccebivdu leat oassin dáid bearrašiid, mat ožzot válđoáigáiboadu boazodoalus, ealáhusollis-vuodas. Luondduealáhusaiguin lea juo guhká bargojuvvon dán guovllus.

6.1.2 Giddes dološbázáhusat

Báíšduoddara guovllu eai leat systemáhtalaččat inventeren ovdal jagi 1999, ja guovllus dihtege gávdnot dušše soames dološbázahusa. FM Taarna Valtonen ja FM Mikael A. Manninen dagaiga guovllus iežaska vuosttas inventerema 1999:s. Soai leaba dasto ainge dutkan dán guovllu ja dahkan smávvalágan roggamiid guovtte dološbázahusčuožáhagas jagiid 2000–2006 (Valtonen 2006). Báíšduoddara meahcceguovlu ii leat goittotge ollásit inventerejuvvon. Dássázii inventerejuvvon čuožáhagaid eatnandieđalaš sajádat govvida vuosttažettiin guovllus johtalan dutkiid beroštumiid, ja meahcceguovlu siste sáhttet gávdnot dološbázahusat vel máŋgga sajis. Musealágádusa mielde lasseinventeremiid galggašiige dahkat erenoamážit Erttetvári davábealde, Luopmošjávrriid ja Biesjoga birrasiin sihke Gámasjoga gierragiin.

Dán áigge Báíšduoddara meahcceguovllus dihet gávdnot 70 dološbázahusčuožáhaga, main leat čuođit sierralágan dološbázahusat (tabealla 3, Čuovus 10). Guovllus gávdnojtit earret eará sierra-ahkásaš orohagat, geadgeborat ja bivdorokkit. Ovdamearkka dihte Sirddaluoppalláddo lahkosiin lea 70 bivdorokki vuogádat, ja guovllu máttageahčen Suttesvári oarjedavábeale vielttis leat 21 bivdorokki manjálagaid. Eará dovdojuvvon dološbázahusat Báíšduoddaris leat earret eará smávva kvárcaboltohagat, sierralágan rokkit, oapmanat, geadgedávviriiid ja kvárcca gávdnonsajit ja rátkin- ja bahćingárrdit. Dološbázahusregistarii dološbázahusčuožáhahkan merkejuvvon áidna sieidi lea Suttesádjaga (Hánnoája) gáldu Geavu johtolaga máttageahčen.

Giddes dološbázahusat leat dološmuitolága (295/1963) vuodul ráfáidahton, ja daidda guoskevaš dikšun- ja geavahanplánaid hárrái galgá bivdit cealkámuša Musealágádusas dahje Lappi eana-goddemuseas.

Tabealla 3. Dološbázahusregistarii váldojuvvon dološbázahusčuozáhagat Báíšduoddara meahcceguovllus.

Čuozáhat	Dološbázahustiipa	Áigemeroštallan
Áhkojávrgielas 1	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Áhkojávrgielas 2	materiála hákhanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Áhkojávrgielas 3	materiála hákhanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Áhkojávrin kenttä	ássanbáikit	áigi meroškeahttá
Akukammi	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Akukamminvaara	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Alempi Tsuoggakohtejavri	ássanbáikit	geaðgeáigásáš
Aslakolbmoceavi	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Báðošoaiivi 1	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Báðošoaiivi 2	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Báðošoaiivi 3	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Bajit Divgaája	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Báktevárrí	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Bissocuollanvárri	geaðgeráhkadusat	ovdahistorjjálaš
Cársejohka	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš
Duottar-Mávdna 1	ássanbáikit	historjjálaš
Eartnavaðða	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Erttetvárjogajeaggi	ássanbáikit	historjjálaš
Erttetvárrí	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Fanasjávri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	esihistoriallinen
Gállovárrí 1	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Gállovárrí 2	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Gállovárrí 3	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Gállovárrí 4	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Gállovárrí 5	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Gállovárrí 6	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Gállovárrí 7	bargo- ja válmmaštanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Girjeatnanjohka	geaðgeráhkadusat	ruovdeáigá ja/dahje gaska- áigái gullevaš čuozáhat
Girjeeana	materiála hákhanbáikkit	áigi meroškeahttá
Goahppelávžejávri 1	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš
Goahppelávžejávri 2	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš
Guivi	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Guovdaaoiví	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Hanhijänkä	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Hánnojávri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Hannujärven Seitalampi	bálvvos- ja máinnasbáikkit	áigi meroškeahttá
Hannujärvi	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Huihkkanjohka	ássanbáikit	historjjálaš
Jeagelveijohka 1	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Juovvaskáidi 1	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Kamahpelvarri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Leakšagohti 1	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Leakšagohti 2	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Leakšagohti 3	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Leakšagohti 4	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Leakšagohti 5	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Lisacomat 1	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Lisacomat 2	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Luopmošjávrguotku	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš
Marascopma	geaðgeráhkadusat	ovdahistorjjálaš
Mávnnaávži 1	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš
Mávnnaávži 2	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš

tabealla joatkašuvvá

Tabealla 3. Dološbázahusregistarii váldojuvvon dološbázahusčuozáhagat Báíšduoddara meahcceguovllus.
(tabealla joatkašuvvá ovddit siiddus).

Čuozáhat	Dološbázahustiipa	Áigemeroštallan
Mávnnañohka 1	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš
Niihevári	bargo- ja válmmaštanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Njiljohka 1	geaðgeráhkadusat	historjjálaš
Njiljohka 2	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Njiljohka 3	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Njiljohka 4	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš
Padjeseävtteg	ássanbáikit	geaðge- ja/dahje bronsaágásaš
Ráššoaiivi etelä	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Roavvecohkka	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Sirddaávži	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Sirddaluoppal	dološbázahusjoavkkut	áigi meroškeahttá
Stohpoaláš	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Stohposaicohkka	ássanbáikit	historjjálaš
Stuorrabohki 2	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá
Suddesvári	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Tsuoggakoahtejavri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttá
Ullaváráš	ássanbáikit	historjjálaš
Urracohkka	geaðgeráhkadusat	áigi meroškeahttá

6.1.3 Huksejuvvon kulturbiras

Davvi-Suoma birasguovddáža jodihan **Lappi kulturbirrasat oahpisin** -fitnu inventeremati leat dahkkojuvvon maiddái Báíšduoddara meahcceguovllus, ja inventeremiin leat gávdnojuvvon 25 huksenárbečuozáhaga (tabealla 4), main eatnašat leat sakka mieskan gámmet. Čuozáhagain gávdnojít maiddái moanat barttat dahje gámppát, muhto dat eai leat dábálaččat nu hirbmat boarrásat. Dasa lassin meahcceguovllus leat čieža rátkingárddi dahje daid bázahusat. Rátkin-báikiin mávsolepmosat leat Bádošoaivvi ja Erttétvári geaðgegárddit. Boazogárddit gullet **kulturbirrasa ja duovdaga gáhttema dáfus dehálaš guovlun** Davvi-Lappi nannenvuloš eana-goddelávvi. Lappi kulturbirasprográmmas (Lokio 1997) guktot leat juogustuvvón **eanagotti dásis mearkkašahtti kulturbirasin**. Musealágádus lea válmmaštallamin odđa logahallama riikkadásis mearkkašahhti kulturbirassiin, ja lea vejolaš ahte Bádošoaivvi ja Erttétvári rátkingárddit váldojuvvoytit mielde logahallamii.

Guovllus eai leat vistesuodjalanalága (60/1985) dahje vistesuodjalananásahusa 480/1985 vuodul suodjaluvvon eaige Meahcirádđehusa ja Musealágádusa gaskasaš soahpamuša vuodul várjaluvvon visttit. Doppe eai leat maiddái 1993:s logahallon riikkadásis mearkkašahhti huksejuvvon kulturbirrasat (Museadoaimmahat 1993)

Tabeallá 4. Lappi kulturbirrasat oahpisin -fitnus inventerejuvvon kulturárbečuozáhagat Báisduoddara meahcce-guovllus (Magga 2007). Muhtun čuozáhagat sahttet leat priváhtaeatnamis.

Čuozáhaga namma	Tiipa
Nuortajávri 1 / Itäjärvi 1	gámmiid vuodut ja barta
Guhkesnjárga	boares ássangieddi
Luopmošjávri 1 / Luomusjärvi 1	guokte gámmevuođu
Ristenašoaiivi	golbma miessemearkungárddi
Aldočohkka	boares rátkingárdi
Goahteluokta / Kotalahti	guokte eanaiduvvan gámme ja okta gámpá
Bađošoaiivi / Baadusoivi	boares miessemearkungárddi
Ravdójávri / Rautujärvi	okta čoahkkáigahčan gámme, okta ođđa gámme
Erttétvárrí	geassemearkungárddi
Luovvemaras ája	2 gámme (1 runju vel ceaggut, 1 gahčan); lahka lea ođđa gámme
Liŋkinjohka	1980-logus ordnejuvvon gámme
Jehkuljohka	1995:s ordnejuvvon gámme
Eardnavárrí	gámmevuođdu
Luopmošjávri 3 / Luomusjärvi 3	guokte bartta sihke golmma eanaiduvvan gámme báikkit
Nuortajávri 2 / Itäjärvi 2	gámmevuođdu
Áhkojávri / Akujärvi	moanat gámmevuođut
Njiljohka / Nilijoki	boares gámmevuođdu ja vihta ođđalágan bartta
Stáloleaksa	guovtte gámme bázahusat
Nuvvosjohka / Nuvvusjoki	gámme rungoráhkadusat
Gukčajohka 1 / Kuktsajoki 1	guovtte gámme bázahusat ja soames barta
Njiljomatjeaggi / Nilijoen jänkä	meahccegámpá
Gukčajohka 2 / Kuktsajoki 2	moanat gámme bázahusat ja barta
Námmáčohkka / Nammatsočka	anus eret báhcán boazogárdi
Goahppelašjávri / Kuoppilasjärvi	eanaiduvvi gámme
Birkejohka	gámmebázahusat

Erttétvári boares geđđegéardi lea ráhkaduvvon 1800-logu álggogeahčen. Govva: Matti Mela.

6.1.4 Sámi kulturduovdda

Lappi birasguovddáža hálldašan **Lappi kulturbirrasat oahpisin** -fitnus lea mielde arkeologalaš ja sámekultuvrii guoskevaš oassi. Fitnu plánedettiin bohttojuvvui dan oaivilii ahte sámekultuvlu giedħahallo oktan ja iehčanas oassin. **Sámi kulturbirasdoaba** lea vel dan mađe odda ášši ahte dat ii leat vuogáiduvvan atnui, ja nuba oidnojuvvui dárbu ášši oktasaš guorahallamii ja vuodđoságaide. Dán fáttas lágiduvvojedje golbma seminára, maid vuodđoságaid ja logaldallamiid vuodul čohkkejuvvui preanttu (Magga 2007).

Prentosis guorahallojuvvo mángga perspektiivvas sámi kulturbirrasa mearrašuvvan. Sámi kulturduovddadoahpaga erenoamáš bealli lea dat, ahte olmmoš ii deattuhuvvo luondu muhttin ja manipulerejeaddjin, muhto duovdda sáhttá leat oaidnit luondduduovdda – muhto liikká guoddit kulturduovdagii laktojuvvon árvvuid ja mearkkašumiid. (Magga 2007)

Dakkár giddes dološbázahusaid, mat leat juogo ollásit dahje muhtun muddui meahcis oaidnimis, lea álki áddet kulturbirasoassin. Eatnašat dološbázahusain goittotge leat čihkosis luondu siste. Dán čihkosis leahkki arkeologalaš árbbi ovdanbuktin dáhpáhuvvá dáiid čuozáhagaide guoskevaš dieđu sirdima ja muitaleami bokte. (Sarkkinen 2007)

6.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Guovllu kulturárvvuid suodjaleami válTdoulbmilin lea gáhttet sámiid kulturárbbi ja suodjalit dološbázahusaid.

Sámekultuvrra sajádaga leat muddemin dihto riikkaidgaskasaš soahpamušat ja láhkamearrádusat, mat leat govviduvvon logus 3 **Dikšuma ja geavaheami ulbmilat; 3.8 Sámekultuvrra dorvvasteapmi.**

Meahciráđđehusa luonddubálvalusaid kulturárbestategija (Meahciráđđehus 2006) mielde luonddubálvalusat ee. gáhtte **Lappi kulturbirrasat oahpisin** -fitnu sámečuozáhagaide, bargá dan ovdii ahte sámi árbevirolaš báikenamat vorkejuvvoyit, oaidná ja ádde iežas hálldašanválldi vuollásaš sámi bassibáikkiid árvvu ja mearkkašumi ja bargá ovttasrádiid sámemusea **Siiddain** ja viggá ovttasbargui allaoahpahagaid lágádusaiguin, mat oahpahit ja dutket sámegiela, kultuvrra ja -historjjá. Eará dehálaš ovttasbargoguoimmit leat sámediggi ja báikkálaš sámesearvvit. Dasa lassin Meahciráđđehusas ja Musealágádusas lea kultuárbeovttasbargui guoskevaš soahpamuš.

Kulturbirrasiid seailluheaddji ja eará árbevirolaš geavaheapmi ja dieđut leat juo daninassii kulturárvvut, mat galget seailluhuvvot. Ná eará sajis dán pláñas leahkki árvalusat, mat dorvvastit sámekultuvrra, luondduealáhusaid ja báikkálaš árbevirolaš luonddugeavaheami ja ovddidit árbevirolaš dieđuid seailuma, gullet kulturárvvuid suodjaleapmái.

Sámekultuvrra dorvvasteami dáfus deháleamos áššit dikšun- ja geavahanpláanas gusket boazo-doolovejolašvuodđaid dorvvasteapmái. Boazodoallu lea guovllu sámekultuvrra dehálaš vuoinjħalaš vuodđu. Dat lea doallamin badjin giela ja kultuvrra boahtteáiggisge. Go boazodoallu nuppástuvvá, de rievdá badjeolbmuid eallinvuohkige. Dán aígge sámekultuvrii leat váikkuheamen maiddái mánggat eará áššit – dego ee. márkanekonomalaš gáibádusat boazodoalu bokte ja dan oktavuođas, sihke ekonomalaš ja politihkalaš deattut. Sámekultuvrra dorvvasteapmi galgá dikšun- ja geavahanpláanas guorahallojuvvot dáiid ovdánansárgosiid ektui.

Guovllu sierra geavahanhámiid oktiiheiveheapmi luonddu gierdannávccaid ektui dáhpáhuvvá nu, ahte meahcceuovlu juhkkojuvvo plánas avádagai. Ná geahčalit geahpedit nu ollu go vejolaš meahccejohtalusa ja lustageavaheami heajos váikkhusaid boazodollui. Avádatjuohku ii gáržžit vejolašvuodaid bargat boazodoaluin ja luondduealáhusaiguin guovllus.

Meahciráđđehusa luonddubálvalusaide lea dahkkojuvvon kulturárbestrategiija jagiide 2007–2015 (Meahciráđđehus 2006) ja doaibmabidjoárvalusat dan ollašuhttin dihte. Ulbmilin lea ahte luonddubálvalusaid hálldašanválldi vuollasaš kulturárbbi suodjaleapmi galgá dorvvastuvvot. Suodjalemiin oaivvildit dan, ahte guovllu kulturárbi dovdojuvvo, giddes kulturárbi lea árvvuhuvvon ja dikšundárbu meroštallon. Čuožáhagaid (gč. lohku 2.9 **Historjá**) seailun lea dorvvastuvvot. Kulturárbestrategiija mielde luonddubálvalusat bargá ovttasráđiid eará oassebeliingu kulturárbbi suodjalan dihte.

Guovllu dikšumii dahje geavaheapmái guoskevaš visot doaibmaplánain bivdojuvvo cealkámuš Musealágádusas dahje Lappi eatnangottemuseas.

6.2.1 Dološmuittuid vuhtiiváldin doaimmas

Dološmuitolága (295/1963) mielde buotlágan giddes dološbázahusa duohtadeapmi almmá lága vuodul addojuvvon lobi haga lea gildojuvvon (1 §). Dákkár doaibman mánnašuvvojít lágas roggan, gokčan, sirdin, vahágahtin, jávkadeapmi ja eará duohtadeapmi. Gieldu guoská maiddái eanaeaiggádiida, geaidda geahčalit almmuhit sin eatnamiin gávn nahuvvon dološbázahusat. Geavadis buot eanaeaiggádiid ii fáhte govtolaš áiggi sisa. Galgá goittot fuomášit ahte dološmuitoláhká ráfáidahttá das logahallon giddes dološbázahusat (2 §) almmá sierradoaimmaid haga.

Oassi dološbázahusain (bivdorokkit, sieiddit jna.) heivejit oaidnámuššan, jos daid seailuma sáhttá dorvvastit oaidnámuššan geavaheamis fuolakeahttá. Daid sáhttá merket oahpistanrusttegiiguin ja dárbbu mielde suddjet. Dákkár čuožáhagaid vahágahti šattolašvuhta jávkaduvvo (Meahciráđđehus 2002). Dološbázahusat vejolaš dikšuma, merkema ja ovdanbuktimá plánejít ovttas Musealágádusain. Dikšundoaimmat ja daid čuovvun dahkkojuvvoyit Meahciráđđehusa gustojeaddji rávvagiid (Meahciráđđehus 2002) mielde. Meahciráđđehus bargá ovttas maiddái Lappi eanagoddemusain. Jos dološbázahusat sajádatguovlluin čáđahit ovddeštanbargguid dahje birrasa nuppástuhtti eará doaimmaid, de dološ bázahusat suddjejít doarvái buorre suodjeavádagain Meahciráđđehusa rávvagiid mielde.

Juo ovdal dárkilet huksenplánaid dahkama Meahciráđđehus dutkkaha Museolágádusai meahcceuovllus buot huksekeahthes báikkiid, maidda leat plánemin lustageavahanrusttegiid, jos vuhttojít mearkkat dološ ássamis. Maiddái luondotiipadieđuid čoaggima oktavuodás áicojuvvon vejolaš dološbázahusat merkejuvvoyit bajás.

6.3 Čuovvun

Meahciráđđehus čuovvu guovllu kulturárvvuid suodjaleami ja dikšuma ollašuvvama Davvi-Lappi luondduriggodatplána (Sandström je. 2000) ja Meahciráđđehusa biras- ja kvalitehtavuogádaga čuovvuma oassin. Luondduriggodatplána mieldásaš mihtidanvuohkin leat Meahciráđđehusa Ohcejoga ja Anára gielddalaš ovttasbargojoavkku lahtuid árvvoštallamat Meahciráđđehusa doaimmas.

7 Luondu lustageavaheapmi ja luondduturisma

7.1 Doahpagat

Luondduturismmain oaivvildit dákko earáid go Ohcejoga ja Anára gieldda ássiid johtaleami guovllu luonddus. **Luondu lustageavaheapmi** lea doaban vehá viidáset go luondduturisma. Earru lea dakko ahte lustageavaheapmi sisdoallá maiddái báikkálaš olbmuid astoáiggeanu, go fas luondduturisma čujuha olggobeale olbmuide, geat bohtet guvlui. Luondu lustageavaheami sáhttá ná juohkit (báikkálaš olbmuid) **lagaslustageavaheapmái** ja (olgobáikegoddelaččaid) **gáiddus-lustageavaheapmái** dahjege luondduturismii.

Lustajohtin luonddus sáhttá Suomas dáhpáhuvvat juogo iešráðálaččat, mohtorfievruiguin dahje dáid johtinvugiid ovttastahttimiin. Ná viidát lea meroštallan lustajohtima luonddus earret eará luondu lustageavaheami ja luondduturismma ovddidanbargojoavku (Birasministeriija 2002). Iešráðálaččat sáhttá johtit fuolahuvvon vuogi mielde. Dalle joavkku biergasat ja niesttit fievri-duvvojít meahcis orustan- ja idjadánbáikkiide ovdamearkka dihte mohtorgielkkáin. Árbevirolaš juohkeolbmovuoigatvuodaide vuodđuduvvi johtin dáhpáhuvvá goittot iešráðálaččat ii-fuolahuvvon vuogi mielde, goas jearaldat lea dábálaččat ng. **árbevirolaš meahccevánddardeamis**. Meahcis sáhttá johtit juogo iehčanassii joavkkus dahje okto dahje stivrejuvvon vuogi mielde joavkkus.

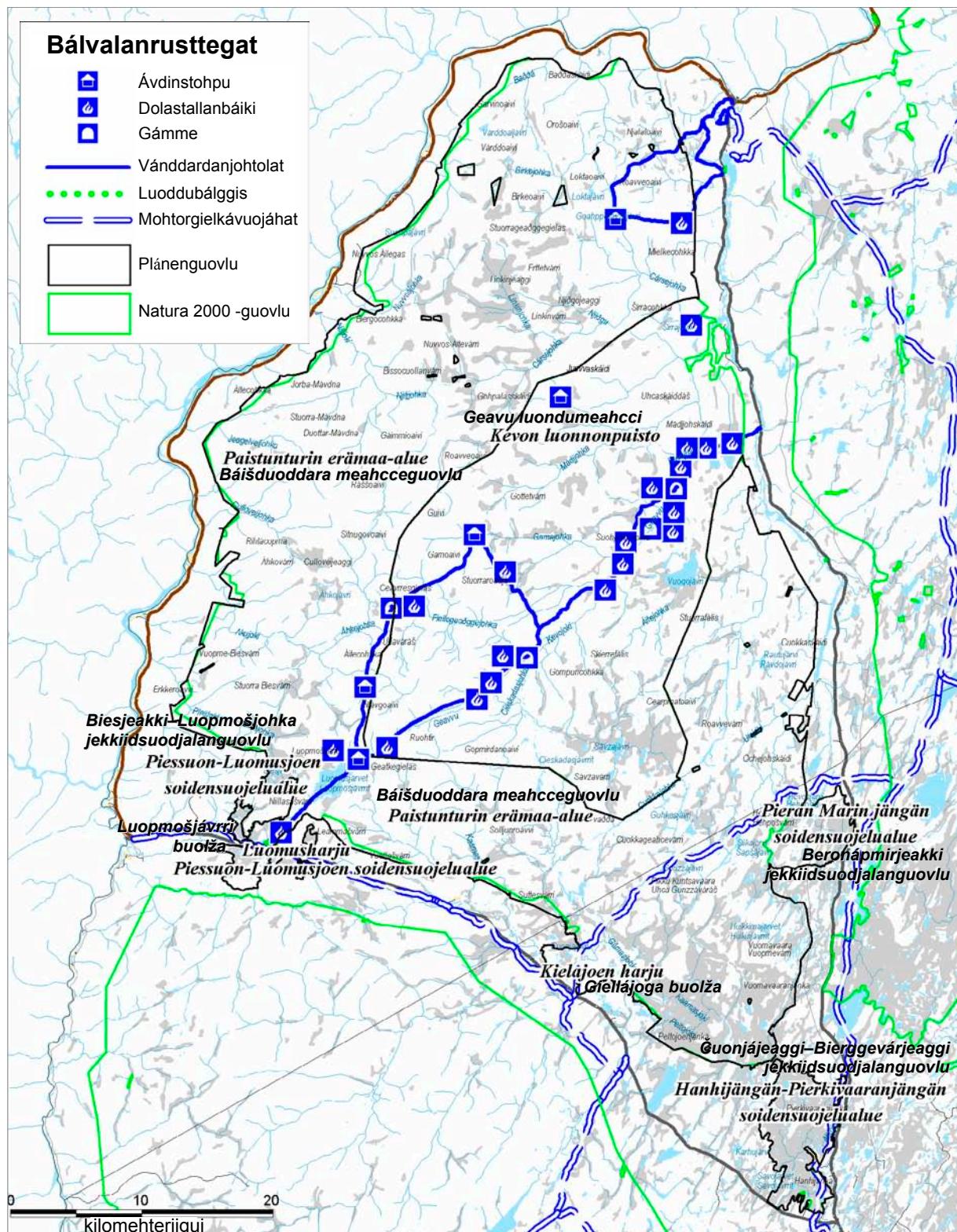
Stivrejuvvon johtin ja astoáiggeatnu luonddus sáhttá leat juogo **gávppálaš** dahje **ii-gávppálaš doaibma**. Čavges ráji lea viehka váttis geassit gávppálaš ja ii-gávppálaš astoáiggeanu gaskii. Ieš-alddes jearaldagas lea fitnodatdoaibma, jos stivrejuvvon luonddumátkkit márkanastojit stuorra olmmošmeriide dahje dat vuvdojuvvoyit earáidege go ovttastusa iežas lahtuide.

Prográmmabálvalusfitnodagaiguin oaivvildit turismafitnodagaid ja -organisašuvnnaid, mat vuvdet stivrejuvvon málkiid ja **lagassáhtostemiid** guovllu siste. **Prográmmabálvalusaid** – omd. sáhtostemiid, prográmmalaš doaimmaid ja smávva idjadánfálaldagaid meahcceuovllus – sáhttet fállat prográmmabálvalusfitnodagaid lassin maiddái luondduealáhusbargit, geaidda ná háhkkojuvvon turismasisabođut leat oassi sin ealáhusollisvuodas, muhto ii goittotge váldeo-ealáhus.

Ávdinstohpu lea ovttageardán barta, mii lea álo rabas. Das leat muorrakamiidna, seaidneseanja, beavdi ja beanjkkat ja muhtumin maiddái gássavuoššanpláhta. Ávdinstohpu lea oaivvilduvvon iešráðálaččat meahcceuovllus johtaleaddjií vánddardeaddjiid ovta dahje guhkimustá guovtve ija idjadeapmái. Báikkálaš olbmot idjadit ávdinstobuin maiddái mohtorgielkkáin jođedettiin.

7.2 Lustageavaheami ja luondduturismma mearri ja iešláhki

Gieldalaččat mohtorgielkkástallet eanaš giđdadálvve njukča-cuojománuus ja siivvuid mielde maiddái miessemánuus. Dalle gieldalaččat johtet vuosttažettiin bilkemin guovlluid guollečáziin. Mohtorgielkávánddardemiiin olbmot johtalit eanaš vuogáiduvvn vuojáhagaid mielde. Eatnašat olgobáikegoddelaččain fitnet Báíšduoddaris Geavu luonddumeahcis (govva 3).

Gova 3. Bášduoddara meahcceuovlu dálá vánddardanbálvalrusrusttegat. Govas oidnojít maiddái Geavu luondumeahci bálvalanrusttegat, dasgo Bášduoddara meahcceuovlu vánddardeamis eanaš dáhpáhuvvá luondumeahci vánddardanjohtolagaid mielde. © Meahciráđđehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5293, © Suoma birasguovddáš 2008.

Báikegoddelaččaid lustageavaheapmi Báíšduoddaris dáhpáhuvvá eanaš giđđadálvve. Govva: Pírjo Seurujárví.

Olgobáikegoddelaččaid lustageavaheapmi meahcceguovllus deaivá vuosttažettiin čakčii. Olgobáikegoddelaš vánddardeaddjít, meahccebivdit ja guolásteaddjít ostet maiddái bálvalusaid báikkálaš prográmmabálvalusfitnodagain (gč. lohku 7.5 **Luondduturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaibma**).

Mohtorfievrruid geavaheapmi lea gáržidian meahcceguovlluid sosiálalaččat. Nuba dál beassá daid gáidoseamos sajiidege ovttá dahje moatte beaivvis. Nuppe dáfus mohtorgielkkáin meahcceguvlui bessel datge, geain eai leat doarvái fámut dahje dáiddut iehčanassii johtalit guovllus.

7.3 Lustageavaheapmi

7.3.1 Lustageavaheami rusttegat ja johtolagat

Vánddardeami ja lustageavaheami váldoguovlu lea riikkadásisge dovddus **Geavu johtolat**. Johtolaga nubbi geahči lea Suttésádjagis ja nubbi Ganeštobus. Johtolat manná Suttésádjagis vuolggedettiin vuos Luopmošjávriid gutko mielde meahcceguovllus ja Luopmošjávriid manjnjá Geavu luonddumeahcis Geavvoguora. Geavu johtolagas earrána **Guivvi johtolat** Ruktajávris davásguvlui. Dat ovttastuvvá fas Geavu johtolahkii Fiellogahgoržži nuortadavábealde. Johtolaga guoras leat ávdinstobut ja dolastallanbáikkit. Ávdinstobuin Ruktajávri ja Njávgoaivi leat meahcceguovllu siste (govva 3).

Ohcejoga lahkosiin meahcceguovllus vánddardit eanaš Goahppelašjávrri guovllus, **Ohcejoga vánddardanjohtolaga** mielde. Dat lea 25 km:a guhku ja manná eanaš jalges duoddaris. Johtolaga davágeahči lea Ohcejoga luonddustobus, máttageahči lea Máttajávrri girku luhtte. Johtolaga sáhttá johtit maiddái riekkesjohtolahkan. Dat lea iešalddes Ohcejoga vánddardanjohtolat, masa laktasa Máttajávrri ja Ohcejoga ovttastahti bálgesessodat. Riekkesjohtolaga guhkkodahkan šaddá oktiibuot 35 km. Goahppelašjávrris lea ávdinstohpu ja johtolaga guoras leat guokte dolastallanbáikki (govva 3).

Gáregasnjárgga gili lahkosiin eai leat dál merkejuvvon geassejohtolagat.

Plánenguovllus leat guokte, Meahciráddhehusa merken mohtorgielkávuojáhaga guovllu nuortadavágeahčen. Nubbi vuojáhat manná meahcceguovllus ja Giellájoga buolžaguovllus, ja nubbi Čuonjájeakki–Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovllus (govva 3).

7.3.2 Lustageavaheapmi ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovlolágas (62/1991) eai mánnašuvvo sánit **luondduturisma** dahje **lustageavaheapmi**. Meahcceguovlolága ákkastallamiin čielgá goittot ahte okta lága guovddáš ulbmiliin lea ovddidit lustageavaheami ja bistevaš luondduturismma. Lága oppalašákkastallamiin daddjojuvvo: "Lappi luondu fállan vánddardan- ja lustageavahanvejolašvuodaid dorvvastan ja ovddidan dihte ja daid turismageasuhusa seailluhan dihte dárbašuvvojít meahcceguovllut." Dát čuokkis čujuha meahcceguovlolága 1. paragráfii, mas daddjojuvvo, ahte "meahcceguovllut vuodduduvvojít – luondu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddidan dihte". Seamma ášsi ovdanbukto maiddái lága dárkilet ákkastallamiin: "Meahcceguovlluid vuoddudeami bokte geahččalit maiddái ovddidit luondu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid dego ovdamarkka dihte guovlluid vánddardan- ja lustageavahanvejolašvuodaid ja vuvddiid mánggabealat geavaheami."

Meahcceguovloláhka gieldá stáhtaetnama dahje dasa guoskevaš geavahanvuoigatvuoda luohpadeami ja láigoheami priváhtaoibmuide eará go boazodoalu, guolástusa, meahccebivddu dahje čoaggima dárbbuide, ja nuba lustageavahanvejolašvuodaid ovddideapmi šaddá Meahciráddhehusa bargun. Jos eatnama áigu luohpadit earáide eará ulbmiliida go boazodoalu, guolástusa, meahccebivddu dahje čoaggima dárbbuide, de galgá leat stáhtarádi spiehkastatlohipi.

Meahcceguovloláhka geatnegahttá ahte lustageavahanvejolašvuodat galget ovddiduvvot – ja nuppe dáfus gáibida meahccáivuođa seailluheami ja sámekultuvrra ja luondduealáhusaid dorvvasteami. Nuba dákko šaddá oktiiveheit muhtun muddui ruossalas ulbmiliid.

Meahciráddhehus stivre lustageavaheami iežas bálvalanrusttegiiguin, avádatjuoguin ja lobivuloš doaimma hárrái maiddái lohpemiedihanákkaiguin. Mohtorfievruiguin johtaleapmái, guolástussii ja meahccebivdui ja eará go iešrádálaš turismii galgá leat earret dihto spiehkastagaid lohpi. Geasi-ja dálvviáigášaš meahccejohtalusa lohpeeavttut leat govviduvvon dán dikšun- ja geavahanplána logus 11 **Johtalus ja johtaleapmi**.

7.3.3 Lustageavaheapmi ja jekkiidsuodjalananásahus

Jekkiidsuodjalanguovlluin jekkiidsuodjalananásahus (852/1988) ii gáržzit meahccebivddu, guolástusa, luonddubuktagiid čoaggima dahje juohkeolbmovuoigatvuoda vuodul dáhpáhuvvi johtaleami. Ásahus dakhá vejolažžan maiddái lustageavaheami rusttegiid. Nuba lea "lohpi hukset

ja bajásdoallat dakkár visstiid, rusttegiid ja bálgáid, maidda lea atnu olbmuid oahpisteami, dutkan-doaimma ja luondduinbuðaldeami várás”.

7.3.4 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráððehusa strategiija mielde lustageavaheami vejolašvuodat ovddiduvvojít válđoguovlo-juogusteami mielde Ohcejoga lahkosiin lustageavahanavádagas.

Meahciráððehus sáhttá vuodđudit odđa merkejuvvon vánndardanjohtolagaid vázziid várás meahcceuovllu lustageavahanavádahkii (govva 2, s. 49). Davvi-Lappi eanagoddelávvaárvalussii (Ćuovus 9) leat merkejuvvon olgolikhadanjohtolaga oktavuođadárbu Ohcejogas Geavu johtolahkii. Jos johtolat boahtteáiggis ráhkaduvvo, de dan sáhttá bidjat johtit meahcceuovllu olggobeale. Dálá johtolagat dollojuvvvojít ortnegis ja dat leat merkejuvvon.

Meahcceuovllu boaittobealeavádahkii eai huksejuvvo odđa stobut lustageavaheami várás. Vejolaš odđa lustageavahanrusttegat (ee. stobut ja dolastallanbáikkit) čohkkejuvvvojít boahtteáiggisge lustageavahanavádahkii. Go lustageavaheapmi ja luondduturisma stivrejuvvo ná, de dat ii gáržžit boazodoalu ja báikkálaš olbmuid árbevirolaš vuogatvuodaid – dego meahccebivddu ja guolástusa.

Guovllu dálá bálvalanrusttegiid mearri bissu seammán. Meahciráððehus bajásdoallá ja fuolaha guovllu lustageavahanrusttegiid ja -johtolagaid ja mohtorgielkávuojáhaga nu, ahte kvalitehtadássi sealilu. Boares stobuid sadjái sáhttá hukset odđa stobuid ja stobuid sáhttá ordnet, muhttit daid geavahanulbmila dahje sirdit lustageavahanavádaga siste vuohkkaset sadjái. Meahciráððehus ráddádallá nuppástusaid birra guovllu bálgosiin ja gielldalaš ovttasbargojoavkkui.

Davvi-Lappi eanagoddelávvaárvalusas lea máinnašuvvon mohtorgielkájohtolaga oktavuođadárbu Gáregasnjárgga ja Ohcejoga gaskii (gč. lohku 11 **Meahccejohtalus ja eará johtaleapmi; 11.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut**). Jos ovdalis máinnašuvvon johtolahkii orru leamen dárbu ja dárbbaš-laš čielggadusat ja plánat dahkojuvvvojít, de dan sáhttá merket johtit nu, ahte dat manná meahcceuovllu boaittobealeavádaga bokte.

Fuolahuvvon dolastallanbáikkiid olggobealde oažžu dolastallat, go dolastaladettiin geavaha rissiid, goike ovssiid ja guddožiid – muhto ii goittot vuollel kilomehterbeali duohken fuolahuvvon dolastallanbáikkis.

7.3.5 Ćuovvun

Gallestallidutkamuš dahkojuvvo jeavddalaččat doaibmaplánaid mielde. Ulbmilin lea dahkat vuđolaš gallestallidutkamuša sullii 10 jagi gaskkaid.

Meahciráððehus čuovvu guovllu lustageavaheami ja luondduturismma ovdáneami Davvi-Lappi luondduriggodatpláñas (Sandström je. 2000) ja Meahciráððehusa biras- ja kvalitehtavuogádagas sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dáin mihtidanvugiin guvlui heivejit boaldinmuorragolahuš, bázahusaidčoggon ja gallstellilogs ja Ohcejoga ja Anára gielldalaš ovttasbargojoavkkuid árvvoštallamat.

7.4 Luondooahpisteapmi ja oahpahusgeavaheapmi

7.4.1 Dálá dilli

Báišduoddara meahcceguovllu lustageavaheaddjiid oahpista Anáris doaibmi Davvi-Sámi luondduguovddáš **Sienda**. Geasse- ja čakčasesoŋja áigge oahpista Ohcejoga luonddustohpu. Meahcirádđehusa interneahttiisiidduin (**luontoon.fi**, **lundui.fi**) gávdnojít beivejuvvon dieđut guovlluid geavaheamis. Luondooahpisteapmi vuodđuduvvá luondooahpistanprinsihpaide, ášsehasbálvalanbáikiid kvalitehta- ja bálvalandási juogusteapmái ja Meahcirádđehusa rávvagiidda luonddusuodjalanguovlluid dikšumis ja geavaheamis (Meahcirádđehus 2010). Luondooahpisteami bokte oahpistuvvojít guovlluid geavaheaddjít ja sidjide juhkkojuvvojít dieđut luonddu birra. Ášsehasbálvalussii gullá maiddái mualit Meahcirádđehusa doaimmain ja vuovdit guolástan- ja eará lobiid.

Báišduoddara meahcceguovllus lea okta merkejuvvon vánndardanjohtolat, Ohcejoga vánndardanjohtolat. Dasa lassin Geavu johtolaga máttageahčí lea meahcceguovllu siste. Merkejuvvon dálvejohtolagat leat Meahcirádđehusa riikkadási mohtorgielkávuojáhagat (govva 3). Okta dakkár lea meahcceguovllu nuortamáttageahčen ja manná Giellájoga buolžaguovllu bokte, ja nubbi fas sullii 10 km:a mátkkis Čuonjájeakki–Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovllus. Luondooahpisteami dálá dilli heive bures meahcceguovllu iešláhkái, ja nuba eai leat rievdadandárbbut earret beiven- ja bajásdoallandárbbuid.

7.4.2 Ulbmilat

Báišduoddara meahcceguovllu luondooahpisteami ulbmilin lea doarjut meahcceguovlolága (62/1991) ja suodjalanulbmila ollašuvvama nu, ahte guovllus johttit ládestuvvojít luonddu seasti ja eará geavahanhámiid vuhtiiváldi lustageavaheapmái.

Beaktulis oahpistandoaimma ja dieđiheami bokte sáhttá buoremusat juohkit gallestalliide áige-guovdilis dieđuid meahcceguovllu luonddus ja geavaheamis, sámekultuvrras ja lustageavaheami johtolagain, rusttegiin, njuolggadusain ja mátkái ráhkkanemamis. Dalle gallestalliid dieđut, vuordámušat ja duohtadilli vástidit buorebut nubbi nuppi, mii fas geahpeda ruossalasvuodaid ja lasiha gallestalliid duhtavašvuoda. Diediheapmi ja máhcahaga aktiivvalaš vuostáiváldin ovddidit guovllu bistevaš ja dorvvolaš geavaheamis ja birrasa seasti vánndardeami.

Oahpistanmateriála buvttaduvvo sihke suoma- ja sámegillii, ja dárbbu mielde maiddái eará gielaiguin. Árbediedut ja -máhtut gáhttejuvvoyit sihke oahpisteamis ja oahpahusas.

7.4.3 Doaibmabijut

Ášsehasaid rávvemis ja oahpisteamis Báíšduoddara meahcceguovllus vástidit boahtteáiggisge Davvi-Sámi luondduguovddáš ja Ohcejoga luonddustohpu (geasi áigge rabas). Maiddái Meahcirádđehusa eará luondduguovddážat ja -stobut ja ášsehasbálvalanbáikkit ja Meahcirádđehusa interneahttiisiiddu (**luontoon.fi**, **lundui.fi**) addet dieđuid guovllu luonddus, geavaheamis ja lustageavahanvejolašvuodain. Davvi-Sámi luondduguovddáža oahpistanmateriála ođasmahtedettiin Báíšduoddara meahcceguovllu sáhttá buktit ovdan oassin Ohcejoga ja Anára guovlluid meahcceguovlo- ja luonddusuodjalanguovlluid ollisvuodas.

Meahciráđđehusa suoma- ja sámegielat interneahttiiddut bajásdollojot ja ovddiduvvojot nu, ahte siiddut beivejuvvojot ja dollojuvvojot áiggi dásis. Diedihančállosiid sisdoallu ovddiduvvo ja dahkkojuvvojot dárbbašlaš giellaveršuvnnat ee. sámegillii. Meahciráđđehus bargá ollu ovttas Sámemuseain.

7.4.4 Čuovvun

Meahciráđđehus čuovvu luondooahpisteami ja áššeħasbálvalusa Davvi-Lappi luondduriggodat-pláanas (Sandström je. 2000) sohppojuvvon mihtidanvugiigui. Dáin guvlui heivvolaš mihtidan-vuogit leat odđa oahpistandávvaliid ja čuožáhatdávvaliid mearri ja daidda geavahuvvon jahkásashargo- ja ruhtamearri, jahkásash áššeħasoktavuodaid mearri guđege áššeħasbálvalanbáikki hárrái ja áššeħasaid duhtavašvuhta.

Luondduguovddážiid ja luonddustobuid gallestalliid lohku čuvvojuvvo rehkenastinrusttegiigui, guossegirjijiigui ja eará dárkkálmuhhti čuovvunvugiigui jahkásacčat. Meahciráđđehusa oažjun áššeħasmáhcahat čuvvojuvvo ja ovdanboahtán váttisvuodaide dávistuvvo váikkuhusaid árvvoštallama prinsihpaid mielde.

7.5 Luondoturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaibma

7.5.1 Dálá dilli

Mátkkálaččaide fállet prográmma- ja oahpistanbálvalusaid lassin ee. idjadanbálvalusaid, biepmu ja meahcisboradanbálvalusaid, boaldámuša, mátkemuittuid, vánddarandárbašiid ja sáhtostanbálvalusaid.

2003:s dahkkojuvvui fitnodatjearahallan Gálldoaivvi ja Báíšduoddara meahcceguovlluid váikkuhanbirrasis doaibmi fitnodagaide (Stolt 2003). Jearahallamii oassálastán 47 olbmox, geat ledje ieža fitnodatolbmot dahje ledje eará fitnodatolbmo bálvalusas, gávccis almmuhedje iežaset áidna doaibmasuorgin turismma prográmmabálvalusaid. Eatnašiin jearahallamii oassálastán olbmuin lei dasa lassin dahje válđodoaibmasuorgin ee. idjadan- ja/dahje restorájnja-, kafeadoaibma, mátkemuittuid vuovdin, luonddubuktagiid ovddosdikšun ja girdidoaibma.

Fitnodagain ($n = 28$), mat geavahedje fitnodatdoaimmasteaset meahcceguovlluid, guhtta almmuhedje iežaset áidna doaibmasuorgin turismma prográmmabálvalusaid. Turismma prográmmabálvalussii spesialiseren fitnodagaid válđobukttagat ledje idjadafálaldagat, suhkanbálvalusat, meahccebivdu, guolástus, mohtorgielkkástallan, vánddaranbálvalusat, mohtorgielkásafárat ja meahcceturisma.

Fitnodagain 22 ledje geavahan Báíšduoddara meahcceguovllu fitnodatdoaimmasteaset majimuš lagi áigge. Báíšduoddara meahcceguovllu ledje geavahan eanemus meahccebivdui (21), guolástussii (17), mohtorgielkkástallamii (16), vánddardeapmái (13), murjemii (9) ja luonddu dárkomii (8). Báíšduoddara meahcceguovllu geavahan fitnodagain gávcci almmuhedje iežaset geavahit guovllu oktii vahkus dahje dávjjibut, njeallje oktii guovtté vahkus, vihtta oktii mónotbajis ja vihtta hárvebut. Meahcceguovllu geavaheamis čakčii deaivá sullii 40 %, geassái sullii 29 % ja dálvái sullii 6 %.

Fitnodagaid gallestallančuozáhagat Báíšduoddara guovllus ledje ee. Goahppelašjávri (bivnnu-heamos čuozáhat), Várdojávri, Loktajávri, Luopmošjávrri birrasat, Nuvvosa Áilegas, Rávdójávrit, Áhkovárri ja Liŋkinjeaggi.

Guovllu fállan vejolašvuodat vástidedje gaskamearálaččat viehka bures fitnodagaid dárbbuid. Rusttegiid ja fuolahusa hárrái buoremus árvosáni ožžo rusttegiid kvalitehta, fuonimus árvosáni daid vátnivuohta. Bálgaid, láhtuid ja mohtorgielkájohtolagaid hálíidedje lasi erenoamážit Báíšduoddara meahccegugvlui.

Sápmelašvuoda oidnoma fitnodagain atne dábálaččat buorrin ášsin. Sámekultuvra ja boazodoallu geasuhedje mátkkálaččaid daid ekssohtalašvuoda dihte. Nuppe dáfus soapmásiid mielas boazodoallu lei goahcamin turismma ovddideami. Muhtumiid mielas fas sápmelašvuhta galggai oidnot eanet turismma fitnodatdoaimmas.

Báíšduoddara guovllus čuvvojuvvojit Meahciráđđehusa luonddubálvalusaid 23.10.2003 dohkkehán bistevaš luondduturismma prinsihpat. Bistevaš luondduturismmain bargojuvvo min hálddašan suodjalan- meahcce- ja suodjalanprográmma guovlluin nu, ahte

- 1) luondduárvvut seilot ja doaibma ovddida luonddusuodjaleami
- 2) birrasii čuohcá nu uhccán go vejolaš olggobeale deaddu
- 3) adnojuvvojit árvvus báikkálaš kultuvra ja árbvierut
- 4) áššehasat dovdagohtet ja atnigohtet eanet árvvus luondu ja kultuvra
- 5) áššehasaid vejolašvuodat návddašít luonddus buorránit
- 6) áššehasaid vuoinjalaš ja rumašlaš buorredilli buorránit
- 7) doaimmat váikkuhit bures báikkálaš ekonomijai ja barggolašvuhtii
- 8) luondduturismma birra diedihuvvo ja dat márkanasto bures ja vássttolaččat
- 9) doaibma plánejuvvo ovttasráđiid.

7.5.2 Ulbmilat

Luondduturismma vejolašvuodat dorjojuvvojit Ohcejoga ja Gáregasnjárgga lustageavahan-avádagain.

Turismadoaibma meahcceguovllus galgá leat smávvalágan ja stivrejuvvon. Doaibma ii oaččo čuohcit meahcceguovlolága (62/1991) iige luonddusuodjalanlána (1096/1996) ulbmiliid ollašuvvamii. Meahciráđđehusa ulbmilin lea ahte sámiid vejolašvuodat bargat iežaset kultuvrain dorvvastuvvojit ja boazodoallolágas (848/1990) mearriduvvon geatnegahttimat devdojuvvojit (Meahciráđđehusláchka 1378/2004).

Meahciráđđehus geahččala dahkat ovttasbargosoahpamušaid Báíšduoddara guovllus doaibmi buot fitnodagaiguin. Bálvalanrusttegiid geavaheami eaktun lea soahpat ášsis, go fitnodatdoaibma manná badjel dábálaš juohkeolbmogeavaheami. Soahpamušat dahkojuvvojit bistevaš luondduturismma prinsihpaid mielde.

7.5.3 Doaibmabijut

Prográmmabálvalusfitnodagat sáhttet geavahit ávdinstobuid orustanbáikin omd. boradeapmái dahje dolastallamii dainna eavttuin, ahte dain lea dasa lohpi dahje soahpamuš Meahciráđđehusain. Fitnodatdoaimmas ávdinstobuid ii sáhte geavahit idjadeapmái. Fitnodatdoaibma ii govčča eret dábálaš vánddardeaddji juohkeolbmovuoigatvuoda stobuid geavaheapmái. Jos geavaha bálvalanrusttegiid fitnodatdoibmii, de dasa galgá leat álo sierra lohpi dahje soahpamuš. Fitnодагас berrojuvvo suodjalanguovllu fállan bálvalusain (omd. gámpát, fuolahuvvon dolastallanbáikkit, bázahusfuolahus) iešgoasttidanhaddái vuodđuduvvi máksu.

Prográmmabálvalusfitnodahkii sáhttá mieđihit juohkeolbmovuoigatvuodaid badjelmanni gohttemii lobiid guđege dáhpáhusa hárrai sierra (guhkumustá 2 mánnotbadjái) hávil ovddalgihtii sohppojuvvon báikkiide lustageavahanavádahkii. Lobis meroštallojit gohttema eavttut. Gohttensajit eai oaččo leat áitativuloš šlájaid dáfus rašis dahje muđui gollanhearkkes báikkiin, eaige dat oaččo čuohcit boazodollui, vánddardeaddjiide dahje guovllus eará johtaleaddjiide. Go lohpeáigi lea vássán, de gohttensadji galgá čorgejuvvot ovddeš dillái. Goahppelašjávrri ja Luopmošjávrri guvlui sáhttá hukset vuosettažettiin fitnodagaid atnui várrengoadi ded.

7.6 Bálvalanrusttegiid fuolahus

7.6.1 Dálá dilli

Báišduoddara meahcceuovllu dikšumis vástida Meahciráđđehusa Lappi luonddubálvalusat. Ovdamearkka dihte Pohjois-Lapin puistoalue bargoveahka vástida lustageavaheami bálvalusain, suodjalanbiologat vástidit šlájaid suodjaleami čuovvumis ja meahccegoziheaddji meahccegoziheamis. Eiseváldeáššiid (ee. luonddusuodjalanlága mieldásaš lohpeáššit ja boazodollui ja eará luondduealáhusaide guoskevaš áššit) giedahallá guovlluhoavdda ja guovlluuoivámušaid válndo-prinsihpaid ja rávvagiid mielde dán doaimmas vástideaddji olmmoš.

Guovllu fuolahus vuodđuduvvá Meahciráđđehusa biras- ja kvalitehtavuogádaga ja huksema ja hukseheami prinsihpaide. Báišduoddara guovllu fuolahusas vástida meahccemeaštir iežas joavku vuollásáš guovllus. Ohcejoga bargo- ja gieddebargojoavkkus leat (2007:s) golbma fásta luondogoziheaddji. Dasa lassin doaibma jodihuvvo Bargoministeriija doarjjaruđaiguin ruhtaduvvon bargiiguin. Earret fuolahusa luondogoziheaddjit leat mielde ee. goziheamis ja šlájaid čuovvumis.

7.6.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Fuolahuusdoaimmaid geahčcalit ollašuhittit nu, ahte doaibmabijut čuozášedje nu uhccán go vejolaš guovllu lundai ja guovllus johtaleaddjiide. Fuolahuusjohtalus guovllus dáhpáhuvvá eanaš dálvit, goas johtalit mohtorgielkkáiguin. Geasi áigge meahcefievruid geavahit nu uhccán go vejolaš.

8 Boazodoallu

8.1 Dálá dilli

Bohccot johtalit eanaš oasi jagis viehka veaittalassii bálgosiid siste. Bohccuid geahčalit goittot doallat guohitoneatnamiid seastin dihte geassit ja dálvit sierra guovlluin.

Boazodoalu mearkkašumi ii sáhte árvvoštallat dušše ruđain. Boazodoalus lea ekonomalaš váikkuhusaid lassin stuorra kultuvrralaš mearkkašupmi. Boazodoallu lea guovllu sámekultuvrra vuodđu. Báíšduoddara, Gálldoaivvi, Muttošjávrri ja Muotkeduoddara bálgosiid osolaččain measta buohkat leat sámit (j. 2007). Boazodoalus lea maiddái viidáset servodatlaš mearkkašupmi. Ovdamearkka dihte Lappi turisma lea sakka čadnojuvvon bohccui ja boazodollui guoskevaš miellagovaide.

8.1.1 Báíšduoddara bálggus

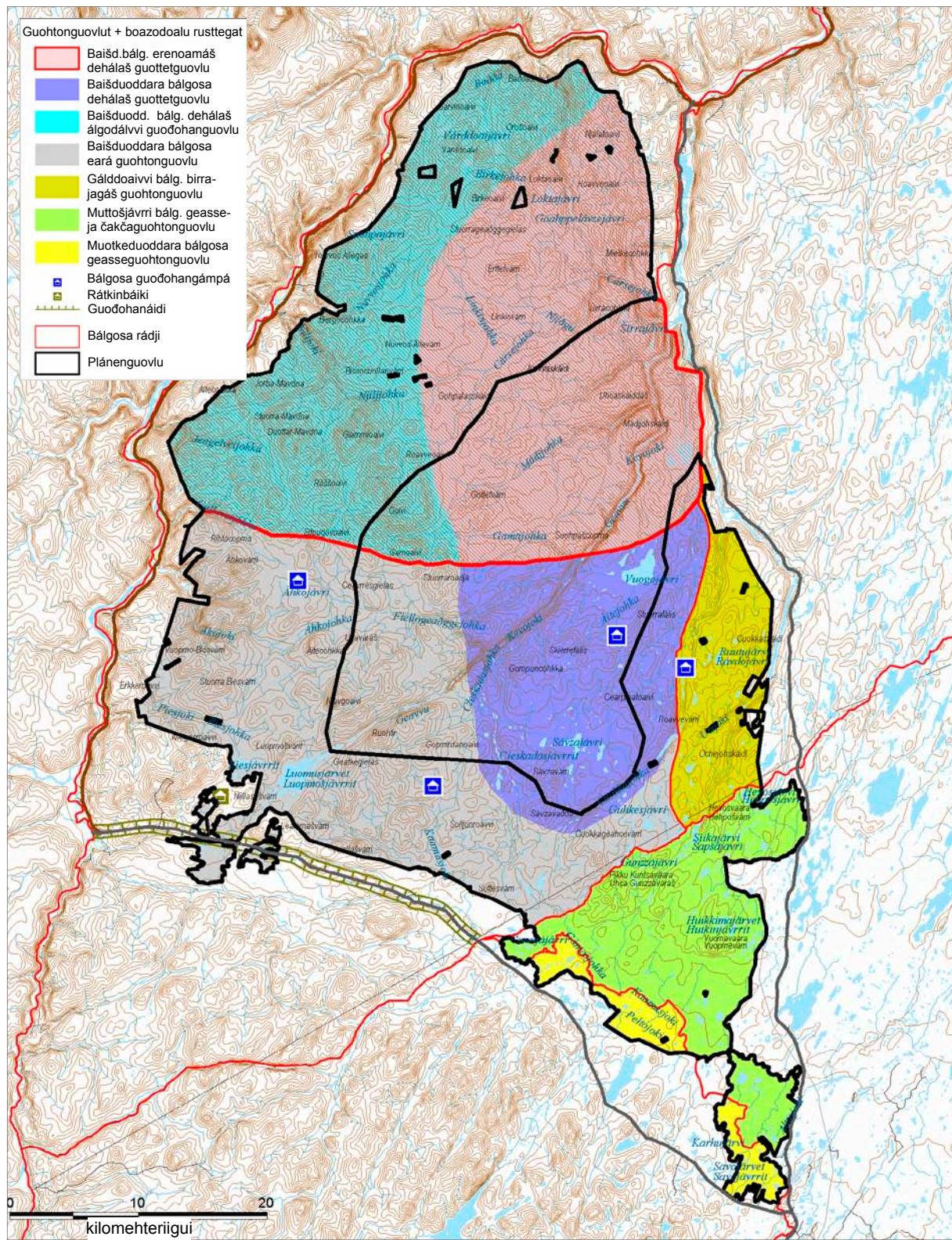
Báíšduoddara bálgosa ollesviidotat lea 280 900 hektára. Bálgosa guohitunguovlluin sullii 45 % leat Báíšduoddara meahcceguovllus (lagabui 125 000 hektára) ja 25 % Geavu luonddumeahcis (sullii 70 000 hektára). (govva 4)

Buot Báíšduoddara bálgosa badjeolbmot bohtet sámebearrašiin. Báíšduoddara bálgosa siste leat 10–14 siidda, maid mearri molsašuddá jahkásacčat dan mielde, mo bohccot lihkkohit goaivut biepmu muohttaga vuolle. Báíšduoddara bálgosa sierra osiid eai leat sierra nammadan geange badjeolbmui eaige mange siidii. Jahkásáš dálkedilálašvuodat váikkuhit dasa, gos bohccuid dollet. Siiddat geahčalit goittot doallat bohccuideaset jagis jahkái oahpisin šaddan guovlluin (Antti Piera Valle 12.6.2006). Bálgosa bohccuid johtaleami ja birgema čuvvot birra lagi, maiddái geassit (Báíšduoddara bálgosa).

Bohccot rátkojuvvojit ja lohkojuvvojit čakča–odđajagimánus, man várás bohccot čohkkejuvvojit Áilegasá bigálusáidái. Bigálastima maajjá sullii 2/3 bohccuin mannet Gápmasa–Gáregasnjárgga–geaidnoguoras leahkki guodohanáiddi máttabeallai (Muotkeduoddara meahcceguvlui) ja 1/3 bálgosa davágeahčai. Odđajagi–guovvamánu molsašuvvama áiggiid bálgosa davágeahčen guohttu bohccot buktojuvvojit fas bigálussii. Daid rátkima maajjá maiddái bálgosa máttageahčen guohttu bohccot buktojuvvojit fas rátkinlhákai. Dán oktavuođas buot bálgosa bohccot rátkojuvvojit siiddaide (Valle 2006).

Cuono–miessemánus bohccot čoahkkanit iešalddes Geavvoroggái guottetbáikkiid lahkosiodda (govva 4). Álldut guottadit miesse–geassemánus. Guotteha maajjá bohccot čoahkkanit čorragiidida divrri dihte. Čorragat mannet jálddos ja čoaskáset duoddarii (Guivi), gos ii leat nu ollu divri. Suoidne–borgemánu molsašuvvama áiggiid borrot biđgejít ealuid, goas bohccot njidjet duoddaris ájagáttiide ja bieđganit miehtá bálgosa. (Valle 2006)

Go rievssatbivdu álgá čakčamánus, de oassi Gáregasnjárgga–Ohcejoga–geaidnoguora ja Ohcejohleagi bohccuin báhtarit meahccebivddus geavahuvvon beatnagiid Geavu luonddumeahccái. Dát čuohcá viehka garrisit Geavu luonddumeahci guohitoneatnamiidda. Dasa lassin ealgabivddus geavahuvvon beatnagat dagahit dan, ahte bohccot johttájít álgodálvvi dehálaš guovlluin Áñjela–Gáregasnjárgga–geaidnoguoras (Muotkeduoddara meahcceguovlu) nuorttas, mii fas čuohcá viehka garrisit nuorttit guohitunguovlluide (govva 4). (Valle 2006)

Gova 4. Báišduoddara meahcceuovllu boazodoalu lágideami ja rusttegat. © Meahciráðdehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Báíšduoddara meahcceguovlu lea eanaš
Báíšduoddara bálgosa guohtonguovlluid
siste. Muhtun muddui meahcceguovllus
dolleq bohccuideaset maiddái Muttošjávrri,
Gálldoaivvi ja Muotkeduoddara bálgosat.
Govva: Pirjo Seurujärvi.

8.1.2 Muttošjávrri bálggus

Muttošjávrri bálgosa ollesviidodat lea 182 700 hektára. Bálgosa guohtonguovlluin sullii 17 000 hektára dahjege 9 % leat Báíšduoddara meahcceguovllu nuortamáttageahčen. Dat vástida 11 % meahcceguovllu viidodagas (govva 4).

Buot bálgosa badjeolbmot bohtet sámebearrašiin.

Giđdat bealli áladduin guottehuvvojit gárddis ja nubbi bealli guoddá veaittalassii. Álgogeasis bohccot johtet Idjajávrri birrasiidda Gálldoaivvi meahcceguovllu beallai ja das davás, goas guođohanáidi gokčojuvvo. Bohccot leat veaittalassii geasseguohitoneatnamiin. Čakčat bohccot čohkkejuvvojit válđobigálusbáikái, Čivttajoga gárdái, ja miesit merkejuvvojit rátkima oktavuođas. Bigálusaid manjá bohccot luitojuvvojit bálgosa máttageahčai dálveguohitoneatnamiidda. Dálve- ja geasseguohitoneatnamiid gaskkas lea áidi. Dálvit bohccot guođohuvvojit. Oddajagi-guovvamánus dollojuvvojit vuođđobigálusat, goas siiddat válđet bohccuideaset iežaset guovlluide gehčui. Juohke dálvve ealuid geahčalit doalvut eará guvlui guohtut. Bohccot gehčojuvvojit moanain siiddain ja bibmojuvvojit lassefuodđariin geahččama álkidahttin dihte. Bohccot guođohuvvojit cuojománu rádjai.

Muttošjávrri bálgosis dat oassi, mii lea Báíšduoddara bealde, gullá bohccuid geasse- ja čakča-guohtonguovlluide. Bálgosa guođohanáidi manná Gámasjogas Giellájoga bokte Idjajávrri geaidnoerrui. (Pentti Valle, njálmmálaš diehtunaddin 2004) (govva 4)

8.1.3 Gálldoaivvi bálggus

Gálldoaivvi bálgosa viidodat lea 233 500 hektára. Bálgosa oarjabeale guohtonguovllus sullii 12 000 hektára dahjege sullii 5 % lea Báíšduoddara meahcceguovllu nuorttageahčen. Dát lea 8 % meahcceguovllu viidodagas (govva 4).

Buot bálgosa badjeolbmot bohtet sámebearrašiin.

Geasi áigge bohccot leat veaittallassii miehtá bálgosa. Bohccot merkejuvvojit čakčat ja álgodálvvís, geassemearkumiid eai šat doala. Čakčat bohccot čohkkejuvvojit Ánnévári biebmangárdái, mii lea Skállovári (Gálldoaivvi meahcceguovllu ráji lahkosiin) bigálusáiddi oktavuodas. Bigálusaid maŋŋá bohccot dolvojuvvojit siiddaid mielde iežaset guohtonguovlluide. Bálgsis eai leat guođohanáiddit. Vaikko ieš guođohanáiddit eai leatge, de bohccot molssodit lunddolaš vuogiset mielde guohtonguovlluid.

8.1.4 Muotkeduoddara bálggus

Muotkeduoddara bálgosa ollesviidodat lea 250 900 hektára. Bálgosa guohtonguovlluin sullii 2 500 hektára dahjege sullii 1 % lea Báíšduoddara meahcceguovllu máttageahčen.

Buot bálgosa badjeolbmot bohtet sámebearrašiin.

Bálgosa guohtoneatnamat leat juhkkojuvvon geasse- ja dálveguohtonguovlluide. Guohtonguovllut leat sirrejuvvon guođohanáiddiin. Áiddi davábealde leat geasseguohtonguovllut ja máttabealde dálveguohtonguovllut (Siekinen 2002). Muotkeduoddara bálgosis dat oassi, mii lea Báíšduoddara meahcceguovllu siste, gullá bálgosa geasseguohtonguovlluide (govva 4).

8.2 Boazodoallu ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovloláhka (62/1991) doarju boazodoalu. Meahcceguovlolága ulbmilin lea eará ulbmiid lassin dorvvastit luondduealáhusaid ja sámekultuvrra. Dasa lassin meahcceguovloláhka addá vejolašvuoda luohpadit boazodoalus dárbbašlaš geavahanvuogatvuodaid. Meahcceguovlolágas eai leat goittot njuolggadusat, mat muddejít dárkileappot boazodoalu. Dat gávdnojít boazodoalloágas (848/1990).

Meahcceguovllut leat oaivvilduvvon boazoguohtonguovlun, muhto ovdamearkka dihte meahcceguovloláhka mearrida guohtoneatnamiid geavaheamis dušše ulbmillá dásis. **Luondduealáhusaid dorvvastemiin** oaivvildit maiddái dan, ahte guohtoneatnamiid dilli galgá seailluhuvvot guhkes-áiggeulbmiliin. Jearaldagas lea bistevaš geavaheami prinsihppa.

Boazodoallolágas guohtoneatnamiid bistevaš geavaheapmi stivrejuvvo ealihanbohccuid alimuslogu mielde. Boazodoallolága mielde ”bálgosiid ealihanbohccuid alimuslogu mearridettiin eana- ja meahccedoalloministeriija galgá giddet fuopmášumi dasa, ahte dálvvi áigge bálgosa siste guohttu bohccuid lohku ii mana badjel bálgosa dálveguohtoneatnamiid bistevaš buvttadannávcçaid”.

Meahcceguovlolága ulbmilin lea maiddái seailluhit guovllu meahccáivuoda. Nugo ovddit loguin boahtá ovdan, de **meahccáivuhta** ii goittot sáhte oaivvildit dievaslaš luonddudili oppa guovllus, dasgo meahcceguovloláhka dohkkeha boazodoalu birasváikkhuhusaid – beare boazodoallu lea bis-tevaš vuodu alde. Jeagil ja bohccuid eará biebmošattut leat nappo boahtteáiggisge boazodoalu anus. Boazoáiddit, gámppát ja boazodoalu eará rusttegat gullet meahcceguvlui, ja badjeolbmot sáhttet johtalit meahcceguovllus meahccefievrruiguin sihke geassit ja dálvit ja sii sáhttet váldit doppe dárbašlaš boaldinmuora.

Meahcceguovlolágas lea stuorranávddiide muhtun muddui ruossalas oaidnu. Lága ulbmil **meahccáivuoda seailluheapmi** doallá sistis jurdaga ahte meahcceguvlui gullet maiddái stuorranávddit. Ulbmil **luondduealáhusaid dorvvasteapmi** mearkkasa goittot dan, ahte návdelohku ii oačo leat menddo stuoris, dasgo boazodoalu beroštumit galget heivehuvvot stuorranávddiid lohkui guovllus. Iešalddes dán várás lea dahkkojuvvon riikkadási návdeprogramma, mas meroštallojít návdenáliid ulbmilsturrodagat sierra osiin Suomas (Stuorraspirebargojoavkku 1996). Stáhta máksá buhtadusa návddiid goddin bohccuin. Gumpes- ja guovžanálit muddejuvvoyit maiddái bivdu bokte.

8.3 Boazodoallu ja jekkiidsuodjalanláchka

Jekkiidsuodjalanláchka (851/1988) ja -ásahus (852/1988) eai gáržzit boazodoalu. Jekkiidsuodjalanláhusa 3. §:a čuoggás 8 daddjojuvvo, ahte jekkiidsuodjalanguovllus leat lobálaččat, almmá ahte 1. §:a njuolggadusat dan hehttejít, ”boazodoallu ja dasa dárbašlaš doaibmabijut”. Badjeolbmot sáhttet johtalit jekkiidsuodjalanguovlluin meahccefievrruiguin geassit dárbašlaš boazodoallo bargguin ja dálvit boazodollui gullevaš bargguin (Meahccejohtalusláchka 1710/1995, 4 §) ja sii sáhttet váldit doppe boazodoalu várás almmá sierra lobi haga boaldin- ja goahtemuoraid (Boazodoalloláhka 848/1990, 40 §).

8.4 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráddhehus váldá vuhtii boazodoaluin bargama vejolašvuodaaid iežas doaimmain ja plána eanageavahepmái guoskevaš árvalusain ja ávžžuhusain. Meahciráddhehus bivdá bálgosiin cealkámušaid eanageavahepmái guoskevaš áššiin. Boazodoalu dárkilet stivren ii goittotge gula Meahciráddhehussii. Meahciráddhehus ii daga dán oktavuođas boazodoalu lágideapmái – dego rusttegiidda, guođohepmái ja boazologuide – guoskevaš árvalusaid.

9 Guollečáziid dikšun ja guolástus

9.1 Guolástusa mearkkašupmi

Duottarčáziid deháleamos šálašguolit ledje 1950-logu loahpa rádjai eamišlájaide gullevaš rávdu, dápmot, čuovža ja hárri. Eará šlájat – dego hávga, vuskkon ja njáhká – eai mearkkašan nu ollu. Olbmot bivde dábálaččat stuorámus jávrriid ja johkalegiin.

Guolástusa iešlähki rievddai 1960-logus. Atnui bohte beaktilet fierpmit ja sáimmat ja guliid ledje gilvigoahktán. Maiddái mohtorfievruid atnui boahtima geažil duottarjávrriide lei dál álkit beassat. 1980-logus guolástusa dienasmearkkašupmi geahppánii ja guolástus šattai eanet ja eanet ruovttudárbo- ja lustabivdun. Guolástus mearkkaša goittot ain dálge oassin luondduealáhusaiguin bargamis.

Olgobáikegoddelaččat leat sáhttán guolástit duottarjávrriin vuosttažettiin iežaset oamastan giddodagaid guolástanvuogatvuodaid olis. Duottarčáziid lustageavaheapmi lassánii 1970-logus, goas turisttaide vuovdigohte lustabivdolobiid muhtun lustageavahanguovlluide. Jagi 1998 álggu rájes turistabivdit leat beassan mannat guolástit duottarčáziide dego eará sajisge Suomas.

Meahcceguovllu duottarjávrrin bivdet rávddu, mii gullá eami-guollešlájaide. Govva Pirjo Seurujärvi.

9.2 Guolástanvuoigatvuohta ja guolástanráddjehusat

Jagi 1998 álggu rájes Davvi-Lappi guolástusa leat leamaš muddemin guolástanláchka (286/1982) ja -ásahus (1364/1997) ja daid vuodul addojuvvon mearrádusat.

Guolástussii guoskevaš oppalaš stivren gullá guolástanlága mielde guolástanguvlui. Guolástan-guovllu hálddašeapmái gullá guolleekonomalačcat oktilaš guovlu. Báisduoddara meahcceguovlu gullá guovtte guolástanguvlui: Anára ja Ohcejoga guolástanguvlui. Guolástanguovlluid rájít čuv-vot gielddaid rájiid ja guolástanguovllut gokčet buot čáhceguovlluid daid oamastan- dahje hálddašandilálašvuodain beroškeahttá. Lahttun leat čáhceguovllu oamasteaddjit ja guovllus doa-ibmi ámmát- ja lustabivdoorganisašuvnnat. Guolástanlága mielde guolástanguovlu galgá dahkat geavahan- ja dikšunplána, mii sisdoallá čielggadusa guolástanguovllu guollenáliid dilis ja dikšumii ja guolástusa lálideapmái guoskevaš oppalaš vuodđoprinsihpaid. Guolástanguovllut leat dahan-kan iežaset guovlluid várás geavahan- ja dikšunplánaid 2002:s (Seppänen 2002). Dikšunplánat leat beivejuvpon goappáge guolástanguovllus 2007:s (Anára guolástanguovlu 2007).

Guolástanguovllu guolástusa mudden- ja stivrenbargguin ja geatnegahttimiin fuolakeahttá guolás-tusa lálideapmi ja lobiid miediheapmi gullá čáhceguovllu oamasteaddjái. Guovllu čáziin badjel 90 % gullet stáhtii ja daid hálddašeamis vástida ná Meahciráddhehus. Stáhta čáziid guolástusa ja guollečáziid dikšuma leat stivremín lágasásahuvvon gielddalaš guolledoalloráddádallangottiit. Meahciráddhehus miediha guolledoalloráddádallangottiid rávvagiid mielde guolástanlobiid ja dakhá čáhceguovlluid eará dikšunbargguid. Erenoamáš sivaid dihte rávvagiin sáhttá spiekastit.

Earáláhkai go lea eará sajis Suomas dilli, de gieldalaččain lea vuogatvuohta oažžut nuvttá guolástanlobi stáhtačáziin bivdimii. Lohpi miedihuvvo ruovttudárboguolástusa, ámmágtuolástusa dahje luondduealáhusaiguin bargama vuodul. Geavadis buot gieldalaččat Ohcejoga ja Anára gielddas leat ožzon nuvttá guolástanlobi. Olgobáikegoddelaččaide sáhttá miedihit guolástanlobiid, jos dat eai čuoze gieldalaččaid guolástanvejolašvuodaaide. Gieldalaččaid guolástus muddejuvvo čáhceguovllu oamasteaddji lohpeeavttuiguin (bivddusmearit jed.).

Olgobáikegoddelaččaide vuvdojuvvojít lustabivdolobit measta miehtá meahcceguovllu. Lohpe-guvlui eai gula luosagoargŋunguovllut Deanu cázádatguovllus.

Oassi meahcceguovllu guolástusas dáhpáhuvvá eará go čáhceguovllu oamasteaddji miedihan lobiguin. Seaktebivdin, bilken ja guolástus leanalaš vuoggalobiin gullá oktasašguolástussii, masa buohkain lea vuogatvuohta iige guolástussii dárbbashuvvo čáhceguovllu oamasteaddji lohpi. Seaktebivdimii ja bilkemii ii dárbbashuvvo lohpi ja vuoggabivdui galgá leat leanalaš vuoggabivd-lohpi. Oktasašguolástanvuoigatvuodat leat fámus eará sajis earret luossa- ja čuovžaćáziid guoika-ja rávdnesajiid. Buot guovllu cázádagain gávdno luossa ja čuovža. Jos olgobáikegoddelaš hálida guolástit guoika- dahje rávdnesajiin, de sus galgá leat dasa Meahciráddheusa lustabivdolohpi. Oktasašguolástanvuoigatvuohta ii maiddái guoskka čáziide, main guolástus almmá čáhceguovllu oamasteaddji lobi haga lea muđui gildojuvvon. Gieldu sáhttá goittot biddjojuvvot, vai guollenáli dikšunbohtosiid sáhttá buorebut gáhttet ja godđosajiid suodjalit. Ohcejoga gieldda siste gieldu lea biddjojuvvon dihto rávdojávrriide, maid guoládagat dikšojuvvojít sirdingilvimiiguin dahje mat leat dehálaš eadneguollejávrrit. Sirdingilvinjávrrit 2003:s ledje njeallje ja eadneguollejávrrit vihtta.

9.3 Sierraákkat guolástus

Sierraákkat guolástanvuogatvuohta (guolástannávddašeapmi) lea giddodahkii gullevaš vuogatvuohta guolástit nuppi giddodaga, nuppi gili dahje nuppi juohkogotti čáhceguovllus. Dákkár eará go čáhceguovllu oamastanvuogatvuhtii vuodđuduvvi guolástanvuogatvuohta vuodđuduvvá dábálaččat odđadálu vuodđudan- ja dárkkistangirjjiide dahje árbevirolaš návddašeapmái.

Anára ja Ohcejoga gielldain leat sierraákkat guolástanvuogatvuodat čielggaduvvon ja nannejuvvon stuorrujuohkodoaimmahusa manjá dollojuvvon čáhcebirerádjgeassindoaimmahusain, main earret eará gessojuvvojedje sierra juohkogottiide ja stáhtaeatnamii gullevaš čáhceguovlluid gaskasaš rájit. Doaimmahusat álggahuvvojedje Anáris 1961:s ja Ohcejogas 1963:s. Guktot doaimmahusat registrerejuvvojedje 1977:s.

Ieš čáhceguovlluid juohku gergejuvvui buorre muddui 1984:s, muhto alimus riekti máhcáhii Anára ja Ohcejoga doaimmahusaid doaimmahusalbmáide sierraákkat guolástanvuogatvuodaid čielggadan ja nannen dihte (Anár: AR:a duopmu 27.6.1984 nr 1331 M 82/104 ja Ohcejohka: AR:a duopmu 27.6.1984 nr 1330 M 82/98).

Guolástanvuogatvuodat čovdojuvvojedje dan manjá **Anáris** doaimmahusas 1985:s, eanarievtis 1989, alimus rievttis 1993:s, doaimmahusas 1995:s (Anárjávrri oktasaš čáhceguovllut), eanarievtis 1996:s ja alimus rievttis 1996:s ja **Ohcejogas** doaimmahusas 1985:s, eanarievtis 1989:s, alimus rievttis 1993:s, eanarievtis 1996:s ja alimus rievttis 1996:s.

Manimuš guolástanvuogatvuodat, main lea váidojuvvon, čovdojuvvojedje lágfámolaččat alimus rievtti duomuiguin 14.11.1996 (Anár: AR:a mearrádus 14.11.1996 nr 4315, diáranr M 96/138 ja Ohcejohka: AR:a mearrádus 14.11.1996 nr 4314, diáranr M 96/54).

Doaimmahus- ja riektegeavvanášsegirjjiin lea nannejuvvon dáluide guolástanvuogatvuohta dihto jávrriide dahje jávreosiide, jogaide ja buođđo- ja nuohettesajiide, main eatnašat leat stáhta čáhceguovlluin. Mearrádusain ii leat válđojuvvon bealli guolástanvuogatvuoda sisdollui dahje oama-steaddji ja sierraákkat guolástanvuogatvuoda hálldašeaddji gaskavuhtii. Iešalddes ii nappo vel dihttojuvvo, galle bivdosa ja makkár bivdosiid návddašeami hálldašeaddjit sáhttet geavahit.

Áiggiid mielde dálut leat árbejuogu dahje giddodatgávppiid dihte juohkásan moanaide dáluide, mat geavahit dál ovttas dálui nannejuvvon guolástanvuogatvuoda. Guđege juohkodálu vuogatvuohta lea dan duohken, mo ovdamearkka dihte giddodatgávppis lea sohppojuvvon. Ohcejogas leat álggahuvvon vuosttas giddodatmeroštallandoaimmahusat, main čielggadit, maidda giddodagaide dálui vuogatvuohta lea sirdašuvvan ja makkár ossodagaiguin dát ožzot guolástit. Osolašlogahallama mieldášaš giddodagaid oamasteaddjít hábmejít oktasašguovlolága (758/1989) mielde osolašgotti, man lahtut mearridit ovttas guolástanvuogatvuoda geavaheamis. Doaimmahusaid birra leat boahtán alimus rievtti duomut 2002:s ja 2006:s. Alimus rievtti manimuš mearrádusa vuodđul osolašlogahallamat dahkkojuvvojít guolástanbáikkiid mielde. Alimus riekti gávnkahii mäddái, ahte giddodatmeroštallandoaimmahusas ii sáhte čoavdit guolástannávddašeemiid sisdoalu.

Oktasaš guollečázi osolašgoddi (ovddeš guolástangoddi) ii ná mearrit guolástanvuogatvuodas, muhto guolástanvuogatvuoda geavaheamis soahpan gullá ovtta dálui hábmen osolašgoddái.

Sierraákkat guolástanvuogatvuohta ii atte oktovuoigatvuoda guolástussii, muhto čáhceguovllu oamasteaddjis lea raddálas guolástanvuogatvuohta dain čáhceguovlluin, maidda sierraákkat guolástanvuogatvuohta lea váikkuheamen.

9.4 Guollegilvimat

Okta buot eanemus čáziid guoládaga rievadan dagaldat leat guollegilvimat. Guollegilvimiid álgoulbmilin lea leamaš lasihit čáziid guollebuvttadeami. Gilvimiid dihte eamiguollenálit jávke. Guollegilvimiin geavahedje čuovzža, mii fargga jávkadii juoba jalges duoddaris duottarjávriid eamirávdonáli. Guollenáliid lunddolaš máhcahanbargguid álggahedje 1980-logu loahpageahčen. Eamiguollenáliid máhcaheami eaktun lea vierrogollešlája jávkadeapmi. Eanemus lea bargojuvvon rávdonáliid máhcahan dihte.

9.5 Guolástus ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovlolágas (62/1991) eai leat guolástusa eaige guollečáziid dikšuma stivrejeaddji njuolggadusat. Dat gávdnojit guolástanlágas (286/1982) ja -ásahus (1116/1982). Meahcceguovlolága ulbmilat **sámekultuvrra dorvvasteapmi ja luondduealáhusaid dorvvasteapmi** bidjet goittotge guolástusa daidda geavahanhámiide, maid dihte meahcceguovlu lea vuodđuduvvon. Lága ulbmilis **meahccáivuoda seailluheapmi** sáhttá maiddái váldit ovdan dihto beliid, mat galggašedje váldojuvvot vuhtii guollečáziid dikšumis ja geavaheamis mearridettiin.

9.6 Guolástus ja jekkiidsuodjalanoláhka

Jekkiidsuodjalanoláhka (851/1988) ja -ásahus (852/1988) eai gáržžit guolástusa. Jekkiidsuodjalanoláhka 3. §:a čuoggás 3 daddjojuvvo, ahte jekkiidsuodjalanguovllus lea lohpi guolástit, almmá ahte 1. §:a njuolggadusat dan hehttejít.

Guolástus ja meahccáivuoda seailluheapmi eai mana ruossalassii, eaige maiddái guolástus ja luonddusuodjaleapmi. Guollebivddus johtet goittot dávjá mohtarfievrruiguin. Guovllu geainnuhisvuoda dihte ealáhusguolástussii ja ruovttudárboaguolástussii guovllu čáziin šaddá geavahit sihke dálvit ja geassit meahccefievrruid ja girdi. Vaikko guolástus ii daninassii čuoze guovllu meahccáivuhtii dahje luonddudilálašvuhtii, de dasa guoskevaš doaimmat sáhttet dan dahkat. Guolástanvuoigatvuohta ii atte vuogatvuoda johtalit mohtarfievrruin meahcis.

9.7 Ulbmilat ja doaibmabijut

Gaskaboddosaš guolástandoarjabáikkiid sáhttá miedihit guolástusa dárbbuide logus 16 **Geavahanvuoigatvuoda láigoheapmi ja luohpadeapmi** ovdanbukton prinsihpaid mielde. Fatnasa doallamii sáhttá miedehit lobiid.

Meahcirádddehus oassálastá Ohcejoga ja Anára guolástanguovlluid guollečáziid geavahan- ja dikšunplánaid beivemii.

Guollenáliid lunddolaš lassáneapmi dorvvastuvvo guolástusa muddema bokte. Ohcejoga guolástanguovllus eai dahkojuvvo ieš guollegilvimat guollešaddadanlágádusaid veajehiiguin. Gilvimiid sáhttá goittot čádahit čázádatguovllu siste nu, ahte sirdojuvvojít guolit dahje meadđdemat jávris nubbáí. Luonddudilálašvuoda seailluhan dihte sirdingilvimiid ulbmilin galgá leat vuostazjettiin eamiguollenáliid máhcaheapmi čáziide, main dat leat jávkan. Guolit eai gilvojuvvo johkačáziide eaige luosa goargnjunguovlluide.

Sirdingilvimiid oktiiveiveheapmi ja das vástideapmi gullá čáhceguovllu hálddašeaddjái, ja nuba buot guvlui dáhpáhuvvi gilvimiidda galgá leat Meahciráddhehusa lohpi ja gilvimiid galgá čadahit dárkilit guorahallon vuogi mielde millosit eiseváldebargun. Guolástanráddjehusaid dárbbashaš-vuoda galgá dađistaga čuovvut dárkilit ja dárbbashaš nuppástusat dahkkojuvvojit golmma lagi gaskkaid. Ággan ovdalis máinnašuvvon árvalusaide leat lágaid ja ásahuaid lassin dustet guolle-dávddaid, seailluhit guollenáliid genetihkalaččat buhtisin ja dustet vierrošlájaid dagahan ekologa-laš nuppástusaid.

9.7.1 Guolledávddaid leavvama hehtten

Gyrodactylus salaris lea dábálaš luhtehas luosaid čuomas miehtá Suoma earret Jiekjamerrii luoti čázádagaid. Luhtehas lea sullii 0,5 mm:a guhku, ja nuba dan ii sáhte oaidnit bálijes čalmmiiguin. *G. salaris* sáhttá eallit ja lassánit maiddái girjeluosa čuomas, ja sáhttá oanehis áiggi eallit maiddái eará guliid čuomas.

Dát luhtehas lea hui dábálaš ee. Duortnoseanu čázádaga luossaveajehiin, maidda luhtehasa eai leat fuobmán dagahit vahágiid dahje jámuid. Go luhtehas gárttai Norgii 1970-logus, de doppe dat lea dagahan luosa johkaveajehiidda stuorra jámuid lagabui 40 jogas, mii lea sakka geahpedan maiddái sállašiid. Sivvan atnet dan, ahte Atlántii luoti jogaid luossanálit eai bastte vuostálastit *G. salaris*-luhtehasa laskama. Seammá lea fuobmájuvpon maiddái Ruošša bealde ee. Kierettijogas. Lea nappo erenoamáš dehálaš hehttet luhtehasa leavvamis Detnui ja Njávdánjohkii.

Luossaluhthasa ja guolledávddaid sáhttá hehttet desinfiseremiin dahje goikademiin guolástan-biergasiid, jos dat leat geavahuvvon eará čázádagain. Desifiserenvejolašvuhta gávdno moanain turismafitnodagain, mat vuvdet guolástanlobiid. Ealli guliid ja meadđemiid ii oaččo sirdit eará sajis Suomas Jiekjamerrii luoti čázádagai.

Eana- ja meahccedoallosmisteriija ásahusa Deanu, Njeavdánjoga, Báhčaveaji, Duollánjoga ja Uvddujoga čázádatguovlluid suddjemis *Gyrodactylus salaris*-parasihta leavvama vuostá (1376/2004) gustohit Suomas Nuortamerrii ja Vilgesmerrii luoti čázádagaid guovllus dihttovaš *Gyrodactylus salaris*-parasihta leavvama eastima várás ásahusa namuhuvpon Suoma beale čázádagaid guollenáliide ja guollešaddadanlágádusaide. Ásahusas raddjejit ee. guliid ja meadđema sirdima, seakteguliid sirdima ja geavaheami, guliid čoalluma ja maiddái guollebivdobiergasiid ja fatnasiid geavaheami.

9.8 Čuovvun

Meahciráddhehus čuovvu guovllu guollenáliid Davvi-Lappi luondduriggodatpláñas (Sandström je. 2000) ja Meahciráddheusa biras- ja kvalitehtavuogádagas sohppojuvpon mihtidanvugiiguin. Dákkárat leat guolástanlohpestatistikat, guollegilvinraporttat ja dikšun- ja geahčalan-guolástustusaid raporttat.

Fuodđo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea váldán badjelasas guovllu luossanáliid dili čuovvuma. Luonddudilálaš čáziid geavaheapmi ja dikšun gáibidit birrasa dili čuovvuma ja das dáhpáhuvvi nuppástusaid registerema. Čáziid suvruma čuovvun gullá biraseiseválddiide. Čuovvun galgá dáhpáhuvvat miehtá meahcceguovllu ja seamma čáziin, goas oaidná nuppástusaid áiggi guhkko-dahkii. Erenoamáš dehálaš lea čuovvut coages duottarjávrriid dili, main oksygenajávku sáhttá hui garrasit čuohcit guollenáliide.

10 Fuodđodikšun ja meahccebivdu

10.1 Dálá dilli

10.1.1 Meahcástanvuogatvuohta

Suomas meahccebivdu lea muddemin meahcástanlákka (615/1993) ja -ásahus (666/1993). Lága gustohasuorggi ollái leat válđojuvvon dasa lassin meahccebivdu bissovaččat gullevaš doaimmat. Nuba gustohasuorgái gullet fuodđogáhtten, fuodđoealliid dagahan vahágiid buhtadeapmi ja maiddái beatnaga doallan (SII 300/1992, dárkilis vuoduštusat 1 §). Meahcástanlága lassin bivddedet-tiin galgá válđit vuhtii maiddái dan mii luondu- (1096/1996) ja ealliidsuodjalanlágas (247/1996) mearriduvvo. Luonddusuodjalanlágas mearriduvvo fuodđuide ja ráfáidahtekahtes ealliide gulakeahtes ealliid suodjaleamis ja dikšumis. Ealliidsuodjalanlága vuodul geahččalit gáhttet ealli-id buorredili ja buori giedħahallama.

Stáhtaeatnamiin bivdovuoigatvuoda geavaheamis ja fuodđodikšumis mearrida dat eiseváldi, man hálldašanválddi vuollasaš guovlu lea (Meahcástanlákka 44 §). Meahcástanlága 8. §:a mielde ohcejohkalaččat ja anárlaččat ožżot nuvttá bivdit meahci iežaset ruovttugieldda stáhtaeatnamiin.

Meahcceráddheusa hálldašeami vuollasaš stáhtaeatnamiid árbevirolaš meahccebivdoveavaheami ulbmil lea dáhkidot siviilaolbmo meahccebivdovejolašvuodaid suvdilis geavaheami vuodđo-jurdagiid mielde.

Meahcástanlága 46 §:a mielde stáhtaeatnamiidda galgá leat álo čálalaš bivdolohpi stáhtaeatnamiid viidodaga ja goziheami váttisvuoda dihte (HE 300/1992, 26). Jos stáhta soames guovllus lea dárbu ráddjet lobiid meari, de lobiid miedeheamis ovdasadójai berre bidjat dakkár meahccebivdiid, geain muđui ii livčče vuogálaš meahccebivdovejolašvuohta.

10.1.2 Fuodđodikšun ja meahccebivdu Báíšduoddara meahcceguovllus

Meahccebivddus berre čuovvut suvdilis geavaheami vuodđojurdaga. Meahccebivdovuoigatvuhtii čatnasage bissovaččat geatnegasvuohta fuodđogáhttemii. (SII 300/1992, dárkilis vuoduštusat 1 §)

Meahcceráddheus stivre meahccebivdolohpeboaduid fuodđogáhttendoaimmaide – ee. smávva-spirebivdu ja fuodđonáli árvvoštallamii.

Fuodđo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea addán 1989:s fuodđodikšunbiriide rávvagiid das, man ollu galggašedje leat fuodđodárkongolmmačiegahasat. Ávžžuhusa mielde Báíšduoddara meahcce-guovllus ja dan birastahti jekkiidsuodjalanguovlluin galggašedje leat uhcimustá vihtta fuodđo-dárkongolmmačiegahasa. 2007:s lohkkojuvvujedje Ohcejoga fuodđodikšunovttastusa doaibma-guovllus (Buolbmátjávri, Goahppeloáivi, Johttijávri ja Pesemälampi sihke dasstán Anára gieldda bealde Jullanjávri ja Guottoveaiskáidi) oktiibuot guhtta fuodđodárkongolmmačiegahasa. Dáin njeallje leat Báíšduoddara meahcceguovllus dahje dan lahkosiin.

Ealganáli sturrodaga rehkenastimii ja sihkkarastimii geavahuvvo maiddái fuodđodikšun-ovttastusaid lágidan girdisloħkan.

Jagi 2004 árvvoštallamat guovžža, gumppe, geatkki ja albasa valljivuodas ja lassánanbohtosiin vuodđuduvvet buorre muddui eaktodáhtolaččaid merken áicamiidda, mat máninnašuvvon lagi áigge čoggojedje oppa riikkas oktiibuot 19 326. Valljivuodaárvvoštallamiin válđojuvvojit vuhtii maiddái dutkandiedut sierra šlajain, sierra sohkabeallái ja ahkejoavkkuide mihtilmas lihkadeamis ja eallinbirrasiid surrodagas sierra lagiáiggiid. Áicanmateriála dievasmahtti dieduid fidne maiddái, go čuvvojuvvojit guovžžat ja gumppet, maidda leat giddejuvvon GPS- ja radiosáddenrusttegat. (Fuodđo- ja guolleedoalu dutkanlágadus 2005)

2003:s Ohcejoga fuodđodikšunovttastusa doaibmaguovllus bivde 70 minjka ja 151 riebana (Korhonen 2004) – dán árvvu mielde beali bivde Báíšduoddara váikkuhanguovllus (Ohcejoga fdo / Veikko Porsangera njálmmálaš diehtunaddin 2005). Meahciráddhehus hágai 2007:s bivdobiergasiid báikkálaš meahccebivdiid atnui smávvanávdebivddu beavttálmahttin dihte. Dasa lassin eana- ja meahccedoalloministeriija miedihan sierralobiiguin lea riebanbivddu beavttálmahttin dihte njállaporošeavtta áigge sáhttán geavahit riebanbivddus veahkkin mohtorgielkká.

Sihke Anára ja Ohcejoga fuodđodikšunovttastusaid doaibmaguovllus meahccái dolvojuvvojit jahkásačcat 100–150 njoallungeađggi ealggaid várás. Ohcejoga fuodđodikšunovttastusa doaibmaguovllus bealli gedđgiin bidđejuvvojit Báíšduoddara guvlui. Anára fuodđodikšunovttastusa doaibmaguvlui maiddái dolvojuvvojit geadggit, muhto eai leat dárkilet dieđut das ahte gosa (Nisilä 2005, Porsanger 2005).

Meahcástanlágas mearriduvvo beatnaga veaddingeatnegasvuodas. Dan mielde go beana lea olgun, de dan galgá veaddit báddegeažis dahje dat galgá leat seammás gearggus veddojuvvot 1.3.–19.8. Dás sáhttá goittot spiekastit, go eará go vuodjeleaddji beana geavahuvvo meahccebivdui ja dalle, go vuonccesbeana dahje eará loddebeana skuvlejuvvo nu, ahte dat ii headuš ráfáidahton fuodđuid daid lassánanáigge (MeahcástanL 51 §, 3. mom.).

Almmá eanaeaiggáda dahje meahcástanvuoigatvuoda hálddašeaddji lobi haga beatnaga ii oaččo doallat luovus nuppi eatnamis.

Báíšduoddarii – ja eará boazodoalloguvlui – gullevaš stáhtaeatnamiid bivdovuoigatvuodaid lági-deapmái sáhttá váikkuhit maiddái boazodoalloláhka (848/1990). Davvi-Lappi stáhtaeatnamat gullet erenoamážit boazodoalu várás oaivvilduvvon guovlluide. Dákkár guovllus eatnama ii oaččo geavahit nu, ahte dat čuohcá sakka boazodollui. Stáhta eisevalldit galget ráddádallat bálgosa ovddasteaddjiiguin, go plánejít stáhtaeatnamiidda guoskevaš doaibmabijuid, mat váikkuhit meal-gat boazodoaluin bargamii.

Meahccebivdu lea oassi báikkálaš eallinvuogis ja kultuvrras. Rievssahiid gárdun mearkkaša ekonomalačcat Báíšduoddara meahcceguovllus. Vaikko bivdiid lohku lea geahppánan, de guovlluid geavaheapmi lea viidon olbmo nammii dan maŋjá, go mohtorgielkkát leat boahtán atnui. (Aikio 2005) Ohcejogas lea mearkkašahtti bivdoturisma, nu ahte válđosesonjat deivet giđđii ja čakčii. Báikegoddelaččaid eanaloddebivddu várás eai leat mearriduvvon earit, muhto fuodđodikšunovttastus stivre dan ávžžuhusaiguin ja Lappi fuodđodikšunbire oanida dárbbu mielde bivdoáiggi (615/1993, 38 §).

Báíšduoddara meahcceguovllu siste leat golbma bivdoguovllu: Báíšduottar, Gáregasnjárga ja Gámas. Smávvafuodđolobiid lassin Meahciráddhehus vuovdá jahkásačcat Davvi-Lappi muhtun muddui lobiid ealga- ja guovžabivdui daidda, geat bivdet iežaset ruovttugielda olggobealde.

Ohcejogas ja Anáris meahccebivdui čatnasan turisma lea mearkkašahti ja čuohcá eanemus giđđaja čakčasesoŋjii. Meahcceráđdehusa Davvi-Sápmái miedehan smávvafuođđuid bivdolobit eai dáid maŋemuš jagiin leat vuogadahttán eará eanalottiid go rievssat- ja gironbivdui. Lohperávvagiin ávžžuhit guođđet girona bivddekeahttá. Rievssaha meahccebivdoáigodahkii lea vuovde-massii earenoamážit rievssatbivdui dárkkuhuvvon lohpetiipa, mas lea beaivveguovdilis fitnetearri. Meahccebivdoáigodagain 2004–2007 smávvafuođđolobiid fitnetearri leai Muotkeduoddara meahcceuovllu Ohcejoga beale oasis golbma rievssaha ja Anára beale oasis guokte rievssaha beaivvis. Áigodahkii 2007–2008 sálašearri njiejahuvvui maiddái Ohcejoga guovlluin guovtti rievssahii beaivvis. Ovdal eanalottiid bivdoáigodaga vuovdinlákai biddjon smávvafuođđolobiin máin-našuvvon bivdoeallii – čáhcelottit, njoammilat ja smávvaspiret – bivdodeaddu lea hui unni.

10.2 Meahccebivdu ja meahcceuovloláhka

Meahcceuovloláhka (62/1991) váldá beali meahccebivdui dušše ulbmillaš dásis. Lága ulbmilat **sámekultuvrra dorvvasteapmi ja luondduealáhusaid dorvvasteapmi** sisđollet meahccebivddu. Báikkálaš bivdokultuvrra ja bivdovuoigatvuodaid gudnejahttin lea oassin guovllu meahccáivuoda doalaheamis.

10.3 Meahccebivdu ja jekkiidsuodjalanláhka

Jekkiidsuodjalanláhka (851/1988) ja -ásahus (852/1988) eai gáržžit meahccebivddu. Jekkiidsuodjalanásahusa 3. §:a mielde meahccebivdu lea lobálaš dain jekkiidsuodjalanguovlluin, mat leat meahcánstanlága (615/1993) 8. §:a oaivvildan gieldtain, main gieldalaččain lea vuogatvuohtha bivdit ruovttugielldaset stáhtaeatnamiin.

10.4 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahcceráđđehusa ulbmilin lea dikšun- ja geavahanpláanas oadjudit ja ovddidit sápmelaš ja suopmelaš kultuvrii čielgasit gullevaš bivdoárbevieruid. Meahcceráđđehus čuovvu fuođđonáliid ovdáneami ja figgá ovttasbarggus fuođđogáhttenbiriin ja fuođđogáhttenservviiguin dorvudit daid.

FGDL:s jahkásaš nálleárvvoštallamiid ja sálašstatistikaid ja maiddái ovđđit jagiid lohpemeriiid, lohpebivdiid fitnetmáhcahaga ja rievssatbivddus dahkon eará čielggadusaid (ee. Kangas 2006, Gröndahl 2005) atnet veahkkin, go meroštallet meahccebivddu suvdilis mihtuibidjama ja fuođđonáliid. Fuođđonáli árvvoštallama luohtehahttivuoda buoredeami várás válđojit vuhtii fuođđogáhttensearvvi cealkámuš fuođđonális ja maiddái áicosat dain, geat johtet ollu luonddus (ee. virgedoaimmas bargit ja báikkálaš rievssatbivdit).

Báikkálaš vuogatvuodaid ja fuođđonáliid suvdilis dorvudeami várás Meahcceráđđehus mearrida earrešiehtadusain lohpebivddu guovloeriid. Earremearrádusa ulbmilin lea vuodđudit meahccebivddu eriide nu, ahte dat lea ekologalaččat ja sosiálalaččat suvdil ja ahte sápmelaš kulturgáhttema ja meahccebivdolága (615/1993) 8. § mielde gustovaš vuogatvuodat dákiduvvojít ja boazo-doallu válđojuvvo vuhtii lohpebivddu plánemis.

Bivdui gullevaš juohkeolbmovuoigatvuodaid badjelmanni gaskaboddosaš gohttemii sáhttá miedehit lobiid, ja dolastallan meahccebivddu oktavuodas (atnimiin goike ovssiid, rissiid ja unna guduid) lea lobálaš meahcceguovllus. Šaddimuoraid njeaidin almmá sierranas lobi ii leat lobálaš. Meahccebivddu oktavuodas sáhttá muhtin veardde váldit gaskaboddosaš gohttemii dárbašlaš seakka lávvomuoraid. Meahccebivddu oktavuodas leat Meahcerádđehusa bajásdoallan ráhkadagat (dolastallansajit, dálkesuojit ja stobut) meahccebivdiid geavaheamis.

Meahccebivdolága mielde gieldda olbmuin lea vuogatvuhta bividit ruovttugielddaset siste stáhta eatnamiin áidalas meahcis ja jekkiidsuodjalanguovllus. Gieldda olbmuid dálveáigášaš meahccejohthaluslohpí dahká vejolažžan mohtorgielkká geavaheami rievssatgárdumis. Mohtorgielkká ja njealjejuvllaga sáhttá atnit fuodđosállaša fievrrredeapmái meahcis eret stáđásman geavada mielde.

Ealga (Lappi fuođđogáhttenbire) ja guovžža (EMM) bivdu lea juhkcon eriide, vai bastá čuovvut náliid ovdáneami. Rievssat- ja eanaloddelobit biddjojít eriide nu, ahte meahccebivdu lea ekologalaččat ja sosiálalaččat suvdil.

Meahcerádđehus vuovdá olgobáikegottálaš meahccebivdiide riikkadási gustováš vuodđo-jurdagiid mielde eriide juhkojuvvon meahccebivdolobiid. Lohpevuovdimiin dáhkiduvvo vejolaš-vuhta meahccebivdui maiddái daidda, geain ii muđui livčii vuogálaš bivdovejolašvuhta (MeahccebivdoL 46 §). Lobiid vuovdin sihkkarastá sápmelaččaide ja earáide báikegottis eretfárren olbmuide meahccebivdui ovddeš ruoktuguovllusteaset ja nu joatkit árbevirolaš eallinvuogi ja bivdokultuvrra hárjeheami. Lohpemearis jahkásaččat mearredettiin čuvvojuvvo suvdilis geavaheami vuodđojurdda ja vuhtiiváldojuvvo sosiálalaš suvdilvuhta ja maiddái báikkálaš sállaša oassi. Lohpemeahccebivddu ordneminn Meahcerádđehus ráđđadallá gieldaguovdilis čanasjoavkodilalašvuodain fuođđogáhttenservviin, bálgosiiguin, sámedikkiin, gielddaiguin, báikkálaš turismafitnodatdoalliiguin ja vejolaš ámmátmeahccebivdiiguin.

Lohpebivdu sáhttá stivret dahje ráddjet máŋgaláhkai, vai eastada meahccebivddus vejolaččat boahtti hehttehusaid. Meahccebivddus vejolaččat šaddan mearkkašahti hehttehusaid ja vahágiid čoavdima várás Meahcerádđehus lágida ráđđadallama sierra oassebeliiguin. Go lea gullan iešguđet oassebeliid, de Meahcerádđehus sáhttá ásahtit gáržzedemiid olgobáikegottálaš olbmuid lohpebivdui. Ovdamearkka dihte vuojeheddji beatnagiin, gárdumiin ja beanageassástaga ávkin-atnimiin bivdu lea gildojuvvon visot Davvi-Sámi lohpeguovlluin. Dasa lassin sáhttá ásahtit lohpeeavttuid (ovdamearkka dihte oktavuodaváldingeatnegasvuhta bálgosiid oktavuodáolbmuide). Dáinna lea figgamuš beavttálmahttit lohpemeahcásteaddjiid rávvema boazodollui gullevaš aášsiin.

Meahcerádđehus sáhttá miedehit lobiid beatnaga oahpaheapmái stáhta eatnamiin.

Meahcerádđehus sáhttá vuodđudit dárbbu mielde guvlui fuođđonáliid árvvoštallama várás fuođđolohkanguovlluid. Fuođđogáhttensearvvit sáhttet vuodđudit ja merket meahccái fuođđolohkanguovlluid Meahcerádđehusain sierra soabahahti sajide.

Sarvvanáliid dikšuma várás njoallungeđggiid bidjan lea vejolaš Baišduoddara guovllus. Ája- ja jogašgáttiid siedgasuovkkaid vesáčuohppan lea lobálaš Meahcerádđehusa čujuhusa mielde ealga biebmodili buorideami várás.

Meahcerádđehus atná smávvaspirebivdu (rieban, miňka) luonddusuodjalan- ja fuođđogáhttensivain dehálažžan. Meahcerádđehus oassálastá heivvolaš osiin vejolaš smávvaspireprojeavtaide – nugo ovdam. riebanbivdu njállaguovllus, ja dasa lassin stivremiin ruđaid fuođđogáhttenbargui (ee. skáhppomiin bivdobiergasiid).

10.5 Čuovvun

Meahciráđđehus čuovvu guovllu fuođđonáliid Davvi-Lappi luondduriggodatpláanas (Sandström je. 2000) ja Meahciráđđehusa biras- ja kvalitehtavuogádagas sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dákkárat leat jahkásaš lohpeearit ja sálašstatistihkat, fuođđodárkongolmmačiegahasaid rehken-astimat ja Anára- ja Ohcejoga fuođđodikšunovttastusaid árvvoštallamat. Meahciráđđehusa lassin dán čuovvumis leat mielde ee. mánnašuvvon fuođđodikšunovttastusat ja Fuođđo- ja guolledeoalu dutkanlágádus sihke bálgosiid ja Meahciráđđehusa bargoveahka.

11 Meahccejohtalus ja eará johtaleapmi

Juohkeolbmovuoigatvuodat leat fámus meahcceguovllus. Juohkeolbmovuoigatvuodaid vuodul buohkain lea vuogatvuhta johtalit iešráðalaččat álo ja juohke sajis. Maiddái oanehiságasaš (3 ija ain ovta sajis) gohtten gullá juohkeolbmovuoigatvuodaide. Meahciráðđehusa stobuid geavaheapmi ii gula juohkeolbmovuoigatvuodaide, muhto daid geavahannjuolggadusain oažju Meahciráðđehus mearridit sierra. Logus 7 **Luondduturisma ja lustageavaheapmi** leat muitaluvvon ávdinstobuid geavahannjuolggadusat.

Johtinoktavuođaid ja johtaleami stivrejeaddji njuolggadusat gávdnojít goittot meahcceguovlolágas (62/1991), luonddusuodjalanlágas (1096/1996), čáhcelágas (264/1961), lágas priváhtageainnuin (358/1962), giddodagaid čohkkenlágas (554/1995), meahccejohtaluslágas (1710/1995) ja áibmojohtaluslágas (281/1995) ja daidda guoskevaš ásahusain.

11.1 Geainnut ja johtolagat

11.1.1 Dálá dilli

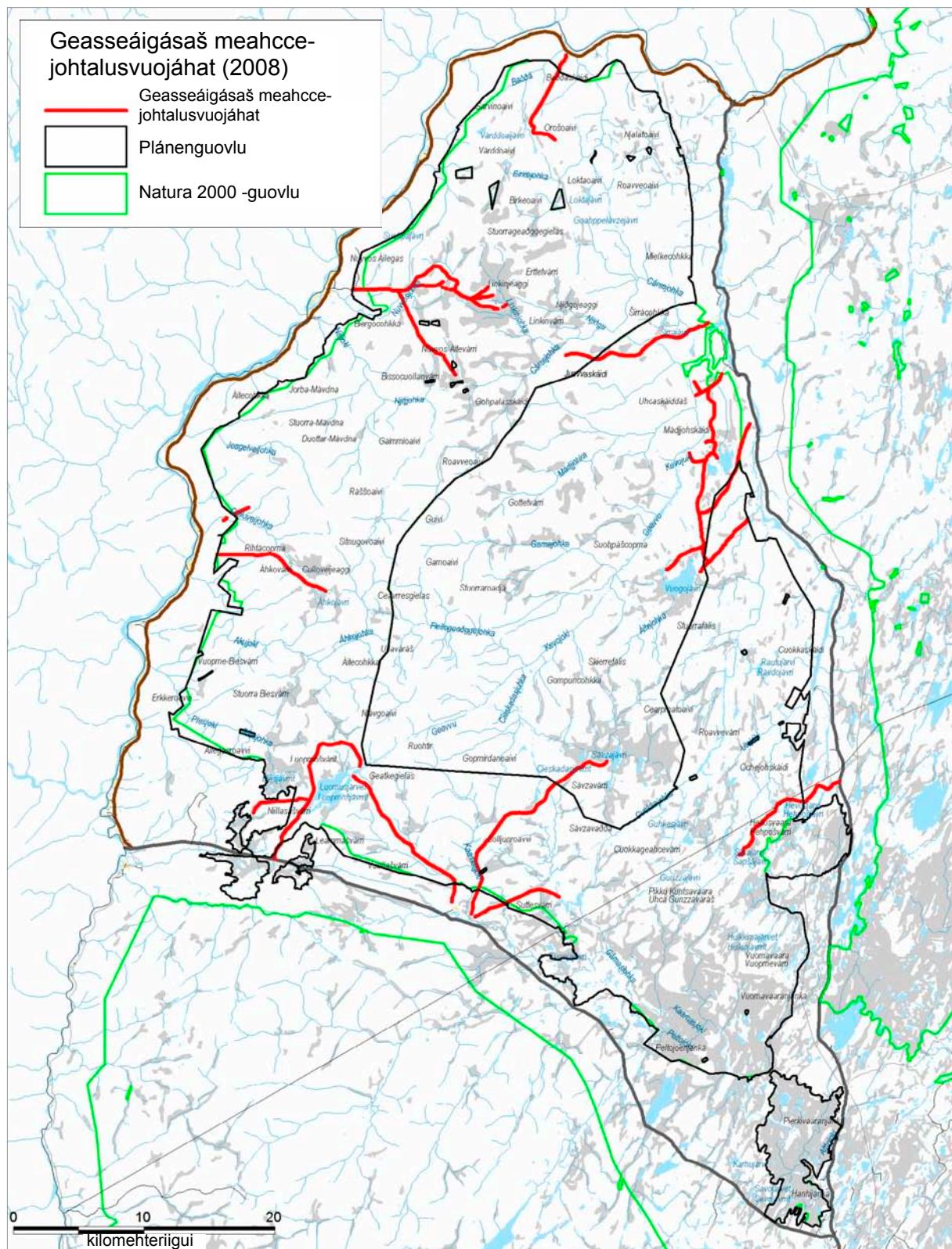
Meahcceguovlolága (62/1991) 5. paragráfa mielde ”meahcceguovlluide ii oaččo ráhkadir bissovaš geainnuid”. Njuolggadus dorvvasta meahcceguovlolága válđoulbmila, guovllu meahccáivuoda seailluheami. **Bissovaš geainnuin** oaivvildit buot jagiáiggii vuojihahhti geainnu.

Meahcceguovlolága dárkilet ákkastallamiin daddjojuvvo geainnuid huksemis dasa lassin: ”Geainnuid huksengieldu ii guoskkašii paragráfa 3 momeantta mielde geainnu ráhkadeapmái dalle, go meahcceguovllu rájjid siskkobeale priváhtadálus lea láhkii vuodđuduvvi johtinvuoigatvuhta stáhtaeatnama čađa.” Dasa lassin goittotge daddjojuvvo lága dárkilet ákkastallamiin ain: ”Jos guovllu meahccáivuhta gillášii das, ahte dákkár vuogatvuhtii vuodđuduvvi geaidnu ráhkaduvvošii, de stáhtaráđđi sahtášii evttohuvvon lága 8 §:a vuodul dihto eavttuiguin addit lobi geainnu várás vuodđuduvvon servituhtta- dahje geavahanvuogatvuoda lotnumii.”

Eanaš priváhtadáluide meahcceguovllu siste lea johtinvuoigatvuhta servituhttan dahje geaidnovuoigatvuohantan. Ovdal dákkárat leat vuodđuduvvon ng. **bálggesservituhttan**, mat eai leat álo sierra meroštallon; nuppiiguiin sániiguin eanamihtidandoaimmahusas sáhttet leat nannen servituhtaid, muhto bálgáid sajádat ii leat merkejuvpon kárttaide. Dálá giddodatčohkkenlága (554/1995) mielde johtinoktavuohta lágiduvvo dán áigge geaidnovuoigatvuohantan priváhtageainnuid birra addojuvpon lága (358/1962) mielde.

Báíšduoddara meahcceguovllus eai leat geainnut. Máttageahčen meahcceguovllu rádji manná Gápmasa–Gáregasnjárgga–geainnu davábealde ja oarjin ja davvin Gáregasnjárgga–Ohcejoga–geainnu nuortta- ja máttabealde ja nuortan rádji manná 4-geainnu oarjjabealde.

Ohcejoga meahcceguovlluide leat šaddan vuogáiduvvan meahccevojáhagat ovdal meahccejohtaluslága (1710/1995) fápmuiboahima. Báíšduoddara meahcceguovllus lea anus soames meahccevojáhat. Báikegoddelaččaid geasiáigásaš meahccejohtaluslobit Ohcejogas leat mieđihuuvvon dihto vuojáhagaide (govva 5). Dáid meahccevojáhagaid álgogeažit mannet muhtun muddui priváhtaeatnamiid bokte. Dáidda osiide Meahciráðđehus ii sáhte mieđihit lobiid. Anáris eai leat geasiáigásaš meahccejohtaluslohpevuojáhagat.

Gova 5. Báisduoddara meahcceguovllu geasiágasaš meahccejohtalusvuojáhat 2008. © Meahciráđđehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5293, © Suoma birasguovddáš 2008.

Meahcceguovllus ja jekkiidsuodjalanguovlluin eai leat meahccejohtaluslaga mieldasaš mohtorgielkajohtolagat. Guovllu nuortadavágeahcen Anára gieldda bealde manná okta meahccejohtalusvuojáhat meahcceguovllu bealde váile 10 kilomehtera mátkis sihke Giellájoga buolžaguovllu bokte. Okta meahccejohtalusvuojáhat lea Čuonjájeakki–Biergevárjeakki ravddas, ja dat manná sullii 10 kilomehtera mátkki jekkiidsuodjalanguovllus (govva 3, s. 63).

11.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Báišduoddara meahcceguvlui dahje jekkiidsuodjalanguovlluide eai ráhkaduvvo odđa geainnut dahje meahcceuojáhagat.

Meahcceráđđehusa dálá mohtorgielkámáđijat sáhttá vuodđudit virggálaš mohtorgielkájohtolahkan.

Davvi-Lappi eanagoddelávvárávalusas lea máinnašuvvon mohtorgielkájohtolaga oktavuođadárbu Gáregasnjárgga ja Ohcejoga gaskii. Árvalusa mielde johtolat manašii juogo duottarbadjosiid mielde dahje johkaguora. Johtolahkii laktásit ruossalasvuodat. Dál eai leat vel čielggaduvvon johtolaga váikkahuusat boazodollui ja luonddudilálašvuodaide, ja nuba oktavuođadárbbu eai leat sáhttán čájehit eanagoddelávas. Lávas eai maiddái biehttal máinnašuvvon johtolaga dárbbu. Johtolaga várás galggašii vuos dahkat dárboguorahallama, dasto galggašii soahpat vejolaš johtolatlinnjás ja loahpas dahkat válljejuvvon linnjái johtolatplána ja -doaimmahusa.

Jos orru leamen dárbu ovdalis máinnašuvvon mohtorgielkájohtalahkii ja dárbašlaš čielggadusat ja plánat dahkojuvvojit, de johtolatlinnjá sáhttá mearridit mannat maiddái meahcceguovllu boaittobealeavádaga bokte.

Dárboguorahallama manjá resurssaid mielde Meahciráđđehus sáhttá ordnet Luopmošjávrái manni meahcceuojáhaga.

11.2 Meahccejohtalus

11.2.1 Dálá dilli

Meahcceguvololágas (62/1991) eai leat meahccejohtalussii guoskevaš seadáhusat. Meahccejohtalusa stivrejtit meahccejohtaluslágain (1710/1995), mii mearrida johtimis mohtorgielkámáđijain, meahcis ja jienjaid alde čáziid buohta, geainnuid olggobeadle. Meahccejohtalus ii leat juohkeolbmovuoigatvuhta, muhto meahcis vuodjimii dárbašuvvo earret muhtin spiekastagaid (ovdam. boazodoallit ja virgeoapmahaččat) eanaoamasteaddji lohpi (Meahccejohtaluslákka 4 §). Lobiin mearrida eanaoamasteaddji, man stáhta eatnamiin Muotkeduoddara meahcceguovllus ovdasta Meahcceráđđehus. Meahccejohtaluslaga ulbmilin lea

eastadit hehttehusaid, mat lundai dahje earábirrasii, luondduealáhusaide, oktasaš áhpás-mahttingeavahussii dahje eará almmolaš ovdui dahje priváhta ovdui šaddet mohtoriin geavvi fievruid geavaheamis meahcis ja mohtorgielkámáđijas, ja dasa lassin ovddidit johtalus-dorvvolašvuoda.

Mohtorgielkámáđijat leat geaidnojohtaluslaga (267/1981) 2. §:s meroštallon geainnut, main lea ”almmolaš vuogatvuhta vuodjit mohtorgielkkáin muohntaga áigge máđija ráigge, mii lea merkemiin earuhuvvon meahcis”.

Meahccejohtaluslága 13. § mielde

meahccegugvlii sáhttá vuodđudit mohtorgielkámáđiija mearridemiin das guovllu dikšun- ja geavahanpláñas. — Mohtorgielkámáđiija vuodđudeamis ja heaittiheamis luonddusuodjalan-lágas (71/23) [1096/1996] dárkkuhuvvon stáhtii gullevaš suodjalanguovllus mearrida guovllu hálldašeami vuodul Meahcceráđđehus dahje Vuovdedutkanlágádus.

Maiddái ohcejohkalačcat ja anárlačcat dárbbasit meahccejohtaluslobi iežaset gielddas johtimii, muhto dat lea sidjiide nuvttá. Báikegotti olbmuid nuvttá meahccejohtalusvuogatvuohat vuodđdu-duvvá láhkii Meahcceráđđehusas (1378/2004). Lága 15. § mielde nuvttá bálvalusaide gullá earret eará ”báikkálaš olbmuid vuogatvuohat atnit Meahcceráđđehusa hálldašeami vuollásáš guovllu meahccejohtaluslága (670/1991) [1710/1995] mielde meahccejohtalussii”. Dasa lassin riikka-beaivvit gaibida meahccejohtalusláhkii laktin cealkámušastis, ahte ráđđehus atná fuola das, ahte Meahcceráđđehus dahje stáhta eará virgeoapmahaš mieđeha Ohcejoga, Eanodaga ja Anára gield-das bissovačcat orru olbmuide guhkesáigásáš guovloguovdilis lobiid mohtorgielkká atnimii stáhta eatnamiin dainna eavttuin, ahte lobiin ii šatta meahccejohtaluslága 5. §:s dárkkuhuvvon vahát.

Meahciráđđehus mieđiha báikegoddelaččaide márssuhis meahccejohtaluslobiid. Govva: Pirjo Seurujärvi.

Meahccejohtaluslága 4. §:s ásahuvvo vuogatvuodas jodáshit meahcis. Boazodoallobargguin lea lobálaš mohtoriin geavvi fievrui ja mohtorfatnasiin johtaleapmi ja maiddái helikoptera ja girdin-mášiinna geavaheapmi. Bálgora olggobeale boazoreanggaid meahccejohtaluslobit, maid Meahcceráđđehus mieđeha, leat nuvttá. Meahcceráđđehusa bargodoaimmain jođedettiin ii dárbbasuvvo meahccejohtaluslohpí. Seammaláhkai poliissa, tuollolágádusa ja rádjágozihanlágádusa virgedoaimmaide, buohccisáhttui, buollin- ja gádjundoaimma bargguide iige eará vealtameahttun

virgedoaimmaide ii dárbašuvvo meahccejohtaluslohipi. Energija- dahje dáhtasirdinrusttegiid fuolahusbargguide ja dán dihte johtimii ii dárbaš lobi. Maiddái váddásit lihkadanlámis olmmoš ja su mieðušteaddji eai dárbaš meahcis johtimii eanaoamasteaddji lobi (1710/1995, 4 §). Meahccejohtaluslága 28. § mielde guovloguovdilis birasguovddáš sáhttá ohcamušas mieðehit olbmui, gean lihkadannákca lea agi, váttu dahje buohcuvuoda dihte hedjonan, lobi spiekastit 4. §:s dahje 8 §:s ásahuvvon gildosis dahje ráddjehusas.

Sierra johtalusvugiid gaskavuohta meahcceguovlolága ulbmiliidda lea muhtin muddui ruossalas. Mohtorgielkká, njealjejuvllaga, meahccemohtorsihkkela, mohtorfatnasa ja girdinmášiinna geava-heapmi lea dálá áiggis dehálaš oassi luondduealáhusaiguin bargamis. Boazodollui mohtorgielkká lea dehálaš bargoneavvu. Lustamohtorgielkávujašeamis sáhttá šaddat boazodollui maiddái heht-tehus ja vahát. Hárehis mohtorgielkávujašeapmi sáhttá bidget ealuid ja ruohtahit bohccuid. Boazoealuid bieðganeapmi dagaha bealistis boazodoalliide lassegoluid.

Guollebivdu, meahccebivdu ja čoaggindoiba lea dorjastit maiddái mohtorgielkkáin, meahcce- biillain, njealjejuvllagiin ja meahccemohtorsihkeliin johtaleapmái mohtorfámuin. Gaskkat leat guhkit, ja sállaša ferte fidnet jodánit varasin geaidnogurrii ja ovddosguvlui vuovdimii.

Nuppe dáfus meahcceguovlolága ulbmilin lea guovllu meahceluonddu seailluheapmi. Meahcce- luondu geahppána, maði eanet áidalas meahcis leat olbmo dagahan luottat ja jienat. Mohtoraston meahcce- ja čáhcejohtalus čuohcá ovddemustá dihto johtolagaide (mohtorgielkámáðijat, johkaráigget, njealjejuvllatvuojáhagat), ja vahágat guovllulundui leat bisson viehka unnin. Luondu gollama hárrái vahágat leat oanehiságasaččat, gaskaboddosaččat ja čuhcet eanaš ráddjejuvvon guovlluide seammás – go stuorámus oassi áidalas meahcis bissu luoduláganin. Dát dagahagat geahpedit guovllu meahcilundosašvuoda. Mohtorgielkká luodda luotkko muohttagis hohkaha bohccuid luotta ala ja ná gielkávujašeaddji sáhttá diehtemeahttunvuodas dagahit geahčuvuollásáš boazoealu bieðganeami. Muhto nuppe dáfus mohtorgielkká luodda luotkko muohttagis álkidahttá čuoigi johttiid.

Lappi birasguovddáš sáhttá meahccejohtaluslága vuodul earenoamáš siva geažil ásahit mohtorgielkávujašangildosa dihto guvlui dahje áigemearrái. Earenoamáš sivva sáhttá leat ovdamemarkka dihte áitatuollásáš ealli beasi d. bieju biras čivganáigge dahje boazodoalus vuolgi dárbu. Luonddusuodjalanákkat sierranas gielddusguovlluide dahje -áiggiide eai áidalas meahcis dálá áiggis leat.

11.2.2 Ulbmilat ja doibmiibidjamat

Meahcceráðdehus mieðeha meahccejohtaluslobiid meahcceguvlui ja jekkiidsuodjalanguovlluide gustovaš lohpemieðehanprinsihpaid ja -rávvagiid mielde.

Muohtaáigáí

- gieldda olbmuide mieðehuvvojít meahccejohtaluslobit olles ássangieldda viidodahkii (ii álbmot- iige luonddumehciide) eanet go ovttah jahkái hávil
- olgobáikegottálaš olbmuid mohtorgielkávujašeapmi stivrejuvvo Meahcceráðdehusa bajás-doallan mohtorgielkámáðijiaide; máðijjas spiekkkaseapmi lea gildojuvvon eará sajiin go jienaid alde

- Meahcceráđđehus sáhttá miedehit lohpemiedeheami gustovaš vuodđojurdagiid ja -rávvagiid mielde vuoduštuvvon dárbi lobiid olgobáikegottálaš olbmuide mohtorgielkámáđiijaaid olggo-beallái
- luondduturismma dárbbuide sáhttá miedehit háválas lobiid prográmmabálvalusreaiissuid (ovdamearkka dihte oahpistuvvon čuoiganreaissut ja beanavuodjenmohkit) fuolahusa várás; beanavuodjenfitnodatdoalliid fitnodatdoaibma stivrevuvvo mohtorgielkámáđiijaide dahje bálgosiiguin sierra šihttojuvvon eará guovlluide
- Mohtorgielkásafaridoaibma stivrevuvvo ovddemustá merkejuvvon mohtorgielkámáđiijaide. Háválas lobiid ofelaston mohtorgielkásafariidda merkejuvvon virggálaš mohtorgielkámáđiijaaid ja -johtolagaid olggobeallái sáhttá miedehit lohpemiedeheami gustovaš vuodđojurdagiid ja -rávvagiid mielde. Jos safaridoaibma lea jeavddalaš, de Meahcceráđđehus bivdá bálgosis cealkamuša atnui heivvolaš vuojáhagain. Safaridoaibma doalahuvvo smáveslágánin Baišduoddara meahcceguovllus.

Geasseáigásaš meahccejohtaluslobit

- báikkálaš olbmuide miedehuvvojtit johtinlobit meahcceguvlui ja jekkiidsuodjalanguovlluide ovddes geavada mielde – dahjege Ohcejogas Meahcceráđđehus miedeha báikkálaš olbmuide geasseáigásaš meahccejohtaluslobiid meahcceguvlui govvii 5 merkejuvvon stáđásman vuojáhagaide; earenoamáš nana ákkaiguin (ovdam. ealggagoruha eretfievredepami) lobiid sáhttá miedehit maiddái kártii merkejuvvon vuojáhagaide olggobeallái Meahcceráđđehusa lohpe-miedeheami gustovaš vuodđojurdagiid ja -rávvagiid mielde
- olgobáikegottálaš olbmuide Meahcceráđđehus ii eanaš dáhpáhusain miedet geasseáigásaš meahccejohtaluslobiid; goittoge ákkastallon dárbi geasiáigásaš meahccejohtaluslobiid sáhttá miedihit Meahciráđđehusa gustojeaddji lobiid miedihanprinsihpaid ja -rávvagiid mielde
- áhpásmahttingeavaheaddjiide dahje turismma fitnodatdoibmii eai miedehuvvo geasseáigásaš meahccejohtaluslobit
- heasttaiguin vejolaččat čáđahahtti prográmmabálvalusfitnodatdoibmii miedehuvvojtit johtinlobit eanaš dušše stáđásman johtolagaid (govva 5), maidda báikkálaš olbmuide miedehuvvojtit geasseáigásaš meahccejohtaluslobit.

Eará ulbmilat ja doibmiibidjamat

Luopmošjárris leahkki visttiid vejolaš fuolahuusdoaimmat (galgá leat meahccejohtaluslohpí) galget dahkojuvvot dálvvi áigge, dasgo geasiáigásaš meahccejohtalusvuojáhat nohká Luopmošjárvri geahcái.

Meahcceráđđehus sáhttá miedehit vihkkekallama vuodđul earenoamáš ákkaiguin maiddái eará meahccejohtaluslobiid meahcceguvlui heivvolaš dárkuhussii.

11.2.3 Čuovvun

Meahciráđđehus čuovvu meahcceguovllu meahccejohtalus Davvi-Lappi luondduriggodatpláanas (Sandström je. 2000) sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dáin meahcceguvlui heivvolaš mihtidan-vuogit leat vuojáhagaide ja johtolagaid meari čuovvun ja lohpestatistikaid doallan.

11.3 Áibmojohtalus

11.3.1 Dálá dilli

Meahcceguvololágas (62/1991) eai leat áibmojohtalussii guoskevaš njuolggadusat, muhto dat gávdnojít áibmojohtaluslágas (281/1995). Áibmofievrruid loktaneamis ja seaivumis mearriduvvo earret eará čuovvovaččat:

Áibmofievrruid loktaneapmái ja seaivumii oažžu Áibmojohtaluslágadusa mearrádusaid mielde gaskaboddosaččat geavahit rabas čáhceguovllu, ja guovllu oamasteaddji dahje hálldaašeaddji lobiin eará eana- dahje čáhceguovllu, vaikko guovlu ii livčege dakkár ulbmilii sierra lágiduvvon.

Meahciráđđehusas dát lea dulkojuvvon nu, ahte girdit sáhttet seaivut meahcceguovllu jávrriide ja loktanit dain almmá Meahciráđđehusa lobi haga, go jearaldagas ii leat jeavddalaš ruvttojohtalus. Helikoptera seaivumii goikeeatnan ala gal galgá leat lohpi earret dihto spiekastagaid (gádjun- ja virgedoaimmat ja boazodoalu ja luondduealáhusaid dárbbut).

Báišduoddara guovllus lea uhccán girdindoiba.

11.3.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráđđehus sáhttá mieđihit dárbbu mielde helikopteriidda seaivunlobiid guvlui luondduturismma dárbbuide sierra nammaduvvon seaivunsajiide dan maŋjá, go lea gullan guovllu bálgosa oaivila. Lobi várás galgá leat sierra soahpamuš, mas sohppojuvvo sierra mearriduvvon seaivunsajiid lassin ee. bázahusfuolahusáššiin. Seaivunráddjehusat eai guoskka gádjun- ja virgedoaimmaide, heahtedillái, bággoseaivumii dahje om. dilálašvuodaide buohastahti eará dáhpáhusaide. Boazodollui ja luondduealáhusaide guoskevaš sáhtostemiide seaivunráddjehusat eai maiddái guoskka.

11.4 Čáhcejohtalus

Meahcceguvololágas (62/1991) eai leat njuolggadusat čáhceguovlluid johtinoktavuođain eaige čáziid alde johtaleami vuogatvuuođain. Dát njuolggadusat gávdnojít čáhcelágas (264/1961). Čáhcelága mielde

Juhkehaččas lea vuogatvuhta, go ii dárbbašmeahttumit headuš eará geavaheami, johtit rabas čázádagas. Čázádaga gehčet rabasin, jos dat lágalaš vuogatvuoda mielde ii leat giddejuvvon. Dat, mii ovdalis lea daddjojuvvon johtimis čázádagas, guoská vástideaddji vuogi mielde jieŋa alde johtimii.

Ovdanbukton čáhcelága čuokkis oaivvilda iešalddes dan, ahte čáhceguovlluin ožžot johtalit buohkat friddja ovdamearkka dihte mohtorfatnasiin ja mohtorgielkkáin.

Fatnasa doallamii galgá leat Meahciráđđehusa lohpi.

12 Luondu eará geavaheapmi

12.1 Murjen ja guoppardeapmi

12.1.1 Dálá dilli

Murjen ja guoppardeapmi leat Suomas juohkeolbmovuoigatvuhta. Láhka luonddubuktagiid čoaggima gáržzideamis dihto dáhpáhusain (332/1955) addá eana- ja meahccedoalloministerijai vejolašvuoda gáržzidit čoaggima. Lága mielde

Dakkár guovlluin Lappi leanas, main meahccemurjjiid dahje eará sullasaš luonddubuktagiid čoaggin stahtaeanamis mearkkaša mealgat báikkálaš olbmuid áigáibohuti, sáhttá Eana- ja meahccedoalloministerija, go daddjojuvvon olbmuid ávki dan gáibida, mearrádusainis gieldit earáin máinnašuvvon čoaggima.

Meahcceuovlolágas (62/1991) dahje jekkiidsuodjalanásahus (852/1988) eai leat murjema ja guoppardeami stivrejeaddji njuolggadusat.

Lubmen Báíšduoddara viiddis jekkiin lea leamaš ja lea ainge mánjgga báikkálaš olbmui erenoamáš mearkkašahtti dienas.

12.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráđdehus ii daga dán plánas árvalusaid iige ávžžuhusaid čoaggima stivremis. Čoaggin lea Suomas juohkeolbmovuoigatvuhta iige dan leat dárbu gáržzidišgoahtit Báíšduoddara meahcceguovllus.

Lubmema várás mieđihuvvojat báikkálaš olbmuide meahccejohtaluslobit dihto vuojáhagaide. Olgobáikegoddelaččaide eai mieđihuvvo meahccejohtaluslobit lubmemii.

12.2 Málbmaohcan ja ruvkedoibaibma

12.2.1 Dálá dilli

Báíšduoddara meahcceuovllus ii leat leamaš ruvkedoibaibma. Ohcanbarggut guovllus leat leamaš muhtun muddui. Meahcceuovllus eai leat 2007:s gustojeaddji rogganválddáhagat.

12.2.2 Ruvkedoaimma stivrejeaddji njuolggadusat

Málmmaid ja eará rokkanasminerálaid ohcama ja ávkinatnima stivre ruvkeláhka (503/1965) ja -ásahus (663/1965). Eará njuolggadusat, mat váikkuhit sakka ruvkedoibmii, gávdnojít goittot čáhcelágas (264/1961), lágas birasváikkahuusaid árvvoštallanmeannudeamis (468/1994), meahcceguovlluin meahcceuovlolágas (62/1991) ja sámeguovllus dasa lassin sámediggelágas (974/1995) ja ON:a olmmošvuogatvuodasoahpmuša 27. artihkkalis.

Meahcceguvollága 6. §:s mearriduvvo, ahte ”rvukelága (503/65) mieldásaš rvukebire ii oačeo mearredit meahcceguvlui, jos stáhtaráðđii ii leat addán dasa lobi”. Lága dárkilet ákkastallamiin daddjojuvvo:

Evttohuvvon lága 4 §:a vuollásaš guovllu luohpadangielddu ulbmilin lea hehttet dakkár doaimmaid, mat čuhcet meahcceguvlluid sealumii. Dát njuolggadus ii goittot guoskka ruvke vuodđudeapmá. Ruvke vuodđuduvvo ruvkelágas mearriduvvon ortnega mielde, iige ruvke vuodđudeapmi gábit evttohuvvon lága 4 §:s oaivvilduvvon geavahanvuogatvuoda luohpadeami. Ruvkedoaimma álrgaheapmi rievda álo guovllu meahccáivuoda. Danin evttohuvvo ahte meahcceguvlluin ii ruvkedoaimma oččošii álggahit almmá stáhtarádi lobi haga. Paragrafá mielde gávpe- ja industrijaministerija ii oččošii mearridit ruvkelága 4 logus oaivvilduvvon ruvkebire meahcceguvlui, jos dasa ii leat stáhtarádi lohpi.

Ruvkelága mieldásaš rogganválddáhagaid gal sáhttá dahkat meahcceguovllus. Ná ruvkelága 12. §:a njuolggadusaid mieldásaš golleroggan lea meahcceguovllus vejolaš ovddeš vuogi mielde, dasgo eanavuođus leahkki golli roggamii ja doidimii lea doarvái válddáhatvuogatvuohta. Seammaláhkai málmmaid, diamánttaid ja eará rokkanasminerálaid ožžot ohcat Suoma ja EU:a buot riikkavuložat ja fitnodatsearvvit. Golleroggama heajos bealit dustejuvvojit dáhkádus-mávssuiguin ja mášenroggamil dasa lassin čáhceláhkamearrádusaid vuodul.

12.2.3 Meahciráððehus ja ruvkeláhka

Ruvkelága (503/1965) čuovvuma goziha gávpe- ja industrijaministeriija. Meahcirádđehus dikšu iešalddes mánggaid gozihandoaimmaid gávpe- ja industrijaministeriija rávvagiid mielde. Dasa lassin rukveláhka addá eanahálldašeaddjái dihto vuogatvuodaid, maid Meahcirádđehus geavaha.

12.2.4 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahcceuovlolága (62/1991) mielde meahcceguvlui ii oaččo mearridit ruvkebire almmá stáhtarádi lobi haga. Go láhka bajida mearridanvuogatvuoda ná bajás, de Meahcirádđehus ii daga dán pláanas doaibmabidjoárvalusaid.

Gávpe- ja industrijaministeriija galgá ráđđadallat rogganválldáhatohcamušain guovllu bálgosii-guin ja sámedikkiin (Alimus háld dahusrievtti mearráodus 31.3.1999 ja Sámediggeláhka 974/1995).

12.3 Eanaávdnsasiid váldin

12.3.1 Dálá dilli

Eanaávdnasiid váldima meahcceguovllus lea muddemin eanaávnnaaslákka (555/1981). Eanaávnnaaslága oaivvildan eanaávdnasiidda lohkkojit geađggit, čievra, sáttu, láirá ja muolda. Meahcceguovlolágas (62/1991) ii leat makkárge njuolggadus eanaávdnasiid váldimis. Báis-duoddara meahcceguovllus ii leat leamaš eanaávdnasiid váldindoibma.

12.3.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Báíšduoddara meahcceguovllus eai vuvdojuvvo eanaávdnasat.

12.4 Lavnnji loggun

12.4.1 Dálá dilli

Meahcceguovllus ordnejuvvojut muhtun muddui meahcástan-, guolástan- ja lubmenatnui oaivvil-duvvon lavdnjegámmet.

12.4.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Lavnnji sahttá uhccánaš loggut árbevirolaš huksema dárbuide Meahciráððehusa čujuheami mielde.

12.5 Muoradaga geavaheapmi

12.5.1 Dálá dilli

Báíšduoddara meahcceguovlu lea eanaš jalges duottar duottarguolbaniigui, meahcceguovllus leat duottarguolbanat, main šaddet hárvvet dahje vánis lagežat ja dasa lassin leat jeakkit. Oktilaš beahcevuovddit váilot. Danin vejolaš muorageavahanhámit dán guovllus leat boaldinmuorra- ja eará ávnasmuorračuohppamat (ee. boazoáidestoalpput). Boazodoalu ja luondduealáhusaid doarjjabáikkiide váldet guovllus soagi boaldinmuorran uhccánaš. Guovllus leat leamaš mearkkashahti lastamáhtovahágat, mat čuhcet boaldinmuorraváldinvejolašvuodaide.

12.5.2 Muoradaga geavaheapmi ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovlolága (62/1991) mielde ”Meahcceguovlluid vuovddit seailluhuvvojut luondu dilis dahje dain bargojuvvo ekologalaš vuovdedoaluiin”. Meahcceguovlolága dárkilet ákkastallamiin daddjojuvvo, ahte ”boaldin- ja ávnasmuora váldima ruovttudárbuide ii leat maiddái jurdda riev-dadit moktige dálážis”.

12.5.3 Muoradaga geavaheapmi ja jekkiidsuodjalanoláhka

Jekkiidsuodjalanoláhka (852/1988) 1. §:a mielde ”jekkiidsuodjalanguovllus ii oaččo čuohppat muoraid lavdnjeeatnamiin”. Minerálaeatnamiin lobálaččat leat juoba vuovdeekonomalaš čuohppamat dikšun- ja geavahanplána mielde.

12.5.4 Ulbmilat ja doaibmabijut

Ulbmilin lea geahpedit nu ollu go vejolaš muorraváldima lagešvuvddiin.

Boaldinmuora ja eará ruovttudár bomuora vál dinlobiid sáhttá miedihit guovllu minerálaeatnamiidda. Boaldin- ja eará ruovttudár bomuora oažju vál dit uhccánaš beahce- ja lagešvuvddiin Meahciráđđehusa čujuheami mielde.

Maiddái Meahciráđđehus sáhttá vál dit boaldinmuora dáin guovllu in iežas stobuid várás.

Meahciráđđehusa mearrádusa mielde jekkiidsuodjalanguovllu minerálæatnamiin eai čuhppojuvvo vuovddit vuovdeekonomalaš ákkaiguin.

Báišduoddara meahcceguvlui eai miedihuvvo eanamuorraváldinlobit. Fuolahuvvon dolastallan-báikkiid olggobealde dolastaladettiin oažju geavahit rissiid, goike ovssiid ja guddožiid – ii goit-totge vuollái kilomehterbeali geahčen ráhkaduvvon ja fuolahuvvon dolastallansajis.

Badjeolbmot eai dárbbaš boaldin- ja lávvomuorraváldinlobi, go johtalit guovllus boazodoallo-bargguin (Boazodoalloláhka 848/1990).

13 Dutkan

13.1 Dálá dilli

Meahcceguovlolágas (62/1991) eai biddjojuvvo meahcceguovlluide dutkanulbmilat, jos dakkárin ii gehčojuvvo luonduu mánggabéalat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddideapmi. Meahciráđđehus ii leat dutkanlágádus, ja nuba dáid doaimmaid lágideapmi gullá eará oassebeliide, ja Meahciráđđehus fas galgá leat doaimmaidisguin doarjumin guvlui heivvolaš dutkandoaimmaid.

Guovllu báktevuodu leat dutkan juo badjel čuohte lagi áigge. Dan geologalaš mihtilmasuodat, dego granulihttaavádat, leat leamaš juo guhká dieđus (omd. Jernström 1874, Sederholm 1911). Geologalaš dutkanlágádus (GDL) dutkkai guovllu báktevuodu systemáhtalaččat lagiid 1957–1972. Dutkamiid boadusin leat almmustuhhton báktevuodđokárta (1:400 000, Meriläinen 1965) ja Davvikalohtaprošeavta kárttat (Davvikalohtaprošeakta 1987 & 1988) ja Suoma geologalaš kárta (Korsman je. 1997). Dáid lagiid maiddái GDL:a geofysikálalaš dutkangirdimat leat ollán gitta guvlui (Johansson & Perttunen 2006).

Meahcceguovllu lahkosiin Geavojávrri gáttis lea Turku allaoahpahaga Lappi dutkanstašuvdna Geavvu. Doppe dutket subarktalaš guovllu luonduu ja olbmo ja luonduu vuorrováikkhuhusa. Meahciráđđehus oassálastá dutkamiidda ja doarju vejolašvuodaid mielde Geavu dutkanstašuvnna doaimma.

Hibeco (Human Interactions with Mountain Birch Forest Ecosystems) lea riikkaidgaskasaš dutkanfidnu, mas dutket olbmo váikkhuhusa davvimáilmimi lagešavádagas. Fidnu laktása bistevaš birasgeavaheami prográmmii ja das dutket sihke lagešvuvddiid buvttadannávccaide váikkuheaddji dagaldagaid ja šaddoborriid váikkhuhusaid.

Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea dutkan guohtuma váikkuhusaid jeageleatnamiidda. Guovllus leat inventerejuvvon dálve- ja geasseguoh toneatnamat ja dahkkojuvvon odđa-inventeremát (Kumpula ym. 1997, Kumpula ym. 2004).

Maiddái Vuovdedutkanlágádus lea dutkan guovllu bálgosiid dálveboazoguohtumiid dili jo guhká. Dáid varraseamos dutkamuš lea almmustahhton jagis 2006 (Mattila 2006).

Musealágádus lea dagahan čielggadusa Ohcejoga giellda boares ássan- ja goahtesajiin ja ee. boazodollui guoskevaš eará čuožáhagain (Pieski 1992).

13.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Ulbmilin lea doarjut meahcceguovlolága (62/1991) ja luonddusuodjaleami ja bistevaš geavaheami ollašuvvama ovddideaddji dutkangeavaheami.

Meahciráđđehus oassálastá dutkamiidda ja doarju dutkamiid, main čielggadit ja čuvvot guovllu ealliid ja šattuid gávdnama, lassáneami ja vuogáiduvvama davvimáilmimi birasdilálašvuodaide ja čielggadit ja čuvvot luonddudili ja dan rievđama.

Meahciráđđehus oassálastá dutkamiidda ja doarju dutkamiid, main čielggadit sámiid ja guovllu eará olbmuid árbevirolaš luonddudovdamuša.

Meahciráðdehusa mielas guohtoneanadutkamat leat dehálaččat ja dat evttoha ahte dákkár dutkamat galget jotkojuvvot ja ainge ovddiduvvot.

Meahciráðdehus miedžia dutkanlobiid ja daidda guoskevaš meahccejohtaluslobiid dušše hui bures ákkastallon bargguid bargamii meahcis báiikki alde. Luonddudillái váikkuheaddji buot dutkamiid dahkamii meahcis ja dutkanmateriála čoaggimii galgá leat čálalaš dutkanplána, mas bohtet ovdan ee. dutkama áigedávval ja ulbmilat, dutkančuozáhagat ja čoagginvuloš materiála sihke árvvoštallan dutkama birasváikkhuhusain. Ohccin galgá leat dutkanlágádus dahje ohcamusšii galgá laktojuvvot dutkansuorggi ovddasteaddji dutkanlágádusa dahje allaoahpahaga cealkámuš fitnu diedalaš ákkain.. Dološbázahusaid dutkamuš gáibida álo maiddái Museadoaimmahaga lobi.

14 Doaibmabidjoplánat

Luopmošjávrri guovllu birra lea dahkkojuvvon sierraplána. Das ovdanbuktojit sierra molssaeavttu das, mo Luopmošjávrái johttojuvvo. Meahciráðdehus ollašuhtá molssaeavttu 3, dahjege odda geaidnu ii ráhkaduvvo ja gutko mielde manni máđidja bissu anus. Dálá máđija sáhttá ordnet (čs. lohku 11.1 **Geainnut ja johtolagat**; 11.1.2 **Ulbumilat ja doaibmabijut**). Máđija vejolaš ordnema birra dahkkojuvvo doaibmabidjoplána.

15 Plánenguovllu olggobeale eanageavaheapmi

Báišduoddara meahcceguovllu sisa cáhki Geavvu lea Suoma stuorámus luonddumeahcci, man viidotat lea sullii 70 000 hektára. Luonddumeahcci lea vuodđuduuvvon 1956:s ja dat lea viiddiduvvon 1981:s. Luonddumeahci dálá ruŋgoplána lea jagis 1991 (Meahciráðdehus 1991). Luonddumeahcci ortnetnjuolggadus lea addojuvvon 1994:s. Ruŋgoplána mielde luonddumeahci dikšuma ulbmilin lea seailluhit guovllu luonddudilálašvuoda ja meahccáivuođa. Erenoamáš fuopmášupmi giddejuvvo maiddái dasa, ahte báikkálaš olbmot galget sáhttit bargat luondduealáhusaiguin ja ahte dutkanvejolašvuodat dorvvastuvvojat. Dasa lassin dorvvastuvvojat Geavvrokki máŋgat divrras luonddučohkiideamit, hárvenaš šattuid gávdnonsajit ja ealliid beassesajiid headuškeahthes seailun.

Dán plánii gullevaš jekkiidsuodjalanguovlluid lassin Báišduoddara meahcceguovllu ja válodgeainnuid gaskkas leat suodjevuovddit ja guovllu nuortamáttageahčen Čuonjájeakki–Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovllu birrasiin leat suodjevuovdegguovllu ekonomijavuovddit.

HÁLDDAHUS JA OLLAŠUHTTIMA BIRASVÁIKKUHUSAT

16 Geavahanvuoigatvuodaid láigoheapmi ja luohpadeapmi

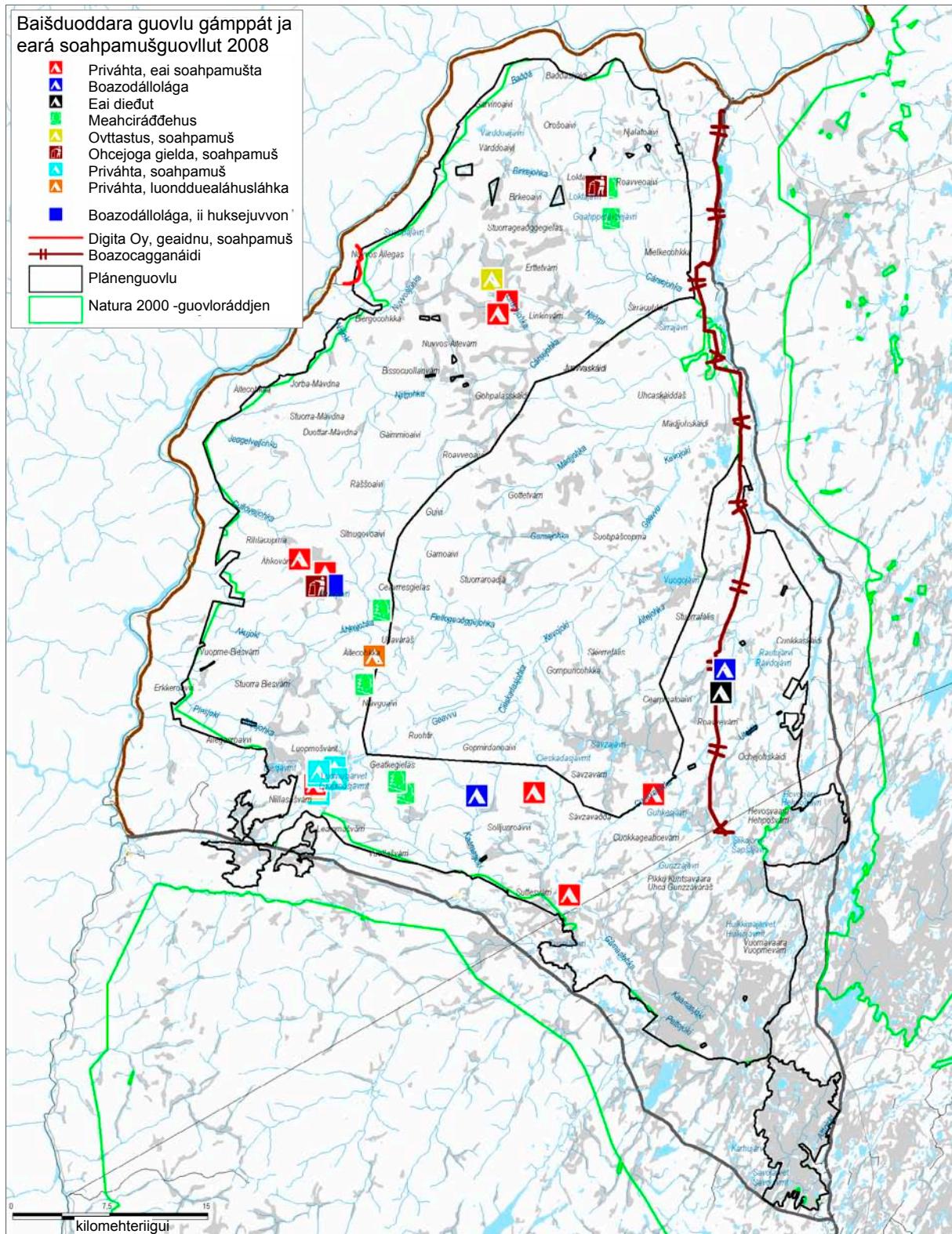
16.1 Dálá dilli

Báišduoddara meahcceguovllus eai ása dán áigge birra jagi. Meahcceguovllu siste leat priváhtaeatnamat sullii 400 hektára ja priváhtacázit 100 hektara. Meahcceguovllu siste leahkki priváhtaeatnamat eai gula meahcceguvlui eige Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii. Oassi meahcceguovllu priváhtaeatnamiin leat huksejuvvon, ja eatnašiidda meahcceguovllu siste leahkki priváhtadáluid lea johtinvuoigatvuhta (bálggesservituhtta) stáhtaeatnamis.

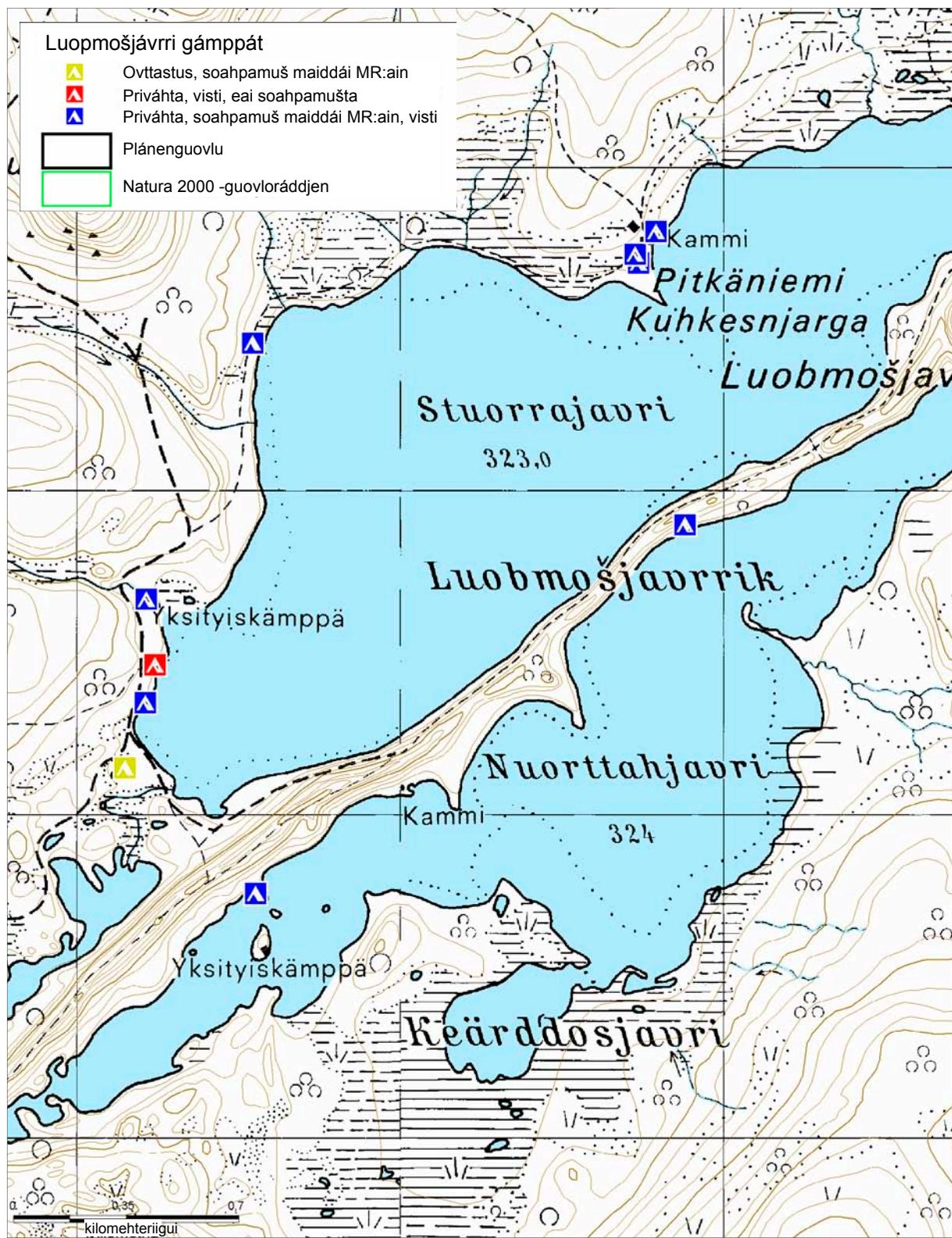
Báišduoddara meahcceguovllus leat 14 láigoguovllu dahje dakkár eará guovllu, maid geavahanvuoigatvuodá stáhta lea luohpadan (dilli 21.5.2008) (tabealla 3, govat 6a–6b). Luondduealáhuslága (45/2000) mieldásaš doarjjabáikkit meahcceguovllus leat okta. Guovllus leat moanat boares guolástan-, meahcástan- ja lubmendoarjjabáikkit, maidda muhtumiidda Meahciráddéhus lea dahkan geavahansoahpamuša. Meahcceguovllus leat Báíšduoddara bálgosis golbma eanabihtá boazodállolága (590/1969) mielde. Ohcejoga gielda bajásdoallá duottarguovllu bázahusfuolahuusbáikkiid Báíšduoddara guovllus guovtte sajis, Áhkojávrris ja Goahppelašjávrris. Meahciráddéhus lea luohpadan dáidda geavahanvuoigatvuodá. Bázahusfuolahuusbáikkit leat oaivvilduvvon boazo-doalu, meahccebivddu ja guolástusa dárbbuide.

Árbevirolačcat rievssatbivddu ja lubmemä doarjjabáikin leat geavahan lavdnjegámmiid. Govva: Matti Mela.

Govva 6a. Báišduoddara meahcgeguovllu doarjjabáikkit, geavahan- ja láigosohpamušguovvllut ja dieðus leahkki visttit, main ii leat soahpamuš (dilli 21.5.2008). Boazodállolága = Boazodállolága vuodul gustovaš guoðohan-báikki. Soahpamuš = Soahpamuš maiddái Meahciráððehusain. © Meahciráððehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5239, © Suoma birasguovddáš 2008.

Gova 6b. Luopmošjávri guovllus leahkki doarjabáikkit ja geavahansoahpmamušguovllut ja dieđus leahkki visttit, main ii leat soahpmamuš (dilli 21.5.2008). © Meahciráddhehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5239, © Suoma biras-guovddás 2008.

Tabeall 5. Báíšduoddara guovllu gustojeaddji geavahan- ja láigosooahpamušat ja bálgosiid boazodállolága (590/1969) mieldásaš guodohanbáikkit (dilli 23.1.2008). * = soahpamuš ovdal meahcceguovlolága fápmuiboahtima; meahcceguovlolága sırdašuvvannjuolggadusat. ** = Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000).

Báiki	Čuozáhat	Hálddašeaddji	Láigoáigi
Luopmošjávri	guolástan- ja guođohandoarjjabáiki*	priváhta	31.12.2012
Luopmošjávri	dálkesuoji bidjanbáiki	Gáregasnjárgga gilisearvi rs	31.12.2009
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Áhkojávri	duottarguovlluid bázahusfuolahusbáiki	Ohcejoga gielda	31.12.2009
Goahppelašjávri	duottarguovlluid bázahusfuolahusbáiki	Ohcejoga gielda	31.12.2009
Liŋkinjeaggi	lavdnjegoahti (dálkesuodji)	Vuodaguoikka dálonguovlosearvi rs	31.12.2013
Gurutčohkka	meahcástan- ja murjengámme (BLR)**	priváhta	doaisttážii
Gálgojohka– Čuovžajávri	bálgosiid gaskasaš rádjéáidi, 39+9,55 km	Gálldoaivvi bálggus	31.12.2012
Áhkojávri	guođohanbáiki, ii huksejuvvon (sáhttá leat guolástangámpá bágosa huksensajis)	Báíšduoddara bálggus	boazodálloláhka
Gámasjoga giera	guođohanbáiki, orustanstohpu, jálásgrámpá	Báíšduoddara bálggus	boazodálloláhka
Vuolimuš Cuokkajávri	guođohanbáiki, grámpá ja hivsset huksejuvvon	Báíšduoddara bálggus	boazodálloláhka
Nuvvos-Áilegas	radiostivlli lusa manni geaidnu, govdodat 10 m	Digita Oy	

16.2 Geahanvuoigatvuodaid luohpadeapmi meahcceguovlluin

Stáhtaeatnama ja geavahanvuoigatvuodaid luohpadeamis lea mearriduvvon meahcceguovlolága (62/1991) 4. §:a 1. momeanttas. Das daddjojuvvo: ”Meahcceguvlui gullevaš stáhtaeatnama dahje dasa guoskevaš geavahanvuoigatvuoda ii oaččo luohpadit iige láigohit (addit láigui) stáhtarádi lobi haga.” Nuppi momeanttas daddjojuvvojít spiehkastagat váldonjuolggadussii:

Lohpi ii goittot dárbbášuvvo geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmái boazodoalu, guolástusa, meahccebivddu dahje čoaggima dárbbuide 7 §:s máinnašuvvon dikšun- ja geavahanplána mielde iige guovllu luohpadeapmái dakkár fitnu várás, masa lea dárbu bealuštangárvvisvuoda dahje rádjegozihandoaimma dáfus.

Paragráfa goalmmát momeanttas daddjojuvvo, ahte ”eanabihtá dahje dasa guoskevaš geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmái ja láigoheapmái heivehuvvo muđui, mii lágas 678/78 (lákha vuoigatvuodas luohpadit stáhta eanaopmodaga ja sisabođuid bukti vuoigatvuodaid) mearriduvvo”.

Meahcceguovlolága dárkilet ákkastallamat čielggadit ain ášsi. Luohpadangielddu ulbmilin lea dorvvastit meahcceguovllu seailuma meahcceguovlun. Njuolggadus ii leat goittot loahpalaš. Stáhtaráddi sáhttá luohpadit geavahanvuoigatvuoda, jos plánejuvvon fidnu mearkkaša ollu oktasaš ávkki dihte. Ákkastallamiin daddjojuvvo maiddái ahte njuolggadus ii guoskka čáhceguovlluid geavahanvuoigatvuodaide.

Eanabihtá geavahanvuoigatvuodja luohpadeapmi oaivvilda eatnama láigosoahpamušii buohtastahtti soahpamuša. Jos vistti, man Meahciráðdehus oamasta meahcceguovllus, láigoha oanehis áigái lustageavaheami dárbbuide, de dat ii oaivvil meahcceguovlolága 4. §:a mieldásaš geavahanvuoigatvuodja luohpadeami.

Meahcceguovlolága fápmuiboahin- ja sirdašuvvannjuolggadusain leat maiddái geavahanvuoigatvuodaide guoskevaš njuolggadusat. Dain daddjojuvvo:

Meahcceguovlluide dán lága fápmuiboadeedettiin guoskevaš servituhtavuoigatvuodat ja daidda buohtastahtti geavahanvuoigatvuodat ja láigosoahpamušat báhcet ainge fápmui. Meahciráðdehus sáhttá joatkit soahpamušii vuodðduuvvi vuogatvuodaid gustonáiggi nannejuvvon dikšun- ja geavahanplána mielde.

Meahcceguovlolága 8. §:a mielde Meahciráðdehus sáhttá ohcat stáhtarádis lobi priváhtageainnu várás vuodðduuvvon servituhtavuoigatvuoda dahje geavahanvuoigatvuoda lotnumii, jos meahcceguovllus álggahuvvo bissovaš geainnu ráhkadanfidnu (gč. lohku 11.1 **Johtalus ja johtaleapmi**). Jos geavahanvuoigatvuoda dahje servituhtavuoigatvuoda lotnuma dihte ii sáhte lágidit govttolaš johtinoktavuođa ja jos dat čuohcá sakka oamasteaddjái, de stáhta lea geatnegahton oamasteaddji gáibádusa vuodul lotnut eanabihtá.

16.3 Geavahanvuoigatvuodaid luohpadeapmi jekkiidsuodjalanguovlluin

Jekkiidsuodjalanguovllus lea gildojuvven visttiid, geainnuid ja ráhkkanusaid ráhkadeapmi (jekkiidsuodjalanásahus 852/1988, 1 §).

Jekkiidsuodjalanásahusa mielde jekkiidsuodjalanguovllus lea almmá ahte 1. §:a njuolggadusat dan hehttejít lobálaš ee.

1) dakkár visttiid, rusttegiid ja bálgáid huksen ja bajásdoallan, maidda lea dárbu olbmuid oahpisteami, dutkandoaimma ja luonduinbuðaldeami várás; 2) meahccebivdu – – 3) guolástus; – – 7) doaibmabijut guovllu visttiid, geainnuid, rusttegiid ja šleadgarávdnjje- ja telefonlinnjáid bajásdoallan dihte; 8) boazodoallu ja dan gáibidan doaibmabijut – – 10) dárbašlaš doaibmabijut dimbariid golgadeami, buollingoziheami, gádjunbálvalusa, riikkarájiid fáktema ja goziheami sihke kárten- ja eanamihtidanbargguid várás ja – – 12) eará dárbašlaš doaibmabijut jekkiidsuodjalanguovllu vuogálaš dikšuma ja geavaheami dáfus ja maid birasministeriija lea dohkkehan.

16.4 Eanageavahan- ja huksenlákha

Eanageavahan- ja huksenlága (132/1999) 125. § mielde huksemii galgá leat huksenlohipi. Dikšun- ja geavahanplána ii njuolgga vuoggadahte huksemii, muhto huksen gáibida maiddái eanageavahan- ja huksenlága vuodul gustovaš lobi (gč. lohku 16 **Geavahanvuoigatvuodaid láigoheapmi ja luohpadeapmi**).

Eanageavahan- ja huksenlága 72. § 1. momeantta mielde čázádaga gáddeeatnamiidda gullevaš gáddeavádahkii ii oaččo hukset vistti almmá sajádatláva dahje dakkáraš riekteváikkuheaddji oppalašláva, mas lea earenoamážit mearriduvvon oppalašláva dahje dan oasi atnimis huksenlobi mieðeheami vuoduštussan. Nuppiid sániiguin, go prošeakta dárbaša huksenlobi ja lea gádde-

avádagas dahje -guovllus, iige guovllus leat dakkáraš sajádat- dahje oppalašláva, mas prošeavtta ollašuhittin lea lobálaš njuolgga huksenlohpevuogádagas, huksenprošeavtta ollašuhittin gáibida EHL 171. § 3. momeantta vuodul spiehkastanmearrádusa guovllu birasguovddážis. Dát guoská maiddái turismma várás huksemii. Jos gažaldagas goittotge lea eanageavahan- ja huksenlága 72. § 3. momeantta ee. 1 ceahkká mielde gustovaš eana- ja vuovdedoalu dahje guollebivddu fidno-doaimma várás dárbašlaš huksen, de huksen ii gábit birasguovddáža spiehkastatmearrádusa. Om. dáhpáhusat gáibidit álo dáhpáhusguovdilis vihkkedallama huksenbearráigeahčus, mii galgá váldit vuhtii earenoamážit ealáhuslaš oaidninvuogi.

Jos huksenlohpi ohccojuvvo luonddusuodjaleami beales mearkkašahti guvlui, mii luonddusuodjalánlága (1096/1996) mielde gustovaš ásahuasain (EHÁ 895/1999, 60 §) dárkebut mearre-duvvo, dahje guvlui, mii eatnangottelávas lea várrejuvvon áhpásmahttín- dahje suodjalanguovlun, de ohcamušas galgá bivdit guovllu birasguovddáža [ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáž] cealkámuša.

16.5 Ulbmilat ja doaibmabijut

16.5.1 Dálá geavahan- ja láigosohpamušat

Meahciráddhehus joatká **dálá** geavahan- ja láigosohpamušaid dainna eavttuin, ahte doarjjabáikkit geavahuvvojtit **meahccebivddu, guolástusa** ja/dahje **murjema** dárbbuide (meahcceguovlolága 12 §:a fápmuiboahtin- ja sirdašuvvannjuolggadusat). Geavahan- ja láigosohpamušat dahko-juvvojtit mearreágái ja doarjjabáikkit leat oaivvilduvvon dušše vuogatvuodaoažju ja su dállo-doalu atnui. Visttiin galgá leat gieldda miedihan huksenlohpi. Jekkiidsuodjalanguovlluin om. doarjjabáikkit eai leat, iige daid leat oppa vejolašge hukset jekkiidsuodjalánásahusa mielde.

16.5.2 Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága mieldášaš geavahanvuogatvuodat

Meahciráddhehus sáhttá luohpadit **boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága** (45/2000) mielde sierra geavahanvuogatvuodaid doarjjabáikki ceggema várás. Eaktun lea, ahte

- 1) Ohcci galgá deavdit boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága ákkaid. Meahceráddhehus bivdá cealkamuša Lappi BE-guovddážis.
- 2) Ohcci galgá leat báikegoddelaš.
- 3) Doarjjabáikkit galget – jos vejolaš ja nu orru leamen vuogas – vuodđuduuvvot dálá visttiid ja rusttegiid oktavuhtii Meahciráddhehusa čujuhan báikái. Vistti alimus sturrodat lea 35 m^2 (latnjaviidodat), mii sisdoallá maiddái sávnni. Dasa lassin oažju hukset sierranas vuorkávissti, masa eai boađe liggehahhti lanjat. Vuorkávissti viidodat oažju leat eanemustá 10 m^2 .

Geavahanvuogatvuodaid luohpadeamis mearridettiin galgá váldit vuhtii meahcceguovllu geava-heami stivrejeaddji njuolggadusaid. Geavahansohpamušat dahkojuvvojtit doaisttážii gusto-jeaddjin. Dán ovddu oažju geavahit dušše luondduealáhuslágas daddjojuvvon ulbmiliidda. Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (62 §, 4 mom.) vuodul Meahciráddhehus sáhttá – go bargofápmo- ja ealáhusguovddáš lea addán cealkámuša – geassit miedihuvvonn ovddu, jos ovddu ii sáhte šat luondduealáhusaiguin bargama dáfus ákkastallat. Meahciráddhehus bivdá meahccebivdui guoskevaš geavahanvuogatvuodain cealkámuša áššáigullevaš gieldda fuođđodikšunovttastusain ja guolástussii guoskevaš geavahanvuogatvuodain cealkámuša áššáigullevaš gieldda guolle-

doalloráðdállangottis. Dasa lassin Meahciráððehus bivdá buot ohcamušain cealkámušaid bálgo-sis, man sisa ohcamuš lea dahkkojuvvon.

Boazodoalliid ja daid, geat ožzot váldoiágáiboðu luondduealáhusain, doarjjabáikedárbbuid leat sáhttán ja sáhttá ainge lágidit boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) mielde. Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága mielde luondduealáhusbargis lea ”vuoigatvuhta stáhta eana- ja čáhceguovlluin cegget Meahciráððehusa lohpemearrädusa vuodul doarjjabáikki meahccebivddu várás erenoamáš mávssolaš sivaid dihte dahje doarjjabáikki guolástusa várás ja dasa lassin guollegealláriid ja vuorkkáid ealáhusain bargama dáfus vealtameahttun sajide”. Gánnáha fuomáshit, ahte meahcceuovloláhka (62/1991) ii geatnegahte Meahciráððehusa luohpadit guvlui guoskevaš geavahanvuoigatvuða. Dat duše addá dasa vejolašvuða – spiehkastahkan váldonjuolggadusas, mii gieldá luohpadeami. Ná Meahciráððehusa sáhttá muddet doarjjabáikkiid meari meahcceuovlolága ulbmiliid mielde.

16.5.3 Boazodoalu ja bálgoiid dárbašan odða visttit

Boazodoalu dárbašan odða rusttegat čohkkejuvvojít eanaš bálgoiid guoðohanbáikkiide dálá visttiid dahje rusttegiid oktavuhtii. Bálgoiid guoðohanbáikkiid saji sáhttá dárbbu mielde muhttit bálgosa árvalusa mielde.

16.5.4 Boares visttit, main eai leat geavahansoahpmušat

Boares visttiide, main eai leat geavahansoahpmušat, sáhttá oamasteaddji ohcamuša vuodul dahkat geavahansoahpmušaid, jos visttiid dálá dilli ja oamasteaddjit devdet čuovvovaš ákkaid:

- 1) Visti lea huksejuvvon ovdal meahcceuovlolága fápmuiboahtima 17.1.1991.
- 2) Visti lea oruhahti.
- 3) Vistti oamasta báikegoddelaš.
- 4) Oamasteaddji geavaha vistti meahccebivddu, guolástusa dahje lubmema doarjjabáikin.
- 5) Luopmojávrvis vejolaš soahpmušat dahkkojuvvojít guolástandoarjjabáikin (guolástan-vuoigatvuhta návddašanlogahallamis), go Ohcejoga ovttasbargojoavku lea vuos giedahallan ohcamušaid.
- 6) Vistis galgá leat gielda addin huksenlohipi.
- 7) Ohcci čájeha ahte sus dahje du sogas lea oamastanvuoigatvuhta vistái.

Geavahansoahpmuš dahkkojuvvo álggos viða jahkái, man maŋjá čuovvovaš soahpmušaid sáhttá dahkat logi jahkái ain hávil. Jos doarjjabáikki geavahanulbmil rievðá nu ahte manná meahcceuovlolága (62/1991) vuostá, de Meahciráððehusas lea vuogatvuhta burgit soahpmuša.

Daidda oamasteaddjiide, geat ožzot geavahansoahpmuša, sáhttá addit lobi divvut vistti muhto ii viiddidit dan. Ovdal divvuma oamasteaddji galgá addit Meahciráððehussii čielggadusa divvunpláanas.

Geavahansoahpmuša ii oaččo friddja sirdit (vuovdit, láigohit dahje muðui luohpadit). Geavahansoahpmuša sáhttá sirdit báikegoddelažii, guhte geavaha vistti ruovttudárboguolástusa, meahccebivddu dahje čoaggima doarjjabáikin. Sirdin, mii dahkkojuvvo árbbi bokte, gáibida dan ahte sirdimaoažžu lea báikegoddelaš ja vistti geavahanulbmil bissu ovddežin.

Dat visttit, mat gehčojuvvojit dohkkemeahttumin ássat, guđđojuvvojit mieskat. Jos gii nu divvugoahktá dákkár ássandohkkemeahttumin gehčojuvvon vistti, de galgá Meahciráđđehus bargagoahit dan ovdii ahte visti jávkaduvvo eret meahcceguovllus. Seammaláhkai meannuduvvo buot odđa visttiiguin, mat meahcceguvlui vejolaččat huksejuvvojtit.

Daid oruhahtti visttiid hárrái, maidda ii gávdno oamasteaddji dahje oamasteaddji ii háliit dahkat geavahansoahpamuša, Meahciráđđehus álgá dárbbalaš doaimmaide jávkadan dihte visti meahcceguovllus.

Jos visti oamasteaddji ii ása báikegottis geavahansoahpamuša ođasmahtedettiin ja vistái ii gávdno eará, mánnašuvvon ákkaid deavdi báikegoddelaš oamasteaddji, de visti galgá gaikkoduvvot.

Boares visttiide, maidda ii leat geavahansoahpamuš ja mat leat leamaš buot johttiid anus rabas doarjjabáikin, Meahciráđđehus sáhttá dahkat geavahansoahpamuša ovdamearkka dihte báikkálaš sáme- dahje giliservviin. Doarjjabáikki vejolaš divvun ja soahpamuša dahkan čovdojuvvo guđege dáhpáhusa hárrái sierra, ja ovdal čoavdima gullojuvvo guovllu bálgosa oaivil. Čovdosis váldojuvvo erenoamážit vuhtii sámekultuvra seailluheapmi.

Luopmošjávrri visttiid vejolaš fuolahušdoaimmat (galgá leat meahccejohtaluslohipi) galget dahkkojuvvet dálvit, dasgo geasiágasaš meahccejohtalusvejolašvuhta nohká Luopmošjávrri geahčái.

16.5.5 Oanehiságasaš geavahansoahpamušat dahje lobit guolástusa ja meahccebivddu dárbbuide

Juohkeolbmovuoigatvuodđaid badjelmanni gohttema várás sáhttá Meahciráđđehus addit lobi doallat orustanbáikki (goadi, lávu) **guolástusa** dárbbuide, go lea vuos gullan guolleoalloráđđadallangotti ja bálgosa.

Juohkeolbmovuoigatvuodđaid badjelmanni gaskaboddosaš gohttema várás sáhttá Meahciráđđehus addit lobi doallat orustanbáikki (goadti dahje lávvu) **ealgabivddu** dárbbuide.

16.5.6 Eará soahpamušat ja geavahanvuoigatvuodđat

Bázahusfuolahusbáikkiid, maid Ohcejoga gielda doallá duottarguovlluin, geavahansoahpamušaid sáhttá joatkit, jos dat bálvalit boazodoalu, meahccebivddu ja guolástusa dárbbuid.

Juohkeolbmovuoigatvuodđaid badjelmanni gaskaboddosaš gohttema várás sáhttá Meahciráđđehus addit lobi doallat orustanbáikki (goadti dahje lávvu) leairaskuvllaaid, speidáriid dahje searvegotti dárbbuide.

Meahcceráđđehus sáhttá miedehit prográmmabálvalusfitnodatdoalliide lobi doallat vuoinjastansaji (lávvu) boaradeapmái ja idjadeapmái, mii dáhpáhuvvá ovdamearkka dihte fuolahuuvvon čuoiganreaiissuid oktavuodđas (gč. lohku 7.5 **Luondduturisma ja turismma eará fitnodatdoaibma**).

Guolástan- ja meahccebivdvouigatvuodđaid eai láigot.

16.6 Čuovvun

Meahciráđđehus čuovvu meahcceuovllu geavahanvuogatvuodaid láigoheami ja luohpadeami Davvi-Lappi luondduriggodatplánas (Sandström je. 2000) sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dáin guvlui heivvoláš mihtidanvuohki lea logahallan jahkásacčat guvlui dakhkojuvvon geavahan- ja láigosoahpamušain.

17 Dorvvolašvuohta ja gádjundoaibma

Báišduoddara meahcceuovllus johtaleapmi gáibida olbmos iešdoaimmalašvuoda ja meahcceedáidduid. Spiehkastahkan lea oassálästtin oahpistuvvon vánddardeapmái, mas turismafitnodadat fuolaha mátkkálačča dorvvolašvuodas ja buorredilis.

Olbmuin lea alddiineaset ovddasvástádus meahcceuovllus johtalettiin. Meahciráđđehus vástida astoáiggi bálvalanrusttegiid, maid ieš lea huksen ja bajásdoallá, dorvvolašvuodas Meahciráđđehusa biras- ja kvalitehtavuogádaga mielde. Meahciráđđehus addá beivejuvvon dieđuid guovllu luonddudilis ja bálvalanrusttegiin Davvi-Sámi luondduguovddážis ja interneahdas čujuhusas **luontoon.fi** Báíšduoddara meahcceuovllu siidduin. Vánddardeaddjít galget goittot ieža váldit vuhtii dan, ahte davvimáilmimi meahcceluond dus dálkedilálašvuodat ja ná maiddái meahcceuovlluid jogaid čáhceallodat molsašuddet johtilit, ja dilli sáhttá leat meahcis áibbas eará go meahccái vuolgedettiin.

Meahcceuovllus bargi olbmuid dorvvolašvuodas Meahciráđđehus fuolaha bargodorvvolašvuhtii guoskevaš láhkamearrádusaid mielde. Máinnašuvvon bargit šaddet bargat váttisge dilálašvuodain, ja nuba sis galget leat hui buorit suodjebiktasat ja bargo- ja oktavuođadoallanneavvut.

18 Goziheapmi

18.1 Dálá dilli

Meahciráðdehus goziha luonddusuodjalanguovlluid geavaheami eiseváldin ja guovlluid hálldašeaddjin. Meahciráðdehusa gozihandoaimma oktiihiveheamis ja lágideamis luonddusuodjalanguovlluin vástidit meahccedárkkisteaddjit. Meahccedárkkisteaddji doaibmavuoigatvuodat vuodđduuvvet láhkii Meahciráðdehusa meahccegoziheimis (1157/2005). Meahccegoziheapmi gullá maiddái bolesa ja rádjegozáhusa virgedoaimmaide.

Meahccedárkkisteaddjit galget barggusteaset oktiihivehit gozihanovttasbarggu ovttasbargo-eiseválddiiguin ja Meahciráðdehusa iežas bargoveagain. Gozihanovttasbargoeiseválddit leat vuosttažettiin boles, rádjegozáhus, tuollu, BE-guovddáš, [ealáhus-, johtalus- ja] birasguovddáš, guolástanguovllut, fuodđodikšunovttastusat ja fuodđodikšunbire. Ovttasbargoeiseválddiin soapmásiidda lea čallojuvvon Meahciráðdehusa gozihangoarta, mii addá sidjiide vuogatvuoda dárkkistit doaimma lobálašvuoda stáhtaetnamiin maiddái astoáiggis. Meahciráðdehusa bargit gozihit luonddu bargguset lassin iežaset doaibmasuorggi olis. Muhtumat sis leat oahpásmuvvan meahccegoziheapmái viidát. Juohkehaš galgá uhcimustá almmuhit meahccedárkkisteaddjái rihkkumušain, maid ieš fuobmá.

Goziheami ovttasdoaibma dáhpáhuvvá geavadis oktasaš plánema bokte, ovttasgozihemiin, gozihandáhpáhusaiguin ja dieđuid lonohallamiin. Ovttasdoaimma sáhttá beavttálmahttit nu, ahte resurssat ovttastahttojat ja čujuhuvvojat rivttes čuozáhagaide. Ovttasdoaimma bokte maiddái čalmmustahhtjuvvo goziheapmi.

Gozihemien sáhttá maiddái buorebut ovddalgihtii dustet rihkkosiid ja lobihis doaimmaid. Meahciráðdehusa goziheamis ja lágalašvuoda ja lobálašvuoda goziheamis deattuhuvvojat Báíšduoddara meahcceguovllus čuovvovaš suorggit:

- meahccebivddu, guolástusa, meahcceguovlolága, luonddusuodjalanalága ja meahccejohtalus-lága goziheapmi
- stuorranávddiide čuhcci lágahisvuodaid goziheapmi
- geavahan- ja láigosoahpamušaid čuovvun
- bázahus- ja birassuodjalnlágaid njuolggadusaid goziheapmi
- juohkeolbmovoigatvuodaid goziheapmi
- meahcis johtaleaddjiid láidesteapmi bistevaš ja birasdiđolaš luonddugeavaheapmái
- áitatvuloš eallišlájaid bessema dárkkisteapmi ja čuovvun (vejolaš headuštusaid goziheapmi).

Lea hui stuorra hástalus gozihit dáid guovlluid golmmain (dilli 2008:s) meahccedárkkisteaddjiin, iige dat lihkostuva, jos sii eai bargga bektilit ovttas eará doaibmiiguin. Dán áigge rádjegozáhus bargá ollu ovttas Meahciráðdehusa bargiiguin, geat dovdet bures báikkiid ja dovdet njuolggadusaid. Buot buohkanassii meahccegoziheapmái galggašedje goittot lasseresurssat buorebut gokči goziheami lágidan dihte.

Gozihanmátkkiin čuvvojuvvojit njálabeasit ja jávkaduvvojit besiide bahkken riebanat.
Govva: Matti Mela.

18.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Ovdalis mánnašuvvon goziheami deattuhusguovlluid goziheapmi galgá lágiduvvot jeavddalaš doaibman Báíšduoddara guovllus.

Báišduoddara meahcceuovllu gozihanresurssaid geahččalit lasihit vuoshtažettiin eiseválldiid gozihanovttasbarggu beavttálmahtima bokte ja maiddái nu, ahte Meahciráđđehusa bargit geahččalit eará barggu lassin leat beaktileappot mielde gozihanbarggus.

Meahccedárkkisteaddji vástida goziheami oktiiheiveheamis ja lágideamis ovttasráđiid Meahci ráđđehusa bargiiguin ja gozihaneiseválldiiguin.

19 Ovttasbargu

19.1 Dálá dilli

Báišduoddara meahcceguovlu lea viiddis ja geavahanhámiid dáfus májggabealat guovlu, mii lea guovtte gieldda ja njealje bálgosa guohtonguovlluid siste. Meahcceguvlui leat váikkuheamen moanat geavaheaddji- ja čanasjoavkkut. Dáid ulbmilat ja sávaldagat sáhttet mannat gaskaneaset dahje meahcceguvollága (62/1991) ulbmiliuin ruossalassii. Meahciráđđehus viggá iežas doaimma plánemis ja ollašuhtimis ovttasbargui meahcceguovllus doaibmi eará oassebeliiguin, vai sierra geavaheaddjijoavkkuid gaskasaš dárbbut šaddet oktiiheivehuvvot. Mearkkašahtti ovttasbargovuohki leat sierralágan čanasjoavkodilálašvuodat ja almmolaš dilálašvuodat.

Dán plána dahkama várás vuodđuduvvui ovttasbargojoavku, masa mágssoleamos oassebelit nammadedje iežaset ovddasteaddjiid. Mágssoleamos čanasjoavkkut, maiguin Meahciráđđehus čoahkkimastá dahje maid čoahkkimiin Báíšduoddara meahcceguovllu ášsit giedhallojít dárbbu mielde, leat (* = sullii guktii jagis):

- Báišduoddara bálggus
- Muttošjávrri bálggus
- Gálldoaivvi bálggus
- Muotkeduoddara bálggus
- Ohcejoga guolástanguovlu
- Anára guolástanguovlu
- sámediggi
- Sámi Siida rs
- Ohcejoga gielda
- Anára gielda
- Ohcejoga guolledoalloráđđadallangoddi
- Ohcejoga gieldda ovttasbargojoavku*
- Anára guolledoalloráđđadallangoddi
- Ohcejoga fuođđodikšunovttastus
- Anára fuođđodikšunovttastus
- Inarin luonnonystävä
- Lappi [ealáhus-, johtalus- ja] birasguovddáš
- Musealágádus
- sámemusea Siida
- Lappi rádjegozáhus
- boles
- tuollu
- turismafitnodagat
- Anára ja Soađegili gielddaid ovttasbargojoavku*

Dasa lassin sámiid ruovttuguovllus lágidit jahkásacčat bálgosiid ja Meahciráđđehusa ovttasbargo-beivviid, maidda oassálastet bálgosiid boazoisidat ja Meahciráđđehusa ovddasteaddjit. Dikšun- ja geavahanplánema doarjan doibmet Meahciráđđehus gielddalaš ovttasbargojoavkkut, mat čoahkanit jeavddalaččat. Ovttasbargojovkui leat válljen ovttasteaddjiideaset gielda, sámediggi ja Meahciráđđehus. Plánenáigodaga áigge ovttasbargojoavkuin čuvvot plána ollašuvvama.

Meahccegoziheimis Meahciráđđehus bargá ollu ovttas Lappi rádjegozáhusain, bolesiin ja tuoluin. Meahciráđđehus ráđđadallá jahkásashaččat čoahkkimiin moanaiguin sierra oassebeliiguin lohpebivdu lágideamis (gč. lohku 10 **Fuođđodikšun ja meahccebivdu**).

19.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráđđehus geahčala iežas doaimma plánemis ja ollašuhttimis ovttasbargui meahcceuovllus doaibmi oassebeliiguin. Sierra geavaheaddjijoavkkuid dárbbuid geahččalit ollašuhttit njuolggadusaid ja resurssaid olis, nu ahte válđojuvvojit vuhtii eará geavaheaddjijoavkkuid dárbbut. Čanasjoavkkuid ovttasbargu ja almmolaš dilálašvuodat joatkašuvvet vuogáiduvvan ja bures doaibmi vuogi mielde.

Meahciráđđehus gáhtte **sámi kulturárbbi** ovttasráđiid Museadoaimmahagain, Lappi birasguovddážiin ja sámiid doaibmiiguin.

Meahciráđđehus geahččala bargat eanet ovttas guovllus doaibmi **turismafitnodagaiguin**. Meahcceuovllus doaibmi turismafitnodagaid geahččalit oažžut ovttasbargui Meahciráđđehusain.

20 Resurssat ja áigedávval

20.1 Jahkásaš golut

Meahciráđđehusa Lappi luonddubálvalusat vástida meahcceuovllu lustageavaheami bálvalanrusttegiid fuolaheamis ja bajásdoallamis, meahcceuovluondu suodjaleamis, stuorranávddiid ja áitativuloš ealli- ja šaddošlájaid čuovvumis, fuođđonáliid čuovvumis, guollečáziiid dikšumis ja meahccegoziheimis. Dasa lassin golut čoggojít lohpeáššiid giedahallamis ja plánen- ja hálddahusdoaimmain. Dát doaimmat leat goasttiduvvon vearroruđaiguin ja daidda leat lágiduvvon ruđat stáhtabušehtaas.

Lustageavaheami jahkásaš goluide gullet ávdinstobuid boaldinmuorra- ja bázahusfuolahus ja smávvalágan divvunbarggut.

Luonddusuodjaleami goluide gullet áitativuloš šlájaid čuovvumat ja beasselohkamat sihke kulturárbbi suodjalandoaimmat.

Jahkásaš goluide gullet sierralágan lobiid giedahallan, láigo- ja geavahansoahpmušaid dahkan ja eará hálddahus- ja dikšundoaimmat.

20.2 Investeremat

Dán plána vuodul guovllus eai dahkkojuvvo odđa investeremat.

21 Plána váikkuhusaid árvvoštallan

21.1 Birasváikkuhusaid árvvoštallan meahcceguovloplánemis

Meahcceguovlluid dahje jekkiidsuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplánaid dahkan ii gula daidda fitnuide, main ng. YVA-lága (Láhka birasváikkuhusaid árvvoštallanmeannudeamis 468/1994) vuodul galgá dahkat birasváikkuhusaid árvvoštallama. Lága 5. logus **oppalaš čielggadangeatnegasvuoda birra** daddjojuvvo goittot:

Birasváikkuhusat galget čielggaduvvot ja árvvoštallot doarvái bures, go eiseválldit válmma-štallet dakkár plánaid ja programmaid, mat sáhttet sakka čuohtit birrasii muhto maidda eai heivehuvvo 2 logu njuolggadusat árvvoštallanmeannudeami birra.

Ieš YVA-fitnu ektui dákko lea dat earru ahte dikšun- ja geavahanplánain lea doarvái ovdanbuktit ovta molssaeavttu, loahpalaš árvalusa. Dákko árvvoštallojít oppalaččat plána árvalusaid váikkuhusat, buktojuvvoyit ovdan daid buorit ja heajos bealit ja ákkastallojuvvo manin dákkár árvalusaide lea bohttojuvvon Birasministeriija rávvagiid mielde (Birasministeriija 1998). Gánnáha fuomáshit dan ahte go bargu álggahuvvui, de ledje moanat molssaeavttut. Dain plána árvalusat leat vehážiid válljašuvvan, hápmášuvvan ja dárkkálmuvvan Meahciráddhehusa ja meahcceguovllu geavaheaddjiid ságastallamiin.

Oppalaš árvvoštallamis vulgojuvvo das, ahte birasváikkuhusat bohciidit dábálaččat dušše plána doaibmabijuin – dahjege áššiin, maid plána rievda ovddit dilis. Nuba jos meahcceguovllu juoga geavahanvuogi birra ii leat árvalus, de plánas eai leat dassa maiddái birasváikkuhusat. Ja jos guovllu geavaheapmi lea rievdamin plána ektui ja Meahciráddhehusas fuolakeahttá, de eai rievda birasváikkuhusat árvvoštallojuvvo.

Plánas sáhttet goittot leat birasváikkuhusat maiddái almmá doaibmabidjoárvalusaid haga. Plána sáhttá ovdamearkka dihte buktit ovdan meahcceguovllu birra odđa ja mívssolaš dieđuid, mat váikkuhit almmolaš oainnuide ja stivrejít ná mearrideaddjiid. Dahje ovdamearkka dihte jos plánas ii árvaluvvo ahte geavahuvvon geasiáigásáš meahccejohtalusvuojáhagaid rusttegat galget bajás-dollojuvvot, de vuojáhat sáhttá govdut ja geahpedit guovllu luondduárvvuid ja meahccáivuođa.

Plánat galggašedje dábálaččat guoskat konkrehtalaš fitnuide – dego ee. huksemii, roggamii, luondduriggodagaid ávkinatnimii. Meahcceguovlluid ja luonddusuodjalanguovlluid dikšuma ja geavaheami plánemis ii leat dábálaččat ná, muhto máŋgii dilli lea aivve nuppe gežiid. Dikšun- ja geavahanplánaiguin geahččalit positiivvalaš birasváikkuhusaide nu ahte ollašuhttojít meahcceguovlolága (62/1991) ulbmilat – guovllu meahccáivuođa seailluheapmi, sámekultuvrra ja luondduealáhusaid dorvvasteapmi ja guovllu máŋggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddideapmi.

YVA-lága ”ulbmilin lea ovddidit birasbeliid vuhtiiváldima [ja] – – dasa lassin ovddidit riikkavuložiid, servošiid ja eiseválldiid vejolašvuodaid leat mielde plánemis ja buoridit vejolašvuodaid heivehit oktii ulbmiliid ja oainnuid plánaid ja programmaid válmmaštalandettiin” (Birasministeriija 1998). Meahciráddhehus lea ollašuhttán dán ulbmila dikšun- ja geavahanplána dagadettiin nu, ahte lea gullan báikkálaš olbmuid ja čanasjoavkkuid dieđuid, oainnuid ja sávaldagaid. Logus 1.5 **Plánenproseassa** muitaluvvo dárkileappot oassálastinproseassa birra.

21.2 Plána birasváikkahuhsat

Plána vuodđduuvvá bistevaš ovdáneami prinsihpaide nu, ahte geahččaluvvojít oktiiheivehuvvot ekonomalaš, sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekologalaš ulbmilat. Čuovvovaččas guorahallojuvvo sierra, mo plána váikkuha dáidda áššiide.

21.2.1 Ekologalaš váikkuhusat

Báišduoddara meahcceguovllu luonddusuodjalandilli lea čielggadusaid vuodul aiddo dál buorre ja plánaš vulgojuvvo das, ahte dát buorre dilli galggašii mánnašuvvon guovlluin seailluhuvvot. Dikšun- ja geavahanplána bokte geahččalit heivehit oktii meahcceguovllu sierra geavahanhámiid ulbmiliid ja nuppe dáfus meahcceguovlakhkii (62/1991) gullevaš luonddusuodjalanulbmiliid nu, ahte luonddugeavaheami dagahan nuppástusat čuozášedje guovllu meahccáivuhtii nu uhccán go vejolaš. Erenoamážit luonddudilálašvuoda dorvvastan ja ovddidan dihte árvaluvvon doaimmat leat govviduvvon dárkileappot logus 5 **Luonddu suodjaleapmi ja dikšun**.

Buori luonddusuodjalandili seailluhan dihte plánaš ii báljo ovdanbuktojuvvo ahte galggašii eanet seahkanit guovllu áššiide dahje rievdadit stuorábut dálá dili. Jos lastamáhtoroassoguovlluid ealás-kahtinfidnu (gč. lohku 5.2) ovdána ja gávdnojítrudat dan ollašuhtimii, de roassoguovlluid ovddeštanplána doaibmabijut gáibidit aktiivvalaš luonddudikšundoaimmaid.

Árvaluvvon avádatjuogu ja dan mieldásaš stivrema bokte seailluhuvvo eanaš oassi meahcceguovllus ja jekkiidsuodjalanguovlluin nu luonddudilis go vejolaš ja dorvvastuvvojít áitatvuloš šlájaid ja direktiivašlájaid gávdnonsajit ja bessen. Meahciráddhehus čuovvu dađistaga hárvenaš ja áitatvuloš šlájaid gávdnama ja lassáneami guovllus.

Meahcceguovllu luonddudilálašvuoda seailluhan dihte plánaš árvaluvvo ahte geasiágásaš meahccejohtaluslobiid čavges mieđihanvuohki galgá bisuhuvvot. Olgobáikegoddelaččaide geasiágásaš meahccejohtaluslobiid eai dábálaččat miedit – earret dutkanfitnuide. Badjeolbmuid geasiágásaš meahccejohtalussii ii guskojuvvo, dasgo sis lea dasa lágasmearriduvvon vuogatvuhta, go barget vealtameahttun boazodoallobargguid.

Čuovvun ja goziheapmi lea dehálaš oassi plána ulbmiliid positiivvalaš ekologalaš váikkuhusaid ollašuhtimis. Beaktillis čuovvuma bokte sáhttá dávistit áiggi bále guovllu ekologalaš dilis dáhpáhuvvi ii-sávahahti nuppástusaide.

Plána oktan dasa gullevaš guovllu vuodđočielggadusain sáhttá lasihit olbmuid beroštumi guvlui. Oahpistemiin ja áššáigullevaš rusttegiiguin sáhttá goittot geahpedit meahcis johtaleaddjiid birasváikkahuhsaid, vaikko sin lohku lassánivččiige.

Plána árvalusat dorjot guollenáliid lunddolaš lassáneami nu, ahte muddejít guolástusa. Vieris guollešlájaid sirdin guovllu čáziide dustejuvvo nu, ahte eai čáđahuvvo ieš guollegilvimat. Čázádatguovllu siste dáhpáhuvvi sirdingilvimiid ulbmilin lea máhcáhit eamiguollešlájaid čáziide, main dat leat jávkan.

Bázahus- ja boaldinmuorrafuolahusa bokte geahpeduvvojít lustageavaheami vejolaš heajos váikkuhusat guovllu luonddudilálašvuhtii.

Guohitoneatnamiid dilli meahcce- ja jekkiidsuodjalanguovllus lea vuosttažettiin boazodoalu siskkáldas lágideami duohken. Dasa váikkuhit boazologut, guohitoneatnamiid molssodeapmi ja beaivválaš guođohanbarggu ollašuhttin. Eará eanageavahanhámít eai báljo váikkut guovllu guohitoneatnamiid dillái. Plánas ii válđojuvvo bealli stuorámus bisteavaš boazolohkui, dasgo dat ii gula Meahciráđđehusa bargguide.

Meahcástanlobit vuvđojuvvojtu muhtun muddui dihtoeriiid mielde bisteavaš geavaheami prinsih-paid vuodul. Rievssatgárdun ja lubmen eai čuoze olus ekologalačcat meahcceguvlui ja jekkiidsuodjalanguvlui – earret lubmemii guoskevaš geasiágásaš meahccejohtalusa, masa plánas biddjjuvvojtu čielga rájít.

Huksen dihto vuodđojurdagiid vuodul lea vejolaš meahcceguovllus. Jekkiidsuodjalanguovlluin huksen lea ásahusa (852/1988) mielde gildojuvvon.

Plána váikkuhusat daidda luondotiippaide ja šlájaide, maid vuodul guovlu lea válđojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii

Báišduoddara meahcceguovlu gullá Natura 2000 -fierpmádahkii Báíšduoddara meahcceguovlu (FI 130200) -nammasaš Natura-guovlun. Luondotiippat ja šlájat, maid vuodul guovlu lea válđojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii, leat govvividuvvon dán plána logus 5. Báíšduoddara meahcceguovlu Natura-guovlui gullet maiddái Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu sihke Giellájoga ja Luopmošjávrri buolžaguovllut.

Beronápmirjeakki gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga seammanammasaš Natura-guovlun (FI 1300207). Čuonjájeakki–Biergevárjeakki gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga seammanammasaš Natura-guovlun (FI 1300206). Luopmošjoga guovtta hektára viidosaš guolbba (FI 1302010) gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii.

Stáhtaráđi mearrádus ja EU-kommišuvnna loahpalaš dohkkeheapmi guovllu laktimis Natura 2000 -fierpmádahkii mearkkašit dan, ahte luonddusuodjalanolága (1096/1996) 65. ja 66. §:s mearriduvvon vuogatvuodáváikkuhusat leat boahtán guovlluin čuovvunlhákai. Nuba jos dihto fidnu dahje plána juogo okto dahje ovttas eará fitnuiguin dahje plánaigun sáhttá mearkkašahtilhákai heajosmahtt Natura-guovllu luondduárvvuid, de fitnu ollašuhttit galget árvvoštallat váikkuhusaid (LsL 65 §). Eiseváldi ii oaččo miedđihit lobi iige dohkkehít plána, jos váikkuhusaid árvvoštallan- ja cealkámušmeannudeapmi čájehit ahte fidnu dahje plána heajosmahtt mearkkašahtilhákai Natura-guovllu luondduárvvuid (LsL 66 §). Ovdalis máinnašuvvon luonddusuodjalanolága oaivvildan mearkkašahhti heajosmahtima rádji ja dan čuoziheapmi aiddo daidda luondduárvvuide, mat leat leamaš guovllu laktima vuodđun Natura 2000 -fierpmádahkii, addá dábálačcat vejolašvuoda geavahit guovllu dábálaš ulbmiliidda, jos ovdamearkka dihte luonddusuodjalanolhákii vuodđuduvvi ollašuhttimis ovttaskas dáhpáhusain ii nuppeláhkai daddjojuvvo.

Luondodirektiivva (92/43/ETY) 6. artihkkala njuolggadusain daddjojuvvo, ahte luondotiippa hárřai suodjaleami dássi lea doarvái buorre, go (Natura 2000 guovlluid – 2000, s. 19)

- dan lunddolaš leavvanguovlu ja dat guovllut, main dat gávdno, leat stádis dilis dahje viidumin
- sierra ráhkodus ja sierra doaimmat, maidda lea dárbu dan seailluhan dihte guhkeságigebulbmiliin, gávdnojít ja seilot várra einnostahhti boahtteáiggis
- guvlui mihtimas šlájaid suodjaleami dássi lea doarvái buorre.

Stáhtarádi mearrádusas (Vn 20.8.1998) lea guđege Natura-guovllu hárrái sierra mearriduvvon suodjaleami ollašuhtinvuohki nu ahte lea máinnašuvvon láhka, man njuolggadusaid čuovvuma mielde dorvvastuvvojat dat luondduárvvut, maid vuođul guovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádhkii. **Báíšduoddara meahcceguovlu** -nammasaš Natura-guovllu ollašuhtinvuohkin lea meahcceguovloláhka (62/1991). Guovllu geavaheapmi ja dikšun mearrašuvvá meahcceguovlolága ja dikšun- ja geavahanplána vuođul. Eanaš oassi jekkiidsuodjalanguovlluin leat ollašuhtton nu, ahte dain lea vuodđuduvvon luonddusuodjalanylágá (1096/1996) mieldásáš suodjalanguovlu. Dáid guovluid ollašuhtinvuohkin lea luonddusuodjalanyláhka. Giellájoga ja Luopmošjávrri buolžaguovlluid ollašuhtinvuohkin lea eanaávnnaasláhka (555/1981). Meahcceguovlolágas leat meroštallon ulbmilat, mat stivrejtit meahcceguovllu geavaheami. Natura-mearrádus ii rievdat iešalddes ollege dáid áššiid. Dát lea daddjojuvvon maiddái om. stáhtarádi mearrádusas ovda-mearkka dihte guolástusa, meahccebivddu ja eará luondduealáhusaid hárrái. Meahcceguovlolága ja luonddusuodjalanylágá ulbmiliid ollašuhti dikšun- ja geavahanplána ii čuoze guovllu luondotíppaid ja šlájaid doarvái buori suodjaleami dássái.

Guovllu dálá geavaheapmi ii čuoze daidda luondotíppaide ja šlájaide, maid vuođul Báíšduoddara meahcceguovlu ja birastahti jekkiidsuodjalanguovllut leat laktojuvvon Suoma Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádhkii. Dasa lassin plána dorvvasta Natura-fierpmádaga luondotíppaid ja šlájaid seailuma boahtteáiggisge – earret eará meahccejohtalusa stivrema, boaldinmuora váldima stivrema, áššáigullevaš oahpistan- ja bálvalanrusttegiid, guovllu luonddudili čuovvuma ja goziheami bokte.

Čoahkkáigeassun sáhttá dadjat ahte plána ovddida Báíšduoddara meahcceguovlu, Biesjeakki-Luopmošjoga, Beronápmirjeakki, Čuonjájeakki-Biergevárjeakki ja Luopmošjoga guolbba -nammasaš Natura-guovllu luondduárvvuid seailuma. Plána lea ná dehálaš oassi Natura 2000 -fierpmádaga ollašuvvamis.

21.2.2 Sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusat

Buot birasváikkuhusain leat sosiálalaš bealit. Dávjá lundai ja huksejuvvon birrasii guoskevaš váikkuhusat bohtet ovdan eahpenjuolga sosiálalaš váikkuhusaid bokte. Sosiálalaš váikkuhusat árvvoštallojit, vai sáhtášii čielggadit ja ovddalgihtii oaidnit guovllu olbmuid eallinkvalitehtii ja guovllu ovđáneapmái váikkuheaddji nuppástusaid, árvvoštallat ja einnostit servoša ja guovllu návcçaid vuogáiduvvat nuppástuvvi dilálašvuodaide, árvvoštallat nuppástusaid mearkkašumi siera oassebeliid dáfus, váldit vuhtii ja soabahallat fitnu dagahan ruossalasvuodaid ja plánet, mo heajos beliid sáhttá áiggi bále geahpedit. Sosiálalaš váikkuhusaid guorahaladettiin lea dehálaš čielggadit maiddái dan, geaidda váikkuhusat gusket. (Birasministeriija 1998)

Báíšduoddara meahcceguovllus boahtá bures ovdan, man dehálaš lea dorvvastit vejolašvuodaid bargat sámekultuvrrain sihke boazodoaluin ja eará luondduealáhusaiguin. Guovlu lea plánas juhkkojuvvon vánndardeami stivrema dáfus lustageavahan- ja boaittobealeavádhkii. Dát juohku mudde lustageavaheami rusttegiid nu, ahte boaittobealeavádhkii dat eai dahkkojuvvo. Plána ii gáržzit dálázis báikkálaš olbmuid vejolašvuodaid bargat ealáhusaiguin iige lustageavahan- vejolašvuodaid. Báikkálaš olbmot ožżot meahcástit, guolástit, čoaggit ruovttudárbui ja váldit boaldinmuora dego ovdal dán plánage.

Báíšduoddara meahcceguovlu lea sámiid ruovttuguovllus. Plána addá sámiide vuodđolágas (731/1999) dorvvastuvvon vuigatvuoda bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra maiddái meahcceguovllus. Meahciráddehus ráddádallá plána birra dasa gullevaš ráđđadallangeatnegas-vuoda mielde sámedikkiin.

Váikkuhusat boazodollui

Boazodoalu beaivválaš lágideapmi gullá boazodoallolága (848/1990) mielde bálgosiidda dáid hálddahuslaš guovlluin. Meahciráđđehus ii ná stivre – iige dat sáhte stivret, gii oažju bargat boazodoaluin meahcceuovllus. Meahciráđđehus soahpá beaivválaš ássiid ollašuhttimis – ee. boazodoalldoarjjabáikkiid vuodđudeamis ja ceggemis plána árvalusaid mielde – álo bálgosiiguin, ii ovttaskas olbmuiguin. Dán vuodđoprinsihpa mielde plánas árvaluvvo ahte rusttegat ja gámpát galget vuosttažettiin čohkkejuvvot dálá visttiid ja rusttegiid oktavuhtii. Eará odda luonddue-aláhusdoarjjabáikkiid hárrái Meahciráđđehus gullá álo bálgosiid ja dárbbu mielde áššáigullevaš gielddaa guolleddoalloráđđadallangotti ja fuođđodikšunovttastusa.

Boazodoalu perspektiiva lea plánas válđojuvvon vuhtii čađamannanprinsihpa bokte – nuppiiguin sániiguin plánas eai leat dakkár árvalusat, mat čuozášedje vejolašvuodaide bargat boazodoaluin. Boazodoalu vejolašvuodaide eai goittot geahččal plána bokte buoridit nu, ahte dát buorideamit gáržžidivčče mearkkašahtiláhkai meahcceuovllu eará vuogáiduvvan ja lágasmearriduvvon geavahanhámiid. Eanaš oassi meahcceuovllus gullá boaittobealeavádahkii. Maiddái lustageavahanavádat lea eanaš oasi jagis measta ollásit boazodoalu anus. Lustageavahanavádagas johtaleapmi ii plána mielde oaččo mearkkašahtiláhkai headuštit bohccuid iige guovllu eará eal-liid. Go mohtorfievruiguin johtaleapmi stivrejuvvo juo geavahuvvon vuojáhagaide, dollojuvvo čavges lohpepolitikhka ja beaktilis gozihanvuogádat ja čohkkejuvvo lustageavaheami infrastruktuvra (johtolagat, rusttegat ja áššáigullevaš oahpisteapmi), de ná stivrejuvvojvit eatnašat lustageavaheaddjiin boazodollui dehálaš guovlluid olggobeallai.

Plánas árvaluvvon avádatjuoguin oktan beaktilis gozihemiin dorvvastuvvojvit vejolašvuodat bargat boazodoaluin, ja ná sámekultuvrra vuodđu seailu guhkesáiggeulbmiliin: viiddis guovlluide ii huksjejuvvo mihkkige ja meahccejohtaluslobit vuojáhagaid olggobeallai mieđihuvvojvit dušše dihto mađe. Oppa meahcceuovlu bissu boazodoalloguowlun boahtteáiggisge, ja eanaš oasi jagis doppe leat hui uhccán eará geavaheaddjit. Earret giđa mohtorgielkásesonja guovllu atnet hui uhccán lustageavaheampái, ja lustageavaheampige dáhpáhuvvá eanaš Meahciráđđehusa riikkadási mohtorgielkávuojáhagaid mielde, mat leat Báíšduoddara guovllus dušše okta dan nuortamáttageahčen.

Gávppálaš turismadoaibma lea plánas gáržžiduvvon mealgat, ja dasa galgá leat lohpi. Fitnodagain, mat eai čuovo addojuvvon rávvagiid, sáhttá gessojuvvot lohpi gaskan turismabaji, iige lobi dárbbaš mieđihit ollege čuovvovaš badjái. Ohcejohkalaččain ja anárlaččain lea lágasmearriduvvon vuogatvuohta mohtorgielkkástallat iežaset ruovttugieldda siste. Iešráđálaš beanavuodjimii Meahciráđđehus ii dán áigge sáhte seahkanit muđui go stobuid geavaheamis, dasgo iešráđálaš beanavuodjin lohkojuvvo juohkeolbmovuoigatvuodaide. Seammá guoská maiddái meahcseihkkelastimii ja meahcis riidemii.

Plánas ii árvaluvvo mohtorgielkkástallama gáržžidanguovlluid vuodđudeapmi meahcceuovlui.

Maiddái beatnagiiguin bivdin sáhttá čuohcit boazodollui. Meahcástanlohpelágideapmái ja beanaguovlluide guoskevaš čanasjoavkočoahkkimiin leat sohppojuvvon guovllut, main oažju bivddus geavahit beatnaga. Guovlluid birra sohppojuvvo nu, ahte válđojuvvojvit vuhtii boazodoalu dárbbut.

Meahciráđđehus čuovvu dađistaga boraspirenáiid ovdáneami ja dieđiha ássojuvvon goaskinreviirrain ja girdinmáhtolaš čivggain birasministerijai. Eará boraspiriid dieđiheamis vástida Fuodđo- ja guolleddoalu dutkanlágádus. Goaskima dagahan vahágiid boazodollui máksá birasministerija ja eanastuorranávddiid vahágiid fas eana- ja meahccedoalloministerija.

Váikkuhusat eará luondduealáhusaide

Plána dorvvasta boazodoalu lassin maiddái luondduealáhusaiguin bargama uhcimustá seamma dásis go lei dilli meahcceguovlolága (62/1991) fápmui boađedettiin, ee. nu ahte dat stivre eana-geavaheami ja meahccejohtalusa. Lustageavaheami vejolaš odđa rusttegat čohkkejuvvojít lusta-geavahanavádahkii. Meahciráđđehus ii hukse odđa ávdin- dahje várrenstobuid odđa báikkide. Guovlu seailu geainnuheapmen ja guovllus johtaleapmi stivrejuvvo nu ahte olgobáikegoddelačcat sáhttet almmá báikegoddelaš oahpisteaddji haga mohtorgielkkástallat dušše mohtorgielká- vuojáhagaid mielde. Geasi áigge dábálačcat dušše báikegoddelačcat sáhttet johtalit mohtor- fievruiguin – ja siige dušše dihto vuojáhagaid mielde. Plánas lea várrejuvvo luondduealáhus- bargiide gáržžiduvvon vejolašvuhta oažžut doarjjabáikki meahcceguovllus. Dasa lassin plána addá báikkalaš olbmuide vejolašvuoda váldit boaldinmuora ja ná dorvvasta bealistis luonddue- aláhusaiguin bargama.

Váikkuhusat lustageavaheapmái

Plánas árvaluvvo lustageavaheami hárrái ahte lustageavaheami rusttegat čohkkejuvvojít boahtte- áiggisge lustageavahanavádahkii dálá johtolagaid ja rusttegiid oktavuhtii. Guovllu dálá bálvalan- rusttegat seailluhuvvojít meari dáfus ja lustageavaheami rusttegat, johtolagat ja mohtorgielká- vuojáhagat nu, ahte kvalitehtadássi bissu. Plána árvalusaid ollašuvvan mearkkaša dan, ahte meahcceguovllu lustageavaheapmi ii plána gustodettiin dáid lagamus áiggiid olus lassán. Liiggálaš gallstellillogut eai nappo bilit guvlui virkkosmuvvat boahán olbmuid meahcceguovlo- vásáhusaid, ja meahcceguovlu seailu meahccás guovlun maiddái lustageavaheami sosiálalaš per- spektiivvas geahčadettiin.

Lustageavaheaddjide eai miedihuvvo geasiágásaš meahccejohtaluslobit. Buot gávppálaš turisma- doaibma lea garra geahču vuolde ja dat bissu smávvalágan ja lobivuloš doaibman. Dasa lassin lohpepolitikhka čavgejuvvo plána árvalusaid mielde.

Gávppálaš beanavuodjindoibmii Meahciráđđehus lea miedihan muhtun fitnodagaide lobiid Anára ja Ohcejoga guovluid mohtorgielkávuojáhagaide. Dan sadjái iešráđálaš beanavuodjindoibmii Meahciráđđehus ii sáhte dán áigge seahkanit, dasgo dat lohkkojuvvo juohkeolbmovuoigat- vuodaide. Beanavuodjinnjuolggadusat galggašedje čielggaduvvot vejolaš láhkaásahu- rievdadusaid várás. Beanavuodjindoaibma ii sáhte vuodđuduuvvat boazodoalloguovllus juohke- olbmovuoigatvuhtii, dasgo beanavuodjin lea šaddan dábleabbon ja danin galget leat čielgaset láhkamearrádusat dán johtinvuogi várás. Seammá guoská iešráđálaš meahccesihkkelastimii. Dáid johtinvugiid geahččalit goittot oahpistemi ja bagadallama bokte stivret dálá mohtorgielká-, njealjejuvllat- ja meahccevuojáhagaide. Čáhcegovddohatgirdimiidda meahccejávriide Meahci- ráđđehus ii dán áigge sáhte seahkanit, dasgo áibmojohtaluslága (281/1995) mielde oažžu gaska- boddosačcat seaivut rabas čázádatguvlui. Gaskaboddosažžan lohkkojuvvo buot johtalus, man várás eai leat almmolaš áigedávvalat.

Váikkuhusat sámekultuvrii

Sámedikki, birasministeriija ja Meahciráđđehusa ráđđadallamiin lea bohttojuvvo dán logu hárrái dan oaivilii, ahte sámediggi lea kulturiešstivrenlága (974/1995) ollašuhti orgánan rivttes osse- bealli árvvoštallat meahcceguovluid dikšun- ja geavahanplánaid sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekonomalaš váikkuhusaid sámiide. Sámedikki árvvoštallanossodat leat plána čuovusin (Čuovus 2).

21.2.3 Ekonomalaš váikkuhusat

Suoma meahcceuovlluin lea álbmotekonomalaš imagomearkkašupmi. Riikkaidgaskasaš suodjalangeatnegahttimiid ollašuhttimis meahcceuovllut mearkkašit ollu daid viidodaga dihte. Plána ekonomalaš váikkuhusaid guorahallamis vulgojuvvo goittot guovlluekonomalaš perspektiivvas. Oppa riikka ekonomijai plána ii olus mearkkaš, dasgo oppa riikka dáfus dehálaš čovdosat – dego ruvkedoaimma stivren – leat juo válđojuvvon mielde meahcceuovlolahkii (62/1991).

Plána vuodđuduuvvá bistevaš ovdáneami prinsihpaide nu, ahte geahčala oktiivehehit ekonomalaš, sosiálalaš, kultuvrralaš ja lundai guoskevaš árvvuid. Dat ahte mo dát oktiiveheheapmi lea dahkkojuvvon, váikkuha plána ekonomalaš váikkuhusaide. Ekonomalaš bistevašvuhtii vikkadtiiin čoavddusin árvaluvvo ahte luondduturismma rusttegat ja oahpistanbálvalusat galget bajás-dollojuvvot, birrasa seasti ja báikkálašekonomiija doarju oahpistandoibaia ovddiduvvot ja luondduealáhusaiguin barganvejolašvuodat dorvvastuvvot.

Nugo sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusaid árvvoštallama oktavuođas daddjojuvvui, de plánas eai gáržiduvvo dálážis báikkálaš olbmuid vejolašvuodat bargat ealáhusaideasetguin. Danin plánas eai leat ekonomalaš váikkuhusat guovllu ealáhusaide, muhto jos ealáhusaid gánnáheapmi rievdá, de dat dáhpáhuvvá juoga eará siva dihte.

Guovllu geasuhusa seailluheamis bálvalanrusttegiid ja luonddudilálašvuoda bajásdoallama bokte ávkašuvvet ruđalačcat eahpenjuolggia guovllu turismafitnodagat (omd. fanas- ja girdinsáhtostteamit, gávppit, idjadanfálaldagat, oahpistandoibaia). Dasa lassin dat ahte turismafitnodagaide várrejuvvo vejolašvuhta gaskaboddosaš doarjabáikkiide guovllus dorvvasta guovllus turismii vuodđuduuvvi ealáhusdoaimma.

Nuppástusat láhkamearrádusain (ee. meahccejohatalsláhka 1710/1995, boazodoallo- 848/1990 ja luondduealáhusláhka 45/2000, meahcástanláhka 615/1993, guolástanláhka 286/1982), sosiálapolitikas, márkaniaiin ja goziheamis váikkuhit mealgat sierra ealáhusaid gánnáheapmái ja dakko bokte maiddái meahcceuovlluid geavaheapmái. Muhto go dáidda áššiide ii plána bokte sahte váikkuhit, de lea gehčojuvvon ahte ii gánnát dárkilit dahje viidát guorahallagoahtit ekonomalaš váikkuhusaid.

Váikkuhusat boazodollui

Plána ii heajosmahte boazodoalu vejolašvuodaid dálážis. Báíšduoddara meahcceuovlu gokčá sullii 70 % Báíšduoddara, 9 % Muttošjávrri, 5 % Gálldoaivvi ja 1 % Muotkeduoddara bálgosiid viidodagas. Dán vuodđul guovllus leat árvvu mielde goittot oasi jagis sullii 5 500–6 000 lohko-bohcco. Plánas deattuhuvvo boazodoalu mearkkašupmi guovllu bálgosiid badjeolbmuide. Sii ožzot mearkkašahti oasi iežaset bearraša áigáiboadus dain luondduealáhusain, maiguin barget.

Fuollameahttun mohtorgielkkástallan ja beanavuodjindoibaia áinnas loahppagiđas sáhettet čuohcit sakka boazodollui nu, ahte dat biđgejtit ealuid ja ruohtahit čoavjjehiid. Dát fas dagaha liigegoluid boazodollui.

Rusttegiigui ja merkejuvvon johtolagaiguin ja dán plána čavges lohpepolitihka bokte gáržžiduvvo lustageavaheaddjiid johtaleapmi viidát meahcceuovllus ja erenoamážit boazodollui mágssolaš guohtonguovlluin, ja dát fas doarju boazodoalu. Boazodoallit sáhttet geavahit guovllus johtalettiin Meahciráddhehusa ávdinstobuid erenoamážit jaskes áigodaga áigge (golggotmánus njukčamánnui). Maiddái dát vuohki lea dihto eavttuiguin – áinnas moanaid jándoriid guhkkosaš geavaheami oktavuođas – nannejuvvon plánas. Plána árvalusaid ja ávžžuhusaid ollašuhttin dorvasta vejolašvuodđaid bargat boazodoaluin maiddái boahtteáiggis.

Váikkuhusat lustageavaheapmái

Báikkálaš olbmot ožzot oasi áigáiboađusteaset luondduturismmas ja gávppálaš prográmma-bálvalusain. Eanaš oassi Ohcejoga ja Anára turismaboađuin bohtet goittot eará sajis go Bášduoddara meahcceuovllus. Smávvalágan, stivrejuvvon gávppálaš luondduturisma heive meahcceuovlolága (62/1991) ulbmiliid mielde Bášduoddara meahcceuovlui. Plána árvalusaid mielde dahkkojuvvon avádatjuohku ja dan mieldásáš infrastruktuvra- ja lohpepolitikhka dorvasta árbevirolaš ealáhusaid ja báikegoddelaččaid vuogatvuodđaid, mii fas lea váikkuheamen dasa ahte meahcceuovllu lagasgiliin ássojuvvo dás duohkoge.

Plánas láhčojuvvoyit čielga doaibmanjuolggadusat gávppálaš luondduturismii, mas geava-huvvojtit mohtorfievrrut. Dát doarju ealáhusa ovdáneami, barggolašvuodđavejolašvuodđaid, ja ná maiddái boazodoallit ja eará luondduealáhusbargit dohkkehít buorebut gávppálaš luondduturismma. Dalle buot beliid oktasaš ávkin lea doallat meahcceuovllu nu luonddudilis go vejolaš.

Meahcceuovllu lustageavaheami ekonomalaš váikkuhusat oidnojtit vuosttažettiin turismasisabođuin ja bargosajiin, oahpisteaddjiid bálkkaín, prográmmabálvalus-, lohpe-, idjadan- ja vuovdinboađuin Meahciráddhehussii, báikkálaš fitnodagaide ja sahtosteaddjiide ja vearroboađuin ja seastimiin Ohcejoga ja Anára gielddaide.

21.3 Čoahkkáigeassu ja jurddabohitosat

Meahciráddhehus čuovvu plánas buot dálá lágaid ja ásahusaid ja geahčala leat árvalusain vuoigga-laš. Meahcceuovloppláneva vuodđun lea meahcceuovloláha (62/1991) ja dan mielde dahkkojuvvon meroštallan meahcceuovlluin. Meahciráddhehus dovddasta sámiid vuodđovuoigatvuodalaš rivtiid bargat iežaset kultuvrii gullevaš ealáhusaiguin ruovttuguovllusteaset. Guovllus deattuhuvvo boazodoalu, luondduealáhusaid ja sámekultuvrra dorvasteapmi. Bášduoddara meahcceuovlu mearkkaša ollu erenoamážit lagasgiliid áigáibohtui, kultuvrii ja astoáiggedoibmii.

Bášduoddara meahcceuovllu dikšun- ja geavahanplána ii olus rievdat guovlluid geavaheami iige luonddusuodjalandili dahje meahccáivuoda. Plána deattuhage sierralágan áitagiid dustema ja daidda ráhkkanameami, vai meahcceuovlolága válđoulbmilat dahjege ohcaluvvon birasváikkahuhsat ollašuvvet maiddái guhkesággeulbmiliin. Plána geahčala seailluhit dálá ealáhusaid, dorvastit daid vejolašvuodđaid ja láhčit vejolašvuodđaid odđa bistevaš luondduturismii. Avádatjuohku lea mágssoleamos gaskaoapmi lustageavaheami ja luondduturismma lágideamis nu, ahte Bášduoddara meahcceuovlu seailu meahcceuovlun boahtteáiggisge. Plána ii rievdat olus Ohcejoga ja Anára kultuvrralaš ja sosiálalaš dili iige ealáhusaid dan dilis, mii lei ovdal meahcceuovlolága fápmuiboahntima. Ná plána árvalusat ovddidit eanageavahan- ja huksenlága (132/1999) ja dán láhkii vuodđuduvvi stáhtarádi mearrádusa riikkadási guovlluidegeavahanulbmiliid ollašuvvama.

Luonddusuodjaleami dáfus plána addin vejolašvuodat ovddidit Báíšduoddara meahcceguovllu ja ná seammás maiddái Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga luondduárvvuid sealuma.

Dikšun- ja geavahanplánas mearriduvvojit guovllu dikšumii ja geavaheapmái ulbmilat, prinsihpat ja ráddjehusat. Plánema oktavuoðas dahkkojuvvon guovllu dálá dili kártema bokte sáhttá čuovvut ohcaluvvon birasváikkhuhusaid ollašuvvama boahtteáiggis. Ohcejoga ja Anára ovttasbargojoavkkut ja guovllu bálgosat leat márssolaččat dán čuovvumis. Lea dehálaš ahte maiddái báikkálaš ássit ja eará čanasjoavkkut sáhttet leat čuovvumin plána ollašuvvama ja maiddái mielde dan ollašuhttimis. Goziheapmi lea márssolaš oassi plána árvalusaid ollašuhttimis ja čuovvumis. Goziheapmái galgá čujuhit doarvái resurssaid.

Gáldut/Girjjálašvuohta

Prentosat

Aikio, M.-S. 2005: Deanu- ja Ohcejohlegiid kulturinventeren. Loahpparapoarta. / Tenon- ja Utsjoenlaaksojen kulttuuri-inventointi. Loppuraportti. – Sámi museum / Saamelaismuseosäätiö 2003–2004.

Airaksinen, O. & Karttunen, K. 2001: Natura 2000 -luontotyyppiopas. – 2. korj. p. Ympäristöopas 46, luonto ja luonnonvarat. Suomen ympäristökeskus. 194 s.

Anára guolástanguovlu 2007: Inarin kalastusalueen käyttö- ja hoitosuunnitelma / Anára guollebivdoguovllu geavahan- ja dikšunplána. – 25 s.

Báišduoddara bálgosa: Báíšduoddara bálgosa boazodoalloplána boazodoallojahkái 2006–2007.

Birasministeriija 1998: Ohjeet suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista / Rávvagat plánaid ja prográmmaid birasváikkahuusaid árvvoštallamis. – Birasministeriija, guovlluid geavaheami ossodat. 37 s.

— 1999: Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotus / Natura 2000 -fierpmádaga Suoma árvalus. – Suomen ympäristö / Suoma biras 299. Helsset. 111 s.

— 2002: Ohjelma luonnon virkistyskäytön kehittämiseksi / Prográmma luondu virkkosmahttingeavaheami ovddideami várás. – Suomen ympäristö / Suoma biras 535. Guovlluid geavaheapmi. Helsset. 48 s.

Fuodđo- ja guolledoalu dutkanlágádus 2005: Susipuhelin. – <http://www.rktl.fi/riista/suurpedot/susipuhelin.html>.

Gröndahl, K. 2005: Riekonmetsästyksen ekologinen ja sosiaalinen kestävyys Ylä-Lapissa metsästyskaudella 2001–2002 / Rievssatbivddu ekologalaš ja sosiálalaš suvdilvuohta Davvi-Sámis meahccebivdoágodagas 2001–2002. – Ohppočájánasbargu. Roavvenjárgga ammáttallaskuvla, Luondduvalljodat- ja birassuorgi, vuovdedoalu oahppoprográmma. 140 s.

— & Stolt, E. 2006: Riistanhoito ja metsästys / Fuodđogáhtten ja meahccebivdu. – Girjjis Stolt, E. (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikan-nimistö / Báíšduoddara meahceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddheusa luondu-suodjalanrentosat. Sarja/Ráidu A 161: 114–130.

Hallikainen, V. 1998: The Finnish Wilderness Experience. – Metsäntutkimuslaitoksen tiedon-antaja / Vuovdedutkanlágádusa diedáhusat 711. 288 s.

— 2001: Erämaat Suomessa / Áidalas meahcit Suomas. – Girjjis Kangas, J. & Kokko, A. (doaimm.): Metsän eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen / Vuovddi sierra geavahanvugiid árvoháhkan ja oktiiveiveheapmi. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja / Vuovdedutkanlágádusa diedáhusat 800.

- Helle, T. 2006: Poronhoito ja muuttuva ilmasto / Boazodoallu ja nuppástuvvi dálkkádat. – Girjjis Nikula, A. & Varmola, M. (doaimm.): Ilmastonmuutos Lapissa. Näkyvätkö muutokset, sopeutuuko luonto? / Dálkkádatnuppástus Lappis. Vuhttojítgo nuppástusat, vuogáiduvvago luondu? Metlan työraportteja / Metla bargoraporttat / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 25. 58 s.
- & Aspi, J. 1983: Effects of Winter Grazing by Reindeer on Vegetation / Bohccuid dálveguođoheami váikkuhusat šaddogeardái. – Oikos 40: 337–343.
- , Kajala, L., Niva, A. & Särkelä, M. 1997: Poron laidunnuksen vaikutus tunturikoivikoiden rakenteeseen / Bohcco guođoheami váikkuhus lagešvuvddiid ráhkadahkii. – Girjjis Hyppönen, M., Penttilä, T. & Poikajarvi, H. (doaimm.) 1998: Poron laidunnuksen vaikutus metsä- ja tunturiluontoon / Bohccuid guođoheami váikkuhus vuovde- ja duottarlundai. Metsän tutkimuslaitoksen tiedonantoja / Vuovdedutkanlágádusa diedáhusat 678: 132–141.
- Hämet-Ahti, L., Suominen, J., Ulvinen, T. & Uotila, P. (doaimm.) 1998: Retkeilykasvio. / Šaddogirji vánddardeaddjiide. 4. ollásit ođaduvvon preanttu. – Luonddudiedálaš guovddášmuseo, Šaddomusea, Helsset. 656 s.
- Itkonen, P. 2006: Ilmastonmuutos ja Lapin luonnon suojelealueet / Dálkkádatnuppástus ja Lappi luonddusuodjalanguovllut. – Girjjis Nikula, A. & Varmola, M. (doaimm.): Ilmastonmuutos Lapissa. Näkyvätkö muutokset, sopeutuuko luonto? / Dálkkádatnuppástus Lappis. Vuhttojítgo nuppástusat, vuogáiduvvágo luondu? Metlan työraportteja / Metla bargoraporttat / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 25. 58 s.
- Itkonen, T.I. 1948: Suomen lappalaiset vuoteen 1945. I-II. – WSOY, Helsinki. 589 + 629 s.
- Jernström, A. M. 1874: Material till finska Lappmarkens geologi / Materiála Suoma beale Sámi-eatnama geologijas. 1. Utsjoki och Enare Lappmarker / Ohcejoga och Anára Sámieatnamat. – Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk / Suoma luondu ja álbmot -diedáhus 21: 93–229.
- Johansson, P. & Perttunen, V. 2006: Geologia/Geologija.– Girjjis Stolt, E. (doaimm.): Pais-tunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báis-duoddara meahcceuovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnon suojelejulkaisuja / Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 14–30.
- Jääskö O. 2001: Paliskunnan vuorovaikutteinen porataloussuunnitelma. Lähtökohtia ja ehdotuksia paliskunnan suunnittelun ja vuorovaikutuksen kehittämiseen / Bálgora lotnolas-váikkoheaddji boazodoalloplána. Vuolggasajit ja evttohusat bálgora plánema ja lotnolas-váikkuhusa ovddideapmái. – Lappi universiteahhta 62 s.
- Kaipiainen, H., Kemppainen, E., Peltonen, S.-L. & Alanen, A. (doaimm.) 1997: Uhanalaisuuden arviointiperusteet / Áittavulošvuoda árvvoštallanvuoduštusat. – Suomen ympäristökeskuksen moniste / Suoma birasguovddáža máŋggus 68. Suoma birasguovddáš, Helsset. 79 s.
- Kalpio, S. & Bergman, T. 1999: Lapin perinnemaisemat / Lappi árbevirolaš duovddaoindnosat. – Alueelliset ympäristöjulkaisut / Guovloguovdilis birasprenatosat 116. Lappi birasguovddáš & Meahcceráđđehus. 236 s.

- Kankaanpää, J. 2002: Arkeologia/Arkeologija. – Girjis Kajala, L. (doaimm.): Tarvantovaaran erämaa-alueen ja Lätäsenon–Hietajoen soidensuojelualueen luonto ja käyttö / Dárvvatvári meahcceuovllu ja Leahteseanu–Vuottesjoga jekkiidsuodjalanguovllu luondu ja geava-heapmi. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddhehusa luonddusuodjalan-prentosat. Sarja/Ráidu A 140: 86–94.
- & Rankama, T. 2005: Early Mesolithic Pioneers in Northern Finnish Lapland. – Girjis Knutsson, H. (doaimm.): Pioneer Settlements and Colonization Processes in the Barents Region. Vuollerim Papers on Hunter-gatherer Archaeology. Vol 1. s. 109–161.
- Korhonen, P. 2004: Pienriistan metsästys Pohjois-Suomessa vuonna 2003 / Smávvafuodđuid meahccebivdu Davvi-Suomas jagis 2003. – Kala- ja riistaraportteja / Guolle- ja fuodđoraportt 326. Fuodđo- ja guollevaljodaga dutkamušlágádus. 65 s.
- Korsman, K., Koistinen, T., Kohonen, J., Wennerström, M., Ekdahl, E., Honkamo, M., Idman, H. & Pekkala, Y. 1997: Suomen kallioperäkartta 1: 1 000 000. – Geologian tutkimuskeskus, Espoo.
- Kotivuori, H. & Torvinen, M. 1994: Pohjois-Lapin kiinteät muinaisjäännökset / Davvi-Sámi bissovaš dološ bázahusat. – Julkaisu/Preanttu 136, sarja/ráidu A. Lappi guovlolávvalihttu, Roavvenjárga.
- Kumpula, J., Colpaert, A., Kumpula, T. & Nieminen, M. 1997: Suomen poronhoitoalueen talvi-laidunvarat / Suoma boazodoalloguovllu dálveguohuntunvalljodagat. – Kala- ja riistaraportteja / Guolle- ja fuodđoraportt 93. Fuodđo- ja guolledutkamuš. 42 s. + lakttagat.
- , Colpaert, A. & Nieminen, M. 1999: Suomen poronhoitoalueen kesälaidunvarat / Suoma boazodoalloguovllu geasseguohtonvalljodagat. – Kala- ja riistaraportteja / Guolle- ja fuodđoraportt 152. Fuodđo- ja guolledutkamuš. 40 s. + lakttagat.
- , Fielitz, U. & Colpaert, A. 1999: Porojen laidunten käyttö Pohjois-Lapissa. GPS-seuranta ja satelliittikuvatulkinnat laidunten käytön tutkimisessa / Bohccuid guohitoneatnamiid geava-heapmi Davvi-Sámis. GPS-čuovvun ja satelliittgovvadulkomat guohitoneatnamiid geava-heami dutkamis. – Kala- ja riistaraportteja / Guolle- ja fuodđoraportt 150. Fuodđo- ja guolledutkamuš, Gámas. 31 s.
- Lappi lihttu 2006: Pohjois-Lapin maakuntakaava / Davvi-Sámi eatnangottelávva. Anár–Soade-gilli–Ohcejohka. Čilgehus. 183 s.
- Lokio, J. 1997: Lapin kulttuuriympäristöohjelma. – Lapin ympäristökeskus, Rovaniemi.
- Magga, P. 2007: Birrasis. Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen saamelaisosion loppuraportti / Lappi kulturbirrasat oahpisin -prošeavtta sámeoasi loahpparaporta. – Oulu universitehta, Giellagas-instituhtta.
- Marttila, V., Granholm, H., Laanikari, J., Yrjölä, T., Aalto, A., Heikinheimo, P., Honkatuki, J., Järvinen, H., Liski, J., Merivirta, R. & Paunio, M. 2005: Ilmastonmuutoksen kansallinen sopeutumisstrategia / Dálkkádatnuppastusa sisriikkalaš vuogáiduvvanstrategijja. – Eana- ja meahccedoallosministeriija. Vammalan kirjapaino Oy. 272 s.

Mattus, I. 2006: Paikannimistö. – Girjis Stolt, E. (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báíšduoddara meahcceuovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnon-suojelujulkaisuja / Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 144–263.

Meahccekitea/Erämaakomitea 1988: Erämaakomitean mietintö / Meahccekitea smiehtta-muš. – Smiehttamuš 1988:39. Stáhta prentenguovddáš.

Meahciráđđehus 1991: Kevon luonnonpuiston runkosuunnitelma. – SU: 115. Metsähallituksen arkisto, Vantaa. 36 s. + karttaliitteet.

— 2002a: Kiinteiden muinaisjäännösten hoito-opas / Bissovaš dološbázahusaid dikšunrávagihppa. – Metsähallituksen luonnonsojelujulkaisuja / Meahcceráđđehusa luonddusuodjalan-prentosat. Sarja/Ráidu B 64. 42 s.

— 2002b: Luonnonsojelualueiden hoidon periaatteet. Metsähallituksen luonnonsojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat / Luonddusuodjalanguovlluid dikšuma vuodđo-jurdagat. Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanguovlluid ulbmilat, barggut ja dikšuma oppalašlinjját. – Metsähallituksen luonnonsojelujulkaisuja / Meahcceráđđehusa luonddu-suodjalanprentosat. Sarja/Ráidu B 63. 47 s.

— 2004: Meahciráđđehusa ovttadássášvuodaplána.– 3.5.2006. 1821/01/2004. 14 s.

— 2006: Meahciráđđehusa luonddubálvalusaid kulturárbestategiija 2007–2015. – 13.10.2006. 2367/40/2006.

— 2010: Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet / Suodjalanguovlluid dikšuma ja geava-heami vuodđo-jurdagat. – Metsähallituksen luonnonsojelujulkaisuja / Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu B 127. 93 s.

— & Ohcejoga gielda 2003: Utsjoen tuhokoivikoiden ennallistaminen / Ohcejoga duššan soahke-vuvddiid ovddešeapmi. – ”Tähti ja koivu” -hanke / ”Násti ja soahki” -fidnu. Prošeaktaplána 18.2.2003. Raporta.

Meriläinen, K. 1965: Inari–Utsjoki / Anár–Ohcejohka. Suomen geologinen yleiskartta / Suoma geologalaš oppalaškárta. – 1:400 000. Geadgešládjakárta C 8–9.

Mikkola, K. 1999: Kártemii davvegiehpabeaivelotti gávdnomis Ohcejogas. – Ii almmustahhton. Suoma birasguovddáš.

Mossberg, B., Stenberg, L. & Ericsson, S. 1992: Den nordiska floran / Davviriikkaid šattut. – Wahlström & Widstrand. 696 s.

Mulk, I.-M. 1995: Sirkas. Ett samiskt fångstsamhälle i förändring Kr.f.–1600 e.Kr. – Studia Archaeologia Universitatis Umensis 6. Umeå universitet, Arkeologiska institutionen. 305 s.

Museadoaimmahat 1993: Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuuri-historialiset ympäristöt / Huksejuvvon kulturbiras. Riikkaviidosaččat mearkkašahti kultur-historjjálaš birrasat. – Huksenhistorjjá ossodaga preanttu 16.

Natura 2000 -alueiden suojelu ja käyttö / Natura 2000 -guovlluid suodjaleapmi ja geavaheapmi. – Luontodirektiivin/Luonddudirektiivva 92/43/ETY 6. artiklan säännökset / artihkala seadáhusat. Eurohpa ovttastumiid virggálaš prentosiid doaimmahat. 69 s.

Norokorpi, Y., Mäkelä, K., Tynys, S., Heikkinen, R., Kumpula, J., Sihvo, J., Eeronheimo, H., Eurrola, S., Johansson, P., Neuvonen, S. & Virtanen, R. 2008: Tunturit/Duoddarat. – Girjjis Raunio, A., Schulman, A. & Kontula, T. (doaimm.): Suomen luontotyyppeien uhanalaisuuus / Suoma luonddutiippaid áittavulošvuohta. Oassi 1. Bohtosatt ja árvvoštallama vuodušusat. Suomen ympäristö / Suoma biras 8: 175–214.

Näkkäläjärvi, K. & Pennanen, J. 2000: Siiddastallan. Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen / Siiddain giliide. Lundui čadnon sámekultuvra ja dan nuppástuvvan. – Inarin saamelaismuseon julkaisuja / Anára sámemusea prentosat 3. Kustannus Pohjoinen. s. 138–147.

Oksanen, L., Moen, J. & Helle, T. 1995: Timberline Patterns in Northernmost Fennoscandia. – Acta Botanica Fennica 153: 93–105.

Osmonen, O., Iso-Iivari, L. & Sihvo, J. 2006: Linnut/Lottádat. – Girjjis Stolt, E. (doaimm.): Pais-tunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báis-duoddara meahcceuovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráðđehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 70–76.

Pennanen, J. 2000: – Girjjis Pennanen, J. & Näkkäläjärvi, K.: Siiddastallan. Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen / Siiddain giliide. Lundui čadnon sámekultuvra ja dan nuppástuvvan. Inarin saamelaismuseon julkaisuja / Anára sámemusea prentosat 3. Kustannus Pohjoinen. 285 s.

Pieski, A.A. 1992: Vanhojen asuinpaikkojen inventointiaineisto.

Pohjoiskalottiprojekti 1987: Geological Map, Pre-Quaternary Rocks. Northern Fennoscandia. 1: 1 000 000. – Geological Surveys of Finland, Norway and Sweden. Helsinki.

— 1988: Metamorphic, Structural and Isotopic Age Map. Northern Fennoscandia. 1: 1 000 000. – Geological Surveys of Finland, Norway and Sweden. Helsinki.

Rankama, T. 1991: Pata och stalotomt. Två nya fornlämningskategorier i Utsjoki. – Finskt museum 1990. Finska fornminnesföreningen, Helsingfors. s. 73–86.

— 2003: The Colonisation of Northernmost Finnish Lapland and the Inland Areas of Finnmark. – Girjjis Larsson, L., Kindgren, H., Knutsson, K., Loeffler, D. & Åkerlund, A. (doaimm.): Mesolithic on the Move. Oxbowbooks, Exeter. s. 37–46.

Rassi, P., Kaipiainen, H., Mannerkoski, I. & Ståhls, G. 1991: Uhanalaisten eläinten ja kasvien seurantatoimikunnan mietintö / Áitatvuollásá ealliid ja šattuid čuovvundoaibmagotti smiehttamuš. – Komiteasmiehttamuš 1991:30. Birasministeriija. 328 s.

—, Alanen, A., Kanerva, T. & Mannerkoski, I. (doaimm.) 2001: Suomen lajien uhanalaisuuus / Suoma šlájaid áittavulošvuohta 2000. – Birasministeriija & Suoma birasguovddáš, Helsset. 432 s.

- Rassi, P., Alanen, A., Kanerva, T. & Mannerkoski, I. (doaimm.) 2002: Suomen lajien uhanalaisuus / Suoma šlájaid áittavulošvuhta 2000. Alueellinen tarkastelu / Guovloguovdilis suokkardallan. – Giehtačálus. Birasministeriija & Suoma birasguovddáš, Helsset.
- Raunio, A., Schulman, A. & Kontula, T. (doaimm.) 2008: Suomen luontotyyppien uhanalaisuus / Suoma luonddutiippaid áittavulošvuhta. Oassi 1. Bohtosat ja árvvoštallama vuoduštusat. – Suomen ympäristö / Suoma biras 8. 264 s.
- Rautiainen, V.-P. 1991: Pensaskanervan (*Myricaria germanica*) esiintyminen Utsjoella vuonna 1991 / Miesttalivnnju (*Myricaria germanica*) dihtton Ohcejogas jagis 1991. – Ii almmustahdon. Turku universiteahhta, Šaddomusea. 18 s.
- Rintanen, T. 1982: Botanical Lake Types in Finland. – Ann. Bot. Fennici 19: 247–274.
- Ruuhijärvi, R. 1988: Suokasvillisuus/Jeaggešaddogeardi. – Girjis: Suomen kartasto / Suoma atlas, Vihko/Gihppa 141–143. Elävä luonto, luonnonsuojelu / Ealli luondu, luondu-suodjaleapmi. Eananmihtidanhálddahus & Suoma eatnandiedalaš searvi. 32 s.
- Ryttäri, T. & Kettunen, T. (doaimm.) 1997: Uhanalaiset kasvimme / Min áitatuolláša šattut. – Suoma birasguovddáš. Kirjayhtymä Oy, Helsset. 335 s.
- Sámediggi/Saamelaiskärjät 2006: Sápmelaččaid suvdilis ovdáneami prográmma / Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelma 2006. – Dohkkehuvvon sámedikki čoahkkimis 28.2.2006.
- Sandström, O., Vaara, I., Heikkuri, P., Jokinen, M., Kokkonemi, T., Liimatainen, J., Loikkanen, T., Mela, M., Osmonen, O., Salmi, J., Seppänen, M., Siekkinen, A., Sihvo, J., Tolonen, J., Tuohisaari, O., Tynys, T., Vaara, M. & Veijola, P. 2000: Ylä-Lapin luonnonvarasuuruttelma / Davvi-Sámi luonduvalljodatplána. – Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja / Meahcceráddhehusa vuovdedoalu prentosat 38. 246 s. + laktagat.
- Sarkkinen, M. 2007: Arkeologinen perintö osana saamelaisalueen maisemaa / Arkeologalaš árbi sámeguovllu duovdaga oassin. – Girjis Elo, T. & Magga, P. (doaimm.) 2007: Eletty, koettu maisema. Nääkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan / Ellojuvvon, vásihuuvvon duovdadoainnus. Oaidninvuogit sápmelaš kulturduovdagii. – Suomen ympäristö / Suoma biras 34/2007. Lappi birasguovddáš.
- Sederholm, J.J. 1911: Roches prequaternaires. – Atlas de Finlands 1910. I. Karte. N:o 3. s. 1–27.
- Seppänen, M. 2002: Ohcejoga guolástanguovlu. Geavahan- ja dikšuniplána. – 32 s. + laktagat.
- 2006: Kalavesien hoito ja kalastus / Guollečáziid dikšun ja guolástus. – Girjis Stolt, E. (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikan nimistö / Báíšduoddara meahcceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnon suojelujulkaisuja / Meahcceráddhehusa luondu-suodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 131–133.
- & Stolt, E. 2006: Vesistöt/ Čázádagat. – Girjis Stolt, E. (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikan nimistö / Báíšduoddara meahcceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnon suojelujulkaisuja / Meahcceráddhehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 31–34.

Siekkinen A. 2002: Muotkatunturin paliskunnan paliskuntakohtainen metsätalouden toiminta-suunnitelma / Muotkeduoddara bálgosa vuovdedoalu bálgosguovdilis doaibmaplána 2002–2011. – Máñggus 12.2.2002. Meahcceráđđehus. 35 s.

Sihvo, J. 2001: Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho-Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus / Davvi-Sámi luonddudikšunguovllu ja Urho-Kekkonen álbmotmeahci luonddukárten. Loahpparaporta oassi 1. Prošeaktagovvádus. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 130. 76 s.

— 2002: Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus / Davvi-Sámi luonddudikšunguovllu ja Urho Kekkonen álbmotmeahci luonddukárten. Loahpparaporta oassi 2. Davvi-Sámi luonddutiippat. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 137. 175 s.

—, Gröndahl, K., Stolt, E., Tuovinen, T. & Salmi, J. 2006: Ylä-Lapin alueen luonnonvara-suunnitelma / Davvi-Sámi luonduvalljodatplána. Kausi/Aigodat 2006–2010. – Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja / Meahcceráđđehusa vuovdedoalu prentosat 57. 175 s.

Solbakk, A. 2001: Deaunuleahki sogat. Historjá. Tanadalens slekter. Historie. – Cálliid lágádus, Kárášjohka. 1 044 s.

Stáhtarádi kanslia / Valtioneuvoston kanslia 2006: Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. / Bistevaš válljemiid guvlu. Riikkadásis ja globálalaččat bistevaš Suopma. – Kansallinen kestävän kehityksen strategia / Riikkadási bistevaš ovdáneami strategiijas. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 5/2006. 131 s.

Stáhtarádi/Valtioneuvoston päätös 1998: Valtioneuvoston päätös Euroopan yhteisön Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotuksen hyväksymisestä 20.8.1998. – Helsset. 84 s. + laktagat.

Stolt, E. 2003: Yrittäjäkysely Kaldoaivin ja Paistunturin erämaa-alueiden vaikutuspiirissä toimiville yrityksille. – Máñggus. Ávvil. 43 s.

— 2006 (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báíšduoddara meahcceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geava-heapmi ja báikenamat. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161. 276 s.

Stuorraspirebargojoavkku 1996: Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito / Suoma eanastuorra-spirenálit ja daid dikšun. – Stuorraspirebargojoavkku raporta. MMM:n julkaisuja / EMM prentosat 6/1996. Eana- ja meahccedoallosministeriija & birasministeriija, biras- ja luonduvalljodatráđđi. 41 s. + laktagat.

Tikkanen, E. 1995: Kuolan saastepäästöt Lapin metsien rasitteena / Guoládaga nuoskkidan-luoitimatt Lappi vuvddiid losádussan. Itä-Lapin metsävaurioprojektin loppuraportti / Nuorta-Lappi vuovdevahátprošeavta loahpparaporta. – Gummerus, Jyväskylä. 232 s.

Valtonen, T. 2006: Paistunturin muinaisjäännökset / Báíšduoddara dološ bázahusat. – Girjjis Stolt, E. (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báíšduoddara meahcceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geava-heapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 95–108.

Láhkačujuheamit

Áibmojohtalusláchka 281/1995.

Ásahus guolástanásahusa rievadadeamis 1364/1997.

Ásahus riikkavulošvuogatvuodaide ja politihkalaš vuogatvuodaide guoskevaš riikkaidgaskasaš oktasašsoahpamuša ja dasa gullevaš válljenvuloš beavdegiriji fápmuibidjamis 108/1976.

Bázahusfuolahusláchka 1072/1993.

Birassuodjalanláchka 86/2000.

Boazodállolálhka 590/1969.

Boazodoallolálhka 848/1990.

Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanláchka 45/2000.

Birasministerija 1994: BVÁ-lága doibmiibidjan, oktavuohtavirgeoapmahaša barggut. – Bargo-joavkku smiehttamuš 3. Birasministerija, biraspolitiika ossodat. 56 s.

Čáhcelálhka 264/1961.

Dološmuitolálhka 295/1963.

Ealliidsuodjalanláchka 247/1996.

Eanaávnnaasláchka 555/1981.

Eanageavahan- ja huksenláchka 132/1999.

Eurohpá ovttastumiid ráđi loddeditrektiivva / Euroopan unionin lintudirektiivi 79/409/ETY.

Eurohpá ovttastumiid ráđi luondodirektiivva / Euroopan unionin luontodirektiivi 92/43/ETY.

Eurohpá uniovnna čáhcepolitihka rápmadirektiiva / Euroopan unionin vesipoliikan puite-direktiivi 200/60/ETY.

Gádjunláchka 468/2003.

Geaidnojohtalusláchka 267/1981.

Giddodatčohkkenláchka 554/1995.

Guolástanláchka 286/1982.

Hálddahusláchka 434/2003.

Láhka birashálddahusas 55/1995.

Láhka birasváikkahuhusaid árvvoštallanvuogádagas 468/1994. – BVÁ-láhka.

Láhka dihto stáhtaguovlluid čohkkemis jekkiidsuodjalanguovlun 851/1988.

Láhka ealáhusain bargama vuogatvuodas 122/1919.

Láhka luonddubuktagiid čoaggima gáržžideamis dihto dáhpáhusain 332/1955.

Láhka riikkavulošvuoigatvuodaide ja politihkalaš vuogatvuodaide guoskevaš riikkaidgaskasaš oktasašsoahpamuša ja dasa gullevaš válljenvuloš beavdegriji fápmuibidjamis 107/1976.

Láhka sivilavuoigatvuodaide ja politihkalaš vuogatvuodaide guoskevaš riikkaidgaskasaš oppalašsoahpamuša muhtin mearrádusaid dohkkeheamis 107/1976.

Láhka vuogatvuodas luohpadit stáhta giddodatopmodaga 973/2002.

Luonddusuodjalanláhka 1096/1996.

Meahcástanláhka 615/1993.

Meahcceguovloláhka 62/1991.

Meahccejohtalusláhka 1710/1995.

Meahcirádddehusa meahccegozihanláhka 1157/2005.

Meahcirádddehusásahus 1525/1993.

Meahcirádddehusláhka 1378/2004.

Nuortalašláhka 253/1995.

Oktasašguovloláhka 758/1989.

Ortnetláhka 612/2003.

Ovttavearsdásašvuodaláhka 21/2004.

Priváhtageaidnoláhka 358/1962.

Ruvkesásahus 663/1965.

Ruvkeláhka 503/1965.

Sámediggeláhka 974/1995.

Sámedoaibmagotti smiehttamuš 2002. – Komiteasmiehttamuš 2001:14. 179 s.

Sámi giellaláhka 1086/2003.

Suoma vuodđoláhka 731/1999.

Vistesuodjalanláhka 60/1985.

Vuovdeláhka 1093/1996.

Jearahallamat

- Nissilä, A. 2005: Persovnnalaš diedáhus 7.8.2005.
- Porsanger, V. 2005: Njálmálaš diehtunaddin. – Ohcejoga fuoððodikšunovttastus.
- Valle, A. 2006. Báíšduoddara bálgosa boazoisida jearahallan 12.6.2006.
- Valle, P. 2004: Njálmmálaš diehtunaddin.